ANDRÉ GIDE

Şcoala femeilor

Robert

ANDRÉ GIDE
ŞCOALA FEMEILOR
*
ROBERT
Traducere şi postfaţă de IRINA ELIADE
Editura pentru Literatură Universală
Bucureşti
1968

CUPRINS

ŞCOALA FEMEILOR

Lui; Edmond Jaloux în amintirea convorbirilor noastre prieteneşti din 1896

PARTEA ÎNTÂI
1 august 1928.

Stimate domn,
După ce am şovăit mult, m-am hotărât să vă trimit aceste file, care reprezintă copia dactilografiată a Jurnalului lăsat mie de mama. A murit la 12 octombrie 1916 în spitalul X., unde de cinci luni de zile îngrijea bolnavi care sufereau de boli contagioase.
Mi-am luat îngăduinţa de a schimba numele proprii, dar este singura schimbare pe care mi-am permis s-o fac. Dacă sunteţi de părere că aceste pagini ar putea fi citite cu folos de un public feminin, sunteţi liber să le publicaţi. În acest caz, titlul pe care l-aş propune ar fi Şcoala femeilor, dacă socotiţi că poate fi din nou utilizat după Molière. Este oare nevoie să adaug că împărţirea manuscrisului în trei capitole: „partea întâi, partea a doua şi epilogˆ mi se datorează?
Nu încercaţi, vă rog, să aflaţi cine sunt şi, ca atare, îngăduiţi-mi să nu semnez această scrisoare cu adevăratul meu nume.
GENEVIEVE D…

7 octombrie 1894.

Dragul meu,
Am impresia că ţie îţi scriu. N-am ţinut niciodată un jurnal. N-am luat niciodată condeiul în mină decât pentru a scrie câteva scrisori. Şi

ţi-aş scrie desigur şi ţie, dacă nu ne-am vedea în fiecare zi. De-mi va fi dat să mor eu prima (lucru pe care mi-l doresc, căci fără tine viaţa nu mi se mai înfăţişează decât ca un pustiu fără margini), vei citi aceste rânduri; şi eu voi putea nădăjdui, lăsându-ţi-le, că nu te părăsesc cu totul. Dar cum mă pot oare gândi la moarte, când în faţa noastră se aşterne întreaga viaţă? De când te cunosc, adică de când te iubesc, viaţa mii se pare un lucru atât de frumos, de folositor şi de preţios încât nu vreau să irosesc nicio clipă din ea; voi aduna în acest caiet cât mai multe firimituri din fericirea mea. De altfel, ce-aş putea face serile după ce ne despărţim, decât să retrăiesc ceasurile petrecute împreună, ceasuri ce trec prea repede, şi să evoc prezenţa ta? Înainte de-a te fi întâlnit sufeream, ţi-am mai spus-o, simţind că viaţa mea nu e folositoare nimănui. Nimic nu mi se părea mai fără rost decât să colind acele reuniuni mondene unde mă târau părinţii mei şi care constituie unica plăcere a prietenelor mele. O viaţa fără ţel şi în care nu ştii pentru ce trăieşti nu mă putea satisface. Ţi-am spus că m-am gândit serios să ma fac infirmieră sau să-mi închin viaţa săracilor. Părinţii mei ridicau din umeri când Ie vorbeam despre aceste lucruri. Se gândeau, pe bună dreptate, că toţi aceşti gărgăuni vor dispare atunci când îl voi întâlni pe cel de care aveam să mă îndrăgostesc. De ce oare tata nu vrea să. Creadă acum că tu eşti acela? Vezi ce prost scriu? Ultimele propoziţiuni pe care le-am aşternut pe hârtie, plângând, mi se par îngrozitoare. Ce m-o fi împins Să le recitesc.? Nu ştiu dacă voi. Ajunge vreodată să, scriu bine. În orice caz, nu prin străduinţă, am să izbutesc:

Îţi spuneam deci că înainte de. A te fi întâlnit îmi căutam un scop în viaţă şi că acum. Ţu ai devenit, scopul meu, ocupaţia mea, însăşi viaţa mea. Şi că nu mai caut nimic altceva în afara ta. Ştiu că numai prin tine, datorită ţie poate ieşi la iveală ce există mai bun în, sufletul. Meu că tu eşti cel care mă poate călăuzi spre. Frumos, spre bine, spre Dumnezeu. Şi mă rog bunului Dumnezeu să mă ajute să-l pot îndupleca pe tata. Şi în. Nădejdea ca ruga mea fierbinte să fie primită, o scriu aici: Doamne, nu. Mă sili să ies din cuvântul tatii. Tu. Ştii că-i iubesc pe Robert şi că nu voi putea niciodată.. A altuia.

La drept vorbind, numai de ieri am început să înţeleg care poate fi scopul vieţii mele. Da, numai după convorbirea pe. Care am avut-o în parcul Tuileries, în cursul căreia Robert mi-a deschis ochii, arătându-mi rolul femeii în viaţa oamenilor de seamă, am priceput. Sunt atât de. Ignorantă încât, din păcate, am uitat exemplele pe care mi le-a dat; dar cel puţin am reţinut următorul lucru: întreaga mea viaţă va trebui de acum înainte să-i fie. Dedicată lui, pentru ca astfel să-şi poată îndeplini nobila sa misiune. Robert nu s-a folosit, evident, de termenii ăştia, căci este foarte modest; dar aşa am gândit ascultându-l, căci sunt

mândră în numele lui. Cred de altfel că, deşi modest, Robert e pe deplin conştient de valoarea sa. Nu mi-a ascuns că e foarte ambiţios.

— Nu ţin cu orice preţ să parvin, mi-a spus cu un zâmbet fermecător, dar ţin ca ideile pentru care lupt să izbândească.

Aş fi dorit ca tata să-l poată auzi. Dar tata e atât de îndărătnic când e vorba de Robert, că ar fi putut răstălmăci vorbele lui, numindu-le… Nu! nici nu vreau să aştern pe hârtie cuvântul pe care l-ar fi folosit tata. Cum de nu-şi dă oare seama că, vorbind astfel, nu-i dăunează lui Robert, ci lui însuşi? Ce preţuiesc mai ales la Robert este tocmai faptul că se analizează fără pic de indulgenţă şi că nu uită niciodată ce se cade ca un om ca el să facă, şi ce nu. Alături de el mi se pare că toţi ceilalţi n-au habar de ceea ce înseamnă într-adevăr cuvântul „demnitate". I-ar fi atât de uşor să mă strivească, dar când ne aflăm singuri are întotdeauna grijă să nu mă facă să simt cu cât e mai presus de mine. Câteodată găsesc că Robert exagerează puţin când, de teamă să nu mă simt prea copilă lângă ei, începe să se poarte ca un băieţel. Ieri m-am plâns de asta. Robert a devenit deodată foarte grav şi a murmurat cu o fermecătoare nostalgie:

— Bărbatul nu-i decât un copil care a îmbătrânit.

A rostit vorbele astea punându-şi capul în poala mea, căci se aşezase la picioarele mele.

Ar fi de-a dreptul de neiertat ca atâtea cuvinte frumoase, câteodată atât de adinei şi de pline de miez, să se piardă. Îmi propun să însemn aici cât mai multe din gândurile lui Robert. Le va regăsi cu plăcere într-o bună, zi, sunt convinsă.

Imediat după această scenă ne-a venit ideea să ţinem un jurnal. Nu ştiu de ce spun „ne-a venit", căci această idee, ca toate ideile bune, i-a venit lui. Pe scurt, ne-am făgăduit unul altuia să scriem, adică fiecare în parte, ceea ce Robert a numit: povestea noastră. Întrucât mă priveşte e uşor, căci nu exist decât prin el, dar mă îndoiesc că Robert se va putea ţine de cuvânt, fie şi numai pentru că dispune de atât de puţin timp. Găsesc chiar că n-ar fi bine să ocup un loc prea mare printre preocupările lui. I-am spus pe larg că înţeleg prea bine că el are o carieră, o activitate, gânduri care îl absorb şi că dragostea pentru mine nu trebuie să i le tulbure; i-am spus, de asemenea, că, dacă el reprezintă toată viaţa mea, nu se cade şi nu e bine ca eu să constitui toată viaţa lui. Aş fi tare curioasă să aflu ce a notat din toate acestea în jurnalul lui; dar am jurat să nu ne arătăm unul altuia cele ce am scris.

— Numai astfel putem fi sinceri, mi-a spus Robert sărutându-mă, nu pe frunte, ci între sprâncene, aşa cum îi stă în obicei.

Dar am hotărât ca cel care va muri primul să lase celui ce rămâne jurnalul.

— E firesc, am răspuns, fără să-mi dau bine seama ce spun.

— Nu, nu e atât de firesc pe cât se pare, mi-a răspuns Robert pe-un ton foarte grav. Trebuie să ne făgăduim însă unul altuia să nu distrugem ceea ce am scris.

Zâmbeai când îţi spuneam mai zilele trecute că nu voi găsi cu ce să umplu filele acestui jurnal. Şi iată că am şi scris patru pagini. Îmi vine greu să nu le recitesc; dar, dacă le-aş reciti, mi-ar veni şi mai greu să nu le rup. Ceea ce mă miră este că de pe-acum îmi face atâta plăcere să-mi însemn aici gândurile.

12 octombrie 1894.

Robert a plecat pe neaşteptate Ia Perpignan, căci a primit ştire că maică-sa e grav bolnavă.

— Sper că nu se va întâmpla nimic rău, i-am spus.

— Toată lumea zice aşa în asemenea împrejurări, mi-a răspuns cu un surâs grav, care mi-a dat să înţeleg cât de îngrijorat era.

Mi-a fost ciudă că putusem pronunţa o frază atât de absurdă.

Dacă ar trebui să elimin din viaţa mea toate gesturile banale şi, din ceea ce spun, toate frazele pe care le rostise din obişnuinţă, ce-ar mai rămâne oare? Şi când ma gândesc că numai trăind în preajma unui om superior miram putut da seama de asta! Ce admir mai mult la Robert este tocmai faptul că nu spune nimic, că nu face nimic ça ceilalţi şi totuşi în felul în care se poartă nu există nimic pretenţios, nimic căutat. Multă vreme m-am străduit să găsesc cuvântul nimerit pentru a caracteriza înfăţişarea lui, felul cum se îmbracă, cum vorbeşte, cum se mişcă; „original” mi se pare un termen prea tare; ştiu şi eu… „deosebit”, „special”… Nu; totuşi cuvântul „distins” e cel care mi se pare până la urmă cel mai potrivit; şi. Aş. Dori ca acest cuvânt să nu fi fost întrebuinţat pentru nimeni altcineva mai înainte. Această extraordinară distincţie pe care o emană întreaga sa făptură, felul lui de-a se purta nu Ie datorează decât lui însuşi, căci mi-a dat să înţeleg că ai săi sunt oameni de rând. EI spune că nu are de ce să roşească de cei din care se trage; dar aceste cuvinte implică ideea că altcineva mai puţin cinstit şi mai puţin nobil ca Robert ar | putea roşi. Mi se pare că taică-său făcea un fel de negoţ. Robert era încă mic când a murit. Nu vorbeşte bucuros despre el şi nici mie nu-mi vine să-l întreb. Cred că ţine foarte mult la maică-sa.

— Numai din cauza ei ai putea fi geloasă, mi-a mărturisit încă de pe când nu ne spuneam pe nume.

A avut şi o soră mai mică, care a murit.

Vreau să profit de faptul că Robert e plecat şi de timpul liber pe care absenţa lui mi-l prilejuieşte, pentru a povesti aici cum ne-am cunoscut. Mama voia să merg, cu ea la o recepţie dată de familia

Darblez unde, pare-se, avea, să cânte un violoncelist ungur extrem de talentat. Am pretins că sufăr de o violentă durere de cap „pentru ca să mi se. Dea pace şi să rămân singură...; cu Robert. Nu înţeleg cum am putut până acum să mă las dusă de vârtejul vieţii mondene sau mai bine zis îmi dau foarte bine seama că ceea ce mă atrăgea erau lucrurile care îmi măguleau vanitatea. Acum, când nu mai doresc decât ca Robert să mă preţuiască, nu mă sinchisesc să aflu dacă alţii mă găsesc pe gustul lor; mai bine zis, lucrul acesta mă preocupă numai în funcţie de Robert, căci succesele mele mondene par să-i facă plăcere. Dar înainte, într-un trecut destul de apropiat, dar care mi se pare foarte îndepărtat, cât preţ puneam pe surâsuri, pe aprobări „pe elogii, ba chiar şi pe invidia. Şi gelozia pe care am simţit-o încolţind în sufletul prietenelor mele după ce am cântat la două piane cu Roşită concertul nr. 5 de Beethoven, Roşită executând partea de.apian solo, iar eu (destul de bine, trebuie s-o spun), partitura orchestrei redusă. Pentru pian 1 Făceam pe modesta, dar cât eram de măgulită văzând că primesc mai. Multe felicitări decât solista! „Roşită! Admirabil, desigur; dar è pianistă de meserie; pe când Ë veline...” Cei care mă felicitau cu mai multă căldură erau tocmai cei. Care nu aveau habar de muzică. Ştiam asta, dar acceptam laudele lor, care ar fi trebuit să mă lase rece... Ba chiar îmi ziceam în sinea mea: „Ia te uită, au mai mult gust decât mă aşteptam”. Şi iată-mă intrată în această horă absurdă. Acum am înţeles cum te poţi distra la recepţii mondene: observând cab sunt de ridicoli cei din jur. Dar, de, îndată ce mă aflu într-un salon, " mi se pare că personajul cel mai ridicol sunt eu. Ştiu că nu sunt nici foarte frumoasă şi nici prea spirituală şi nu pricep ce a găsit Robert în mine care să îndreptăţească dragostea ce mi-o poartă. Pentru a străluci în societate nu mă puteam bizui decât pe talentul meu, destul de oarecare, de pianistă, şi acum câteva zile am renunţat sa mai cânt la pian, hotărâre definitivă, fără doar şi poate. La ce bun? Lui Robert nu-i place muzica. E singurul lui cusur. Dimpotrivă, pictura îl interesează, foarte mult şi vorbeşte despre acest subiect cu atâta competenţă încât mă mir că nu încearcă să picteze. Când i-am spus asta, a scris şi mi-a explicat că atunci când natura te-a „năpăstuit” (acesta a fost termenul pe care l-a folosit) cu prea multe daruri, lucrul cel mai greu de realizat este să nu acorzi o excesivă importanţă celor care o merită mai puţin. Pentru a se ocupa serios de pictură, ar fi trebuit să sacrifice prea multe alte lucruri, I şi nu pierind, a adăugat el, ar fi putut aduce întregul său prinos societăţii. Cred că vrea sa facă politică, deşi nu mi-a spus-o în mod explicit. De altfel, sunt sigură că, de orice lucru s-ar apuca, va izbuti să-l ducă cu bine la capăt. Şi dacă există ceva care mă poate întrista acum este numai sentimentul că are atât de puţină nevoie de ajutorul meu pentru a reuşi în orice ar întreprinde. Dar Robert, din bunătate, se preface că nu poate trăi fără mine şi prefăcătoria asta mă

încântă într-atât încât intru şi eu în jocul lui, deşi nu cred în adevărul celor ce spune.!

Dar iată că mă trezesc vorbind iarăşi despre mine, deşi îmi jurasem să n-o mai fac. Câtă dreptate avea I abatele Bredel când ne deschidea ochii asupra capcane lor pe care egoismul Ştie să le întindă, luând uneori masca devotamentului sau a dragostei. Ne place să ne punem în slujba altora pentru plăcerea de a putea simţi că suntem folositori şi mai ales ne place să ni se spună acest lucru. Desăvârşita dăruire de sine este aceea pe care numai Dumnezeu o ştie şi care nu aşteaptă decât de la El recunoaştere şi răsplată. Dar cred că nu există nimic pe lume care să te înveţe să fii modest, dacă nu dragostea pe care o nutreşti pentru un om de valoare. Numai alături de Robert înţeleg care sunt virtuţile ce-mi lipsesc, şi puţinele lucruri bune ce se află în mine aş dori să i le dăruiesc lui... Dar mă apucasem să istorisesc cum a început povestea noastră; şi mai întâi, cum ne-am cunoscut.

Întâlnirea noastră a avut loc acum şase luni şi trei zile, la 9 aprilie 1894. Pentru a mă răsplăti de premiul pe care îl obţinusem la Conservator, părinţii mei îmi făgăduiseră că vom face o călătorie în Italia; moartea unchiului meu şi greutăţile ivite Ia deschiderea succesiunii, din cauza copiilor minori, au dus la amânarea acestui proiect. În ce mă priveşte, renunţasem la această călătorie, când, pe neaşteptate, tata se hotărî să plece cu mine Ia Florenţa, pentru a petrece acolo vacanţa de Paşti, lăsând-o pe mama la Paris să vadă de nepoatele ei. Am tras la pensiunea Girard, pe care doamna de T. Ne-o recomandase pe bună dreptate. Toţi locatarii erau „oameni bine”, aşa că nu era dezagreabil să prânzeşti împreună cu ei în jurul aceleiaşi mese. Trei suedezi, patru americani, doi englezi, cinci ruşi şi un elveţian. Noi eram singurii francezi în afară de Robert. Se vorbeau toate limbile, dar mai ales franţuzeşte, din cauza ruşilor, a elveţianului, din cauza noastră şi a unui belgian pe care era cât pe ce să-l uit. Toţi comesenii erau simpatici, dar niciunul nu era atât de distins ca Robert. La masă, stătea în faţa tatii, care se poartă destul de distant şi adesea nu tocmai amabil cu cei care nu sunt din lumea lui. Cum tata şi cu mine sosisem ultimii, e de Ia sine înţeles că n-am participat imediat Ia conversaţia generală. Eu aş fi intrat bucuros în vorbă, dar nu se cădea să mă arăt mai amabilă decât tata; mă străduiam deci să adopt atitudinea rezervată a tatii şi, cum la masă stăteam lângă el, tăcerea noastră constituia o insulă de gheaţă în mijlocul animaţiei generale. Dar parcă era un făcut. Nu puteam merge nicăieri fără să dăm de vreunul din colocatarii noştri. Tata se vedea silit să răspundă prin surâsuri la surâsurile lor şi să-i salute la rândul lui, aşa că, atunci când ne aşezam să luăm masa, toată lumea ştia că dimineaţa vizitaserăm biserica Santa-Croce sau Palatul Pitti. „Nu mai e de trăit”, spunea tata, dar simţeam că începuse s-o lase mai moale.

Despre Robert, ce să mai vorbim, îl întâlneam peste tot. De cum intram într-o biserică sau într-un muzeu, de cine dădeam, de Robert. „Poftim, spunea tata. Se putea să lipsească!” La început, ca să nu-şi impună prezenţa, Robert se făcea că nu ne vede, căci e mult prea subtil ca să nu-şi fi dat seama că aceste coincidenţe îl enervau pe tata. Aştepta deci ca tata să binevoiască a-l recunoaşte şi, din discreţie, nu ne saluta niciodată primul, prefăcându-se cu totul absorbit de contemplarea unei opere de artă. Câteodată tata întârzia dinadins să-i dea bună ziua, căci mai ales faţă de Robert ţinea să rămână în rezervă. Eu mă simţeam destul de prost, dat fiind că răceala de care dădea dovadă tata, îmi vine greu s-o spun, dar o voi spune, aducea a mojicie. Numai un om atât de cumsecade ca Robert putea sa nu-i ia în nume de rău această atitudine şi să nu se simtă jignit. Cum nu mă puteam împiedica să-i zâmbesc, Robert înţelese că mie cel puţin nu-mi putea atribui intenţii rele. Cu cât tata se purta mai rece cu el, cu atât îmi venea mai greu să nu-i zâmbesc; noroc că tata nu-şi prea dădea seama de ceea ce se întâmpla, căci îi surâdeam lui Robert mai ales când ştiam cătata nu mă poate vedea. Robert dădea mereu dovadă de mult tact nearătând prin nimic că observase manevrele mele; nu mi se adresa niciodată direct când ne opream să schimbe politeţele de rigoare, dându-şi desigur seama că tata s-ar fi făcut foc dacă ar fi procedat altfel. Aveam oarecare remuşcări pentru această mică comedie care crease între Robert şi mine o înţelegere ce nu avea nevoie de cuvinte şi de care tata n-avea habar. Dar ce puteam face?

Ceea ce contribuia la atitudinea din ce în ce mai distantă a tatei era faptul că Robert „avea alte opinii”. N-am înţeles niciodată prea bine care sunt opiniile tatii, căci n-am nici cea mai vagă idee despre politică, dar ştiu că mama îl acuză mereu ca este „materialist” şi că tatii nu-i prea sunt pe plac „popii”. Când eram mică, mă uimea faptul că e atât de bun, deşi nu se duce niciodată duminica Ia biserică şi nu cred nici acum că are dreptate când afirmă că „religia nu-i face pe oameni mai buni”. Mama spune că e „îndărătnic”; dar cred ea tata e mai bun ca ea, şi când discută în contradictoriu, lucru ce se întâmplă destul de des, mama îi vorbeşte pe un asemenea ton încât inima mă trage spre el, chiar când nu-i pot da dreptate. Spune că nu crede în rai; dar abatele Bredel i-o întoarce de fiecare dată, zicându-l că va fi silit să creadă când se va trezi acolo, căci va sta în rândul drepţilor, chiar fără voia lui. Şi eu nădăjduiesc asta din tot sufletul.

Cât de trist este să se ivească asemenea neînţelegeri între soţi atât de uniţi cum sunt părinţii mei, mai ales când este vorba de probleme asupra cărora, cu puţină bunăvoinţă, ar fi atât de uşor să cadă la învoială! în orice caz, asemenea lucruri nu ni se pot întâmpla mie şi lui Robert, căci nu l-am văzut niciodată pe Robert intrând într-o biserică fără să se roage şi în mintea lui nu încolţesc decât idei mărin

imoase şi nobile. Nu-mi vine să cred că La Libre Parole este un „jurnal prost”, cum spune tata, care nu citeşte decât Le Temps; am crezut * chiar că din cauza asta se vor strica de tot relaţiile dintre el şi Robert. Sosise de două zile la pensiunea Girard. Tata şi cu Robert se aflau numai ei doi în salonaşul pentru fumători. Uşa din salonul unde mă aflam eu rămăsese deschisă şi puteam să-i văd cum stăteau fiecare în fotoliul lui citindu-şi jurnalul. După ce şi-a terminat lectura, Robert a făcut imprudenţa să întindă tatii jurnalul pe care-l citise, spunându-i câteva cuvinte pe care nu le-am putut auzi. Tata s-a înfuriat atât de tare încât şi-a răsturnat pe pantalonii de culoare deschisă. Ceaşca de cafea pe care o pusese pe braţul fotoliului. Robert şi-a cerut mii de scuze, dar de fapt nu avea nicio vină. Şi în timp ce tata îşi ştergea pantalonii cu batista, Robert, care mă zărise, a început să-mi explice printr-o mimică deopotrivă de discretă şi de expresivă cât îi părea de rău de ceea ce se întâmplase. Era atât de caraghios, că mi-a fost imposibil să nu izbucnesc în râs. M-am întors repede cu spatele, nevoind să dau impresia că mă distrez pe socoteala tatii.

Nu trecuseră decât şase zile de la sosirea noastră la Florenţa, când tata a avut o criză de gută… Doamne! ce îngrozitor lucru să te bucuri de-o asemenea întâmplare! I-am propus, fireşte, să rămân lângă el pentru a-i ţine de urât, dar tata a stăruit să merg la plimbare şi să profit de timpul frumos. Cum tatii nu-i plac pictorii primitivi, mi-am zis că era momentul să vizitez biserica spaniolă. Bineînţeles că Robert era acolo şi că nu puteam face altceva decât să-i adresez cuvântul. După ce şi-a exprimat mirarea văzându-mă singură şi după ce m-a întrebat foarte politicos despre sănătatea tatii, am vorbit doar despre pictură. Aproape că-mi părea bine că sunt atât de neştiutoare în acest domeniu, căci Robert avea astfel prilejul să-mi dea explicaţii despre tot ceea ce i vedeam. Purta sub braţ o carte groasă, dar n-a avut nevoie s-o deschidă, căci ştie pe dinafară toate numele acelor pictori atât de vechi. Nu izbuteam să-i împărtăşesc admiraţia pentru frescele care mie îmi păreau încă departe de a fi perfecte, dar îmi dădeam treptat seama că tot ce spunea Robert este adevărat şi descopeream, datorită lui, o serie de calităţi pe care singură nu le-aş fi putut aprecia. După aceea, la sugestia lui, am plecat să vizităm mănăstirea San-Marco, unde mi s-a părut că pentru prima oară în viaţa mea am înţeles ce înseamnă pictura. Ce minunat e să te poţi cufunda până la totală uitare de sine într-o admiraţie pe care-o simţi împărtăşită! Eram atât de copleşită de acest sentiment încât în faţa frescei celei mari a lui Angelico l-am luat pe Robert de braţ. Nu mi-am dat seama de asta decât în momentul când alţi vizitatori au intrat în capela unde până atunci ne aflam numai noi doi. De altfel, Robert nu rostise nicio vorbă pe care să n-o fi putut auzi şi tata. Şi totuşi, când am ajuns acasă, n-am îndrăznit să-i vorbesc tatii despre această întâlnire. Fără îndoială

că nu trebuia să-i ascund un lucru a cărui amintire era atât de puternică încât mă împiedica să mă gândesc la orice altceva. Dar când, puţin mai târziu, am mărturisit abatelui Bredel această „minciună prin omisiune”, preotul m-a liniştit; e drept că în acelaşi timp îi aduceam la cunoştinţă logodna noastră. Preotul ştie că tata nu este de acord, dar mai ştie că motivele care îl fac să se împotrivească sunt opiniile lui Robert, adică tocmai ceea ce i-a câştigat pe abate şi pe mama de partea noastră. Tata, de altfel, e atât de bun încât a cedat destul de repede, căci, după cum spune el, singurul lucru pe care îl doreşte cu adevărat este ca eu să fiu fericită; şi nici el nu se mai poate îndoi de fericirea mea.

Înainte de a vorbi despre logodna noastră, ar fi trebuit să povestesc ultimele zile pe care le-am petrecut în Italia, dar m-am lăsat în voia condeiului şi am ajuns repede să scriu acest cuvânt minunat în faţa căruia toate celelalte amintiri se şterg. Înainte de a pleca de la Florenţa, Robert ceruse tatii îngăduinţa de a veni să ne facă o vizită la Paris. Mi-era atât de teamă că tata o să refuze! Întâmplarea a făcut ca Robert să fie în bune relaţii cu familia de Berre, cu care suntem rude. Am fost invitaţi la masă de verii noştri, şi printre oaspeţi se afla şi Robert; acest fapt a simplificat mult lucrurile. A doua zi după ce cinasem împreună, Robert a venit să-i facă o vizită mamei şi, la scurt timp după aceea, a revenit pentru a-mi cere mâna. (Cât de stupidă mi se pare această expresie!) Mama a fost la început destul de uimită, dar mai uimită am fost eu când am aflat, căci Robert nu-mi făcuse, la drept vorbind, nicio declaraţie. A râs cu poftă când i-am mărturisit mirarea mea şi mi-a „declarat” că niciodată nu-i trecuse aşa ceva prin minte, dar că era gata să-mi facă această „declaraţie de dragoste”, dacă încă nu pricepusem că mă iubeşte. Apoi m-a îmbrăţişat şi am simţit că nici eu nu aveam nevoie să rostesc vreun cuvânt ca să-l fac să înţeleagă că mă dăruiam lui trup şi suflet.

Adineauri a sosit o telegramă. Am lăsat-o pe mama s-o deschidă, deşi era trimisă pe numele meu.

„Mama lui Robert a murit”, mi-a spus, întinzându-mi telegrama, din care n-am înţeles decât un singur lucru, că Robert se întoarce miercuri

13 octombrie.

O scrisoare de la Robert! Dar nu mie, ci mamei îi scrie! şi cred că a fost mişcată de această dovadă de respect. Înţeleg că doreşte să păstreze scrisoarea, căci este foarte frumoasă; şi cum şi eu vreau s-o pot reciti, o transcriu aici;

„Stimată doamnă,

Eveline va înţelege şi mă va ierta că nu ei, ci dumneavoastră simt nevoia să scriu astăzi. Aş dori să nu-i umbresc fericirea vorbindu-i de durerea mea şi de aceea spre, dumneavoastră îmi întorc faţa pentru a plânge. Frumosul cuvânt «mamă» nu-l mai pot spune nimănui altcuiva acum. Îmi veţi îngădui, deci, să nutresc de acum înainte pentru dumneavoastră sentimentele de respectuoasă afecţiune pe care le aveam faţă de fiinţa pe care am pierdut-o ieri.

Da, cea care m-a adus pe lume a murit ieri, şi pot spune: în braţele mele. Nu şi-a pierdut cunoştinţa decât cu câteva ore înainte de a-şi da sufletul. Era conştientă încă ieri dimineaţa când a primit împărtăşania din mâna preotului pe care îl chemasem. Aştepta liniştită moartea şi nu părea să sufere decât dându-şi seama de cât aveam s-o plâng. Ultima ei bucurie, aşa mi-a spus, a fost să afle că m-am logodit şi că mă poate părăsi ştiind că nu rămân singur pe acest pământ. Vă rog să-i spuneţi aceste lucruri Evelinei şi să adăugaţi că voi regreta întotdeauna că mamei nu i-a fost dat s-o cunoască.

Primeşte, te rog, mamă, prinosul de respectuos devotament al celui care se consideră încă de pe acum fiul tău.

Robert D.“

Dragul meu drag! Aş dori să împărtăşesc durerea ta. Mă străduiesc să fiu tristă; dar totul e în zadar. Sufletul meu se scaldă în fericire şi tot ce simt alături de tine, fie şi durere, se preschimbă în bucurie.

15 octombrie.

L-am revăzut. Câtă măreţie şi câtă demnitate în durerea lui! încep să-l înţeleg mai bine. Cred că-i repugnă să se folosească de acele clişee pe care le folosesc îndeobşte oamenii, căci atunci când îmi vorbeşte despre moartea mamei sale se exprimă cu aceeaşi rezervă pe care o avea când îmi spunea că mă iubeşte. Aş spune chiar că, din teama de-a nu da la iveală emoţia pe care o simte, ocoleşte orice subiect care l-ar putea mişca. De aceea, n-am vorbit decât despre chestiuni de ordin material. Cu mama a discutat probleme referitoare la deschiderea succesiunii, spunându-i că doreşte să vândă proprietatea pe care a moştenit-o. Mi-e foarte greu să mă concentrez asupra unor lucruri de felul acesta, aşa că o las pe mama să le rezolve împreună cu Robert. Am înţeles că vom fi bogaţi şi aproape că-mi pare rău; aş vrea să aibă parte de averi cei ce au nevoie de bani ca să fie fericiţi. Dar nu este vorba de fericire. Robert mi-a spus că, în ceea ce îl priveşte pe el, se mulţumeşte cu oricât de puţin, dar că preţuieşte banul drept o armă de care să se poată servi pentru a asigura triumful ideilor sale. A stat mult de vorbă cu abatele Bredel, care este de asemeni de părere că n-ai dreptul să dai cu piciorul averii moştenite, dar că, odată ce ai

primit-o, îţi revine şi datoria de-a o pune în slujba binelui.

Bietul tata! Toate acestea se petrec fără ca cineva să-i ceară părerea. De câte ori îl vede pe abate intrând pe uşă, se scuză ’.

— Îmi pare nespus de rău!… Sunt nevoit să plec, spune repede… îl salută şi fuge.

Mi-e întotdeauna teamă ca abatele să nu se simtă jignit; dar e atât de bun şi de înţelegător încât se preface că ia în serios pretextele tatii, care nu prea stau în picioare.

— Domnul Delaborde e foarte ocupat, ca de obicei, spune abatele mamei, care încearcă să compenseze printr-un exces de amabilitate mojicia tatii.

Şi s-ar putea înţelege atât de bine cu abatele Bredel, dacă ar avea numai puţină bunăvoinţă! Căci şi tata are o inimă de aur.

— Fetiţo dragă, popii şi cu mine nu ne închinăm aceluiaşi zeu, îmi spune tata ori de câte ori încerc să-l conving. Nu-mi mai pomeni despre asta, căci mă superi. Sunt lucruri pe care, poate, le vei înţelege mai târziu, dacă n-o să semeni prea tare cu maică-ta.

Când îmi vorbeşte astfel, mă văd silită să-i spun că sper să nu înţeleg niciodată „lucrurile” la care se referă, şi că nu pot aproba idei care separă doi oameni care îmi sunt părinţi şi pe care îi iubesc deopotrivă. Tot din cauza acestor blestemate opinii, tata nu priveşte cu ochi buni logodna mea.

— Fetiţo, nu socotesc că am dreptul să mă opun la această căsătorie şi nu-mi place să mă prevalez de autoritatea paternă. Dar nu-mi cere să mă declar de acord cu o hotărâre pe care regret că ai luat-o Nu pot face nimic altceva decât să doresc din toată inima să n-ai vreodată prilej de-a te căi.

19 octombrie.

Azi-dimineaţă i-am cerut tatii să-mi spună ce are împotriva lui Robert. Mai întâi m-a privit îndelung, fără să-mi răspundă. Într-un târziu s-a hotărât:

— Fetiţo, n-am ce să-i reproşez. Dar nu-mi place omul ăsta. Dacă ţi-aş spune de ce, ai zice că n-am dreptate fiindcă îl iubeşti, şi când iubeşti pe cineva nu-l mai vezi aşa cum este.

— Dar îl iubesc pe Robert tocmai pentru că este aşa cum e, am strigat.

— Robert v-a îmbrobodit pe toţi, şi pe abate, şi pe maică-ta, şi pe tine. Mă tem, şi lucrul acesta mi se pare încă mai grav, că până şi faţă de el însuşi joacă o comedie.

— Trebuie să înţeleg că Robert nu crede ceea ce spune?

— Ba da, ba da; sunt convins că el crede. Eu sunt cel care nu cred.

— Tata, tu nu crezi în nimic.

— Ce să-i faci? Aşa cum spune maică-ta, sunt un sceptic.

Astfel se încheie convorbirile noastre, care nu duc la nimic şi ne lasă pe amândoi mai trişti decât înainte. Bietul tata! Nădăjduiesc că Robert o să-l convingă… încetul cu încetul. În felul cum se poartă cu tata, se dovedeşte a fi atât de răbdător, de îndemânatic, de cu tact… Are grijă să evite orice subiect care ar putea stârni controverse (de altfel şi tata face la fel). Robert numeşte conversaţiile cu tata „dansul pe ouă", căci trebuie mereu să se tot învârtească printre subiecte delicate, fără să le atingă.

Doamne, cât aş da ca tata să-l poată asculta pe Robert când îmi vorbeşte numai mie, când suntem singuri. Când e şi tata, Robert îşi cântăreşte fiecare cuvânt, dar de îndată ce dă frâu liber gândurilor sale, întreaga-i făptură se însufleţeşte şi se întâmplă adesea să spună lucruri atât de înălţătoare încât aş don să le notez pe dată. Şi în acelaşi timp Robert e şi foarte spiritual, foarte amuzant… Yvonne de Berre spunea despre el mai deunăzi: „Nu te mai saturi ascultându-l". Asta s-a întâmplat joia trecută; fusesem cu toţii invitaţi la ei la masă. Maurice de Berre şi tata au ieşit imediat după dejun. După plecarea lor, Robert ne-a povestit tuturor despre viaţa din Perpignan, despre micile rivalităţi care se iscă în provincie şi pe care le-a putut observa atât de bine, dat fiind că a trăit în acest mediu în care spune că nu s-ar mai întoarce pentru nimic în lume. Când îl ascult vorbind despre toţi acei oameni ciudaţi din care era alcătuit cercul părinţilor săi, îmi pare rău că n-am avut ocazia să-i cunosc şi eu. Dar înţeleg că un om superior cum este Robert trebuie să fi simţit că se înăbuşă în tovărăşia lor. Pentru a ieşi din. Acel mediu, Robert s-a gândit chiar să se călugărească, căci e foarte cucernic din fire, dar mai târziu şi-a dat seama că putea fi mai de folos ca mirean. Abatele Bredel consideră că Robert a cumpănit bine, şi eu cred că are dreptate când spune, citând din Biblie, că „oamenii nu aprind lumina ca s-o pună sub obroc, ci o pun în sfeşnic şi luminează tuturor celor din casă"[1]. Când îl asculţi pe Robert nu poţi să nu doreşti ca încă mulţi alţii să-l poată auzi vorbind. Din acest punct de vedere nu sunt geloasă şi mi se pare că, de-aş dori să fiu singura fiinţă care să se bucure de asemenea comoară, aş săvârşi un păcat. Scopul vieţii mele este să-l ajut din toate puterile să se realizeze.

Săptămâna viitoare va trebui să facem împreună câteva vizite. Mă bucur de pe-acum să-l prezint prietenilor noştri.

26 octombrie.

De câteva zile duc o viaţă grozav de agitată… Am sperat mereu să pot găsi puţin timp pentru a nota ceva în acest caiet. Dar nu duc lipsă numai de timp. Chiar în clipele când sunt singură, nu pot să mă

reculeg, să-mi adun gândurile şi să le aştern pe hârtie. Sunt prinsă într-un vârtej: vizite, cumpărături, mese, spectacole, la care, spre norocul meu, Robert nu şovăie să vină cu mine, deşi e în doliu, căci, aşa cum obişnuieşte să spună, sentimentele sincere nu au de ce să se supună convenienţelor sociale. De altfel, cred că fericirea de a se simţi iubit atârnă mai greu în balanţă decât durerea lui. Mă întovărăşeşte în prăvălii şi comandă pentru mine o mulţime de lucruri, încercând să mă convingă că vom avea mare nevoie de ele. Pare să-i facă atâta plăcere, şi bucuria lui de-a mă răsfăţa este atât de evidentă încât nici nu mai încerc să-l opresc. Am ales împreună o frumuseţe de inel care, trebuie s-o mărturisesc, mi-a produs o nemaipomenită plăcere şi pe care, de când mi l-a dat, îl privesc într-una. Dar când a vrut să-mi dăruiască şi o brăţară, am refuzat categoric, în ciuda argumentelor pe care mi le dădea ca să mă silească să accept. Mi-a spus că achiziţionarea bijuteriilor nu trebuie considerată doar drept o cheltuială, ci ca un „plasament"; acesta este cuvântul pe care l-a folosit. Apoi mi-a explicat că valoarea nestematelor şi a metalelor preţioase va creşte cu timpul. I-am răspuns că toate acestea mă lasă rece şi trebuie să spun că din cauza asta ne-am cam certat. Fără îndoială că nu m-am purtat prea frumos spunându-i că inelul pe care mi l-a dat mi-ar. Fi făcut tot atâta plăcere chiar dacă n-aş fi ştiut cât de scump costă; atunci Robert a exclamat:

— E ca şi cum ai spune că preferi imitaţiile.

După aceea, cum se întâmplă mereu când discutăm împreună – şi acesta este aspectul cel mai interesant – a lărgit cadrul problemei şi a început s-o privească „din punctul de vedere al fenomenului general", singurul lucru important pentru el.

— Astăzi perlele se imită atât de bine încât oricine se poate înşela, mi-a explicat Robert, dar adevăratele perle reprezintă o avere, pe când celelalte n-au decât o valoare aparentă.

Ţine să fie de faţă când îmi probez rochiile, fiindcă are un gust desăvârşit şi fiindcă îi place să stea de vorbă cu croitorii. Am fost împreună şi Ia modistă ca să-mi aleg pălării. Îmi vine foarte greu să mă obişnuiesc cu noile modele. Robert găseşte că pălăriile moderne îmi stau bine; dar când mă privesc în oglindă aproape că nu mă recunosc. Cred că e o chestiune de obişnuinţă şi că în curând, cum spune Robert, nu-mi voi mai recunoaşte vechea mea înfăţişare de domnişoară. În general găsesc că tot ceea ce alege Robert e mult prea frumos pentru mine, dar înţeleg că doreşte să se mândrească cu mine şi că nu mai am dreptul să fiu modestă. Abatele ştie că sufletul meu a rămas acelaşi şi îmi spune că numai lucrul. Acesta are importanţă. În fiecare zi mă deştept tot atât de uluită de cele ce mi se întâmplă şi n-am încetat nicio clipă să cred că nu merit atâta fericire. Mă tem adesea ca Robert să nu descopere că meritele mele nu sunt pe măsura

celor pe care mi Je atribuie. Dar poate că, prin marea dragoste ce i-o port, voi izbuti să mă înalţ până la el. Mă străduiesc neîncetat, căci doresc din toată inima să-mi ating scopul. De altfel, Robert mă ajută cu atâta răbdare!

30 octombrie.

Robert mă uimeşte din ce în ce mai mult. Are relaţii cu o seamă de oameni celebri şi cunoaşte foarte multe persoane cu vază în toate domeniile de activitate. Astfel este în măsură să facă servicii tuturor celor care vin să-i ceară sprijin. Şi cum toată lumea ştie cât este de îndatoritor, nimeni nu se sfieşte să apeleze la el. Mi-a spus că cel mai înţelept lucru este să nu ceri niciodată decât ceea ce eşti sigur că vei putea obţine. Dar cum cei cărora le-a făcut servicii nu-i pot refuza nimic şi cum nu cere decât ceea ce este îndreptăţit să ceară, obţine lesne tot ceea ce vrea. Intră ca la el acasă în orice instituţie şi nu ieşim niciodată împreună fără ca o groază de oameni să nu-l salute. I-am cerut să-mi prezinte numai pe adevăraţii săi prieteni. Dar e greu, când l-ai cunoscut cât de cât pe Robert, să nu-i devii prieten, şi cum e la curent cu toate ’ problemele, este în stare să vorbească cu oricine despre orice, ca şi cum ar vorbi de un subiect din domeniul său.,

De fapt, nu cred să aibă prieteni intimi. I-am pus întrebarea asta mai deunăzi. Nu mi-a răspuns direct, dar mi-a spus, strângându-mă duios în braţe: „Prietenia este anticamera dragostei”.

Şi, într-adevăr, astăzi mi se pare că prietenia pe care o aveam pentru Roşită şi Yvonne nu era decât un sentiment provizoriu şi că primul meu adevărat prieten este Robert.

Doreşte să-i facă tatii o surpriză şi anume să obţină pentru el Legiunea de onoare. Fiind în relaţii excelente cu şeful de cabinet al ministrului instrucţiunii publice, mi-a spus că-i va fi foarte uşor. Nădăjduiesc că tata nu va refuza şi cred că, în fond, decoraţia îi va face mare plăcere. Găsesc că este foarte frumos din partea lui Robert să se gândească la tata, când putea să ceară să fie el decorat, dar Robert nu pune preţ pe astfel de lucruri, şi de altfel ştie că le poate obţine oricând. Când îl aud vorbind cu oamenii de seamă cărora mă prezintă, îmi dau seama cât sunt de neştiutoare. Abia de îndrăznesc să scot vreun cuvânt, într-atât mă tem să nu-l fac de râs. I-am cerut să-mi întocmească o listă cu cărţile pe care ar trebui să le citesc şi de îndată ce voi avea răgazul… Dar când voi avea oare puţin timp? Am hotărât să ne căsătorim la sfârşitul lunii ianuarie. Mi se pare că mă desparte o veşnicie de această dată şi totuşi zilele trec nemaipomenit de iute. Îndată după cununie vom pleca în Tunis. Nu va fi numai o călătorie de plăcere. Robert are acolo nişte acţiuni investite într-o întreprindere de exploatare agricolă şi vrea să vadă cum merg lucrurile. Spune că nu

există nicio plăcere mai mare pe lume decât aceea din care te poţi alege cu un oarecare folos. Mintea lui e în permanenţă activă. Se instruieşte neîncetat şi ştie să tragă învăţăminte din orice.

Marea problemă care ne preocupă este aceea a viitoarei noastre locuinţe. Am vizitat o seamă de apartamente, dar de fiecare dată, când mama, când Robert, când eu, găseam ceva de obiectat. Cred că până la urmă vom vorbi cu un arhitect pe care Robert îl cunoaşte foarte bine. În momentul de faţă, prietenul lui Robert termină construcţia unui bloc în cartierul „la Muette”, bloc foarte bine situat, căci toate apartamentele au vedere asupra parcului. Am putea deveni proprietarii ultimului etaj, pe care l-am putea amenaja după placul nostru. Stăm ceasuri întregi în faţa planurilor şi nimic nu poate fi mai agreabil decât aceste discuţii. Robert nu a dispus de mulţi bani câtă vreme maică-sa era în viaţă. Trei ani a locuit pe avenue d’Antin într-un mic apartament la parter; de la o vreme apartamentul a început să devină neîncăpător. Trebuia să mănânce în oraş, şi asta îl făcea să piardă o groază de timp, fără să mai punem la socoteală şi faptul că nu-i priau mesele la restaurant. I-am cerut să mă ducă la el acasă ca să văd cum stă şi cred că s-a simţit oarecum stingherit auzind rugămintea mea. Am fost mirată văzând că nu era prea multă dezordine. Toate hârtiile lui erau rânduite în dosare şi a inventat un sistem extraordinar de fişe, care-i permite să găsească imediat, şi asupra oricărui subiect, informaţiile de care are nevoie. Numai procedând astfel Robert poate atât de uşor să aducă servicii celorlalţi. E de părere că oamenii nu procedează în general prea metodic şi că diversele rotiţe din care este alcătuită societatea nu se îmbină cum trebuie. Îi place să citeze versurile lui La Fontaine: Pământ uşor găseşti / Vorba-i să-l munceşti[2], şi susţine că ceea ce este important este să pui în lumină „talantul” ce ţi s-a dat. Socotesc că are dreptate, mai ales când este vorba de persoane atât de înzestrate cum este el; când îi spun însă că „talantul” meu nu e de mare preţ, protestează şi mă asigură pe un ton cald că multe din doamnele care strălucesc în saloane sunt mai puţin inteligente decât mine. Pare că e sincer convins de cele ce afirmă şi mă tem că-şi face prea mari iluzii despre viitoarea lui soţie. De-ar da Domnul să le poată păstra cât mai mult! Oricum s-ar desfăşura lucrurile, vreau să-mi îmbogăţesc cunoştinţele de îndată ce voi avea puţin timp şi mă voi strădui zi de zi să devin cât pot mai demnă de Robert.

Voiam să aflu dacă a putut găsi câteva clipe de răgaz ca să-şi noteze şi el impresiile, cum ne făgăduisem unul altuia, aşa că i-am cerut să-mi arate jurnalul; departe de mine gândul de a-l citi! Voiam numai să-l văd. Ca să spun drept, îmi era frică ca Robert să nu-l ţină într-un loc unde putea fi citit de alţii. M-a liniştit. Sertarul unde ţine jurnalul e întotdeauna închis cu cheia. Mi-a arătat sertarul, dar n-a vrut să scoată

jurnalul, chiar după ce i-am promis că nu-l voi deschide.

3 noiembrie.

Ieri a venit să cineze cu noi pictorul Burgweilsdorf. În ciuda acestui nume îngrozitor, pe care nici nu ştiu dacă-l scriu corect, nu e nici neamţ, nici evreu, ci un om foarte cumsecade, căruia Robert i-a făcut mari servicii. Micul apartament din avenue d'Antin e ticsit de tablouri pe care nimeni n-ar fi dat un ban; Robert le-a cumpărat din mărinimie, pentru a-l ajuta băneşte, fără să-l jignească. I-am spus lui Robert că a procedat fără prea multă socoteală, încurajând un ratat ce ar fi trebuit îndemnat să se apuce de orice altă meserie în afară de pictură. Dar, pe cât se pare, bietul om nu e în stare să facă nimic altceva, ba, mai mult, se crede şi foarte înzestrat în acest domeniu. Robert se încăpăţânează de altminteri şi continuă să afirme că are un oarecare talent, şi chiar ne-am certat puţin pe această temă, căci, mă rog, nu e nevoie decât să priveşti oricare din mâzgălelile lui pentru a-ţi da seama că omul nu-şi cunoaşte meseria şi că. N-are nici măcar idee de ce înseamnă pictura. Robert a început atunci să enumere o serie întreagă de artişti celebri care la început au fost consideraţi de contemporanii lor drept zugravi de rând. Şi cum se cam înfuriase, căci, zău, nu izbuteam să găsesc frumoase pânzele pe care mi le arăta, a afirmat pe-un ton categoric:

— Află că, dacă n-ar fi nimic de capul lui, nu m-aş fi împrietenit cu el.

(Fapt este că Robert nu îndrăzneşte să agaţe pe pereţi grozăviile acelea. Le-a îngrămădit într-un dulap, unde am dat din întâmplare peste ele, căci Robert îmi îngăduise să scotocesc peste tot.) Tonul pe care mi-a vorbit Robert a fost atât de tăios (pentru prima oară îmi vorbea astfel) încât mi-au dat lacrimile. Când şi-a dat seama că plâng, Robert a redevenit deodată foarte afectuos, m-a sărutat şi mi-a spus:

— Ascultă, Éveline. Vrei să ţi-l prezint? O să-ţi poţi da seama singură dacă e chiar atât de prost pe cât ţi se pare ţie.

Am acceptat şi l-am poftit la noi la masă.

Ce să spun! trebuie să-mi cer scuze faţă de Robert, scriind în acest jurnal că Burgweilsdorf mi s-a părut aproape fermecător. Spun „aproape", căci există totuşi ceva în el care nu-mi place, şi anume lipsa lui de recunoştinţă, pentru a nu spune ingratitudinea, faţă de Robert. Burgweilsdorf pare să uite cu totul cât de recunoscător ar trebui să-i fie lui Robert şi aş spune chiar că atitudinea lui nu este atât de respectuoasă pe cât s-ar cădea. Ştiu că aşa e felul lui şi ca atare lucrurile acestea nu au importanţă. E foarte slobod la gură şi spune tot ce are de spus fără să ţină seama de convenienţe. Totuşi… De mai multe ori îi tăia vorba lui Robert: „Dragul meu, ce tot îndrugi acolo? Nu stă de loc în picioare." Şi zicea aşa când Robert făcuse o afirmaţie

dintre cele mai judicioase, pe care pictorul nici măcar n-o ascultase. Dimpotrivă, aproba tot ceea ce spunea tata, şi politeţea lui, surâsurile lui, deşi nesincere, izbuteau aproape să te inducă în eroare. Tata era încântat. Mă aşteptam să ne intre în casă un boem şi a apărut un domn foarte bine îmbrăcat, ba chiar elegant şi spilcuit, care ştie să se poarte în lume. Fără îndoială că Burgweilsdorf este inteligent. Povesteşte cu mult haz o serie de întâmplări caraghioase şi ar fi foarte agreabil să stai de vorbă cu el, dacă n-ar avea mania să emită paradoxuri. Nu eşti niciodată sigur că nu-şi bate joc de tine când afirmă bunăoară, cum a făcut la masă, că pictorii săi preferaţi sunt Rafael şi Poussin, lucru pe care nu-l poţi crede când ai văzut ce pictează el. Dacă stau şi mă gândesc, am petrecut o seară minunată şi cred că mi-ar face plăcere să-l revăd, căci sunt sigură că e un om de treabă. Dar de aici până a-l ruga să-mi facă portretul, aşa cum i s-a năzărit dintr-o dată lui Robert! Niciunul din noi, vorbesc de pictor şi de mine, nu ne aşteptam la una ca asta, aşa că nu ştiam ce să spunem, simţindu-ne cât se poate de încurcaţi. Cred că Robert ar fi trebuit să-mi ceară mie părerea, înainte de a face comanda. I-aş fi spus că până la nuntă mi-e foarte greu să găsesc timp pentru a poza şi că va trebui să amânăm această „plăcere” după întoarcerea din călătoria de nuntă. De altfel asta a fost ceea ce i-am spus lui Burgweilsdorf când Robert a insistat să fixăm prima şedinţă de poză. Pictorul spunea că n-ar fi nevoie decât de vreo trei sau patru şedinţe, în timpul cărora ar face nişte schiţe, după care ar termina portretul din memorie, în absenţa noastră. La întoarcere nu i-ar mai rămâne decât să-l retuşeze. Ca să spun drept, când îmi aduc aminte de ororile pe care le-am văzut, nu prea am chef să-mi facă portretul. Totuşi am fixat o zi pentru a-i face o vizită la atelier.

7 noiembrie.

Cumpărături, vizite, recepţii… Nu mai am timp să-mi aştern gândurile în jurnal, nu mai am timp să citesc, să mă reculeg, să mă simt fericită. Ceea ce mă interesează cel mai mult este că toate astea se adună şi mă fac să devin egoista. În fiecare zi nu este vorba decât de dorinţele mele, de toaletele mele, de comoditatea mea, de gusturile mele, ca şi cum aş putea avea de acum înainte alte gusturi şi alte dorinţe decât cele ale lui Robert! Chiar mobilele din salonaşul ce va fi numai al meu doresc să fie alese de Robert. Mi-a dăruit un mic birou de o rară frumuseţe, unde îmi voi păstra scrisorile şi jurnalul. Va rămâne la magazin până ne vom instala în apartamentul nostru. De abia aştept să mă văd „la noi acasă” şi să stau puţin de vorbă cu mine însămi. Zilele risipite în reuniuni mondene mi se par atât de goale… am chiar impresia că în învălmăşeala asta nu-l mai regăsesc nici pe

Robert şi nici pe mine însămi, căci, deşi suntem mereu împreună, nu mai rămânem aproape niciodată singuri; trebuie să surâd fiecăruia, să răspund la întrebări fără noimă, să-mi afişez bucuria, să joc un fel de comedie a fericirii, şi preocuparea constantă de a părea fericită m-ar împiedica aproape să fiu cu adevărat fericită, dacă o singură clipă măcar aş lua această mascaradă în serios. Mă mir de tonul convins, pătruns, cu care oamenii întâlniţi în saloane mă asigură că se bucură de fericirea mea. Trebuie să intru şi eu în horă şi să par „încântată că am făcut cunoştinţă” cu nişte persoane cât se poate de oarecare sau chiar antipatice.

12 noiembrie.

În ultima vreme am văzut-o des pe Yvonne. Mi-am dat seama, stând de vorbă cu ea, cât de uşor devii egoist când eşti fericit. Lucrul care mă induce în eroare e că mă gândesc mai mult la Robert decât la mine. Dar, gândindu-mă Ia el, nu fac decât să urmez glasul inimii mele. Nu e vorba, fireşte, de a-l iubi mai puţin, ci de a nu concentra numai asupra lui dragostea de care sunt în stare. Cum nu aveam ochi decât pentru el, nu mi-am dat seama decât joia trecută că Yvonne arăta foarte prost. Ochii mi s-au deschis dintr-o dată, sau, mai bine zis, pânza strălucitoare care-mi acoperea ochii s-a sfâşiat. Yvonne mi s-a părut atât de schimbată că m-am speriat. Am insistat foarte mult să-mi spună ce o roade, şi până la urmă mi-a mărturisit motivul adâncii sale dureri. Tânărul, pe care ştiam că Yvonne îl iubeşte şi cu care era aproape logodită, o înşală… a aflat, nu de mult, că trăieşte cu altă femeie…

— De ce nu mi-ai vorbit de asta până acum? am întrebat-o.

— Mă temeam să nu-ţi umbresc fericirea.

Mi-a fost dintr-o dată ruşine de această fericire, care mi-a apărut drept o proprietate particulară pe gardul căreia stă scris „Intrarea interzisă”. Nu, nu doresc să fiu. Fericită, dacă fericirea te face să devii orb la durerea altora. Yvonne suferă nemai simţind căldura prieteniei mele şi are nevoie de ajutorul meu. Se teme că nu va putea înceta să-l iubească pe cel care nu mai este vrednic de dragostea ei şi caută să se ocupe de ceva care să-i îngăduie să-şi uite puţin durerea. Ar dori să lucreze într-un spital. Ideea mi se pare excelentă, cel puţin pentru moment. Voi vorbi cu Robert, nespunându-i motivul care a determinat-o pe Yvonne să ia această hotărâre, căci i-am făgăduit Yvonnei. Robert a fost întotdeauna foarte drăguţ cu ea şi cunoaşte foarte bine pe medicul-şef de la Laënnec. Poate s-o recomande pe Yvonne fără să aibă mustrări de conştiinţă, căci nu mă îndoiesc nicio clipă că o persoană ca Yvonne, îndemânatică şi dornică să se devoteze, va aduce mari servicii.

14 noiembrie.

Cât de drăguţ poate fi Robert! Nici nu i-am vorbit bine de dorinţa Yvonnei şi a şi telefonat doctorului Marchant cu care a luat înţelegere să cineze mâine seară. Robert l-a invitat la restaurantul „La Tour d'Argent", renumit prin mâncarea aleasă.

— Nici nu-şi închipuie lumea cât se poate obţine în urma unei mese bune, mi-a spus Robert râzând.

A afirmat că prezenţa mea nu va fi inutilă şi l-a convins pe tata să-mi dea voie să-l întovărăşesc. Mă bucur mult de această invitaţie, căci tot ceea ce fac împreună cu Robert mă amuză, şi faptul că tata a încuviinţat îmi dovedeşte că a început să vadă căsătoria noastră cu ochi mai binevoitori. Trebuie să adaug că n-am prea avut ocazia să cinez într-un restaurant şi când mă gândesc că, pe deasupra, îi mai pot face şi un serviciu Yvonnei… Robert spune că doctorul Marchant este un om cam ursuz, dar ştie să aprecieze o masă bună. De aceea s-a ocupat îndeaproape de alcătuirea meniului.

Mi-e adesea teamă că am să-l nemulţumesc pe Robert folosind unele expresii sau întorsături de frază pe care el le consideră incorecte, deşi le aud mereu rostite de cei din jurul meu. Când suntem singuri, Robert îmi atrage atenţia şi mă corectează. Dar când suntem împreună într-un salon, mi se întâmplă să tac de frică să nu văd apărând pe faţa lui acea uşoară umbră de enervare, de care, de altfel, numai eu singură îmi pot da seama, dar care îmi dă a înţelege că nu m-am exprimat cum se cuvine. De data asta însă trebuie să mă hotărăsc, să-mi iau inima în dinţi şi să vorbesc cu doctorul Marchant; tremur de pe-acum. Mă cunosc atât de bine! De îndată ce încep să-mi cântăresc cuvintele, mă port artificial, scorţos. L-am implorat pe Robert să nu mă privească prea des în timpul cinei. Citesc în ochii lui tot ce gândeşte, şi cea mai uşoară dezaprobare m-ar descumpăni. Nimic nu-l irită mai tare decât folosirea adverbului „foarte" în faţa unor cuvinte ce nu comportă, cum spune el foarte just, comparativul (sau superlativul, nu mai ştiu bine). Înainte de a-mi fi atras el atenţia spuneam mereu: „Mi-e foarte foame", sau „mi-e foarte somn", sau „mi-e foarte frică".

— De ce nu spui atunci şi „mi-e foarte chef", sau „mi-ar face foarte plăcere"? m-a întrebat Robert.

Cred că-mi dau seama despre ce nuanţă este vorba, înainte, drept să spun, nu mă gândeam de loc când rosteam fraze de felul acestora, dar acum aproape că nu mai îndrăznesc să folosesc cuvântul „foarte", de teamă să nu greşesc. Nu ai întotdeauna răgazul să te gândeşti dacă cuvântul ce va urma este un substantiv, un adjectiv sau un adverb… Şi, de altfel, am impresia că Robert sare uneori peste cal. De pildă, nu vrea să rostesc nici „l-am supărat foarte". Şi totuşi „supărat" nu este

un substantiv. A încercat el să-mi explice că nu este nici adjectiv; dar cred că s-a cam încurcat, căci, după ce mi-a spus: „Vei înţelege numaidecât…”, s-a hotărât să amâne această mică lecţie. Totuşi vreau să ajung să stăpânesc regulile gramaticale şi să le aplic neîncetat, deoarece Robert este de părere că femeia are rolul de a păstra limba în toată puritatea ei, dat fiind că femeile sunt mai conservatoare decât bărbaţii. Nedând atenţie felului cum se exprimă, femeile nu-şi îndeplinesc una din misiunile ce le revin, spune Robert.

16 noiembrie.

„Ei drăcie! a exclamat tata, care întrebuinţează adesea expresia asta când e mirat sau când ceva îl nemulţumeşte; dar ştiu că nu vă uitaţi la bani!“ a continuat, aflând că am luat masa la restaurantul „La Tour d'Argent. Mi-a mai spus apoi că el n-a călcat niciodată acolo, dar că ştia din auzite că acolo iau masa adevăraţii cunoscători. M-a pus să-i povestesc cu de-amănuntul din ce s-a compus masa, care a fost excelentă. Cât despre vinuri, trebuie să fi fost de soi, după cât mi-am putut da seama, privindu-l pe Robert schimbând surâsuri cu musafirul nostru în timp ce le gusta; eu nu mă pricep de loc. Dar ce om îngrozitor e doctorul Marchant!

De îndată ce Robert a adus vorba despre Yvonne, a urlat:

— Dracu să le ia pe toate domnişoarele astea care taie câinilor frunză!

Asta s-a întâmplat spre sfârşitul mesei, când Robert a socotit că sosise „momentul”. Doctorul Marchant a continuat pe-un ton morocănos, făcut anume pentru a accentua grosolănia vorbelor pe care le rostea:

— De altfel, nu e prima care îşi oferă serviciile. Până acum am refuzat întotdeauna asemenea cereri. Surori de caritate, nu zic, se pare că ele nu mai intră în categoria femeilor. Dar domnişoarele din lumea bună… Patronul nostru Esculap să ne ferească de ele! Spuneţi-i din partea mea prietenei dumneavoastră să se mărite şi gata. O femeie nu poate face nimic mai bun pe lume, vă asigur. Şi îmi face plăcere să spun lucrul ăsta aici de faţă cu dumneavoastră, domnişoară, a continuat întorcându-se spre mine şi schiţând un surâs forţat, de vreme ce văd că împărtăşiţi părerea mea.

— Prietena mea are motive serioase pentru a nu alege calea pe care mă îndrept eu, am spus la întâmplare, înarmându-mă cu tot curajul pe care-l am, căci îmi dădeam seama că e în joc soarta Yvonnei.

Dar mi s-au tăiat picioarele când l-am văzut ridicând din sprâncene şi l-am auzit întrebând pe-un ton sarcastic:

— Nu, zău?

Eram pe punctul de a spune că nu toate femeile pot nădăjdui să aibă

norocul să întâlnească un om ca Robert, dar am îngăimat numai atât: „Nu toate căsniciile sunt fericite”. Marchant mi-a răspuns pe dată: „Căsătoria n-o fi ea bună, dar celibatul e întotdeauna dăunător, cel puţin întrucât priveşte femeile”. A rostit cuvintele astea foarte repede şi rânjind, aşa că n-am apucat să-l întreb de ce în cazul acesta el însuşi a rămas holtei. Apoi, văzând probabil că mersese prea departe, a reluat pe-un ton amabil:

— Între noi fie vorba, domnişoară… credeţi că prietena dumneavoastră doreşte într-adevăr să lucreze în spitalul meu?

— Sunt sigură că are foarte chef, am spus fără să mă gândesc; am simţit deodată privirea lui Robert aţintindu-se asupra mea şi mi-am dat seama de greşeala pe care-o făcusem, aşa că n-am îndrăznit să mai scot niciun cuvânt.

Doctorul Marchant a putut deci să continue nestingherit:

— Cum rămâne cu artele de agrement? La ce-or fi bune? De ce oare or fi fost inventate, dacă nu pentru a permite femeilor care n-au ce face să se ocupe de ceva? Sfătuiţi-o pe prietena dumneavoastră să brodeze sau să facă acuarele, dacă refuză să dea societăţii copii, cum i-ar fi datoria pe care noi însă n-o putem sili să şi-o îndeplinească.

Fără îndoială că pe faţa mea se putea citi indignarea care mă cuprinsese, căci doctorul Marchant a schimbat vorba, dar nu înainte de a declara pe un ton ce nu admitea replică:

— De altfel, chiar dacă aş dori să-i dau de lucru, n-am niciun post pentru prietena dumneavoastră. Şi aşa există mult prea mulţi funcţionari în spitalul meu şi nu pot suferi în preajma mea oameni care să se uite la mine stând cu braţele încrucişate.

Toată osteneala pe care şi-a dat-o Robert a fost deci zadarnică. Cum spune el, Marchant „i-a făcut bucata”. Numai uitându-te la Robert îţi puteai da seama în ce situaţie neplăcută se afla şi am fost foarte mişcată văzându-i mâhnirea, căci ştiu că doar din dragoste pentru mine s-a ocupat de Yvonne ’ şi a făcut această tentativă. Nu i-am ascuns părerea pe care o am despre doctorul Marchant. O fi el mare savant, cum zice Robert, dar e un bădăran şi nu vreau să mai dau ochii cu el, deşi Robert mi-a spus de mai multe ori în timp ce mă conducea acasă: „O să-mi plătească el mie poliţa asta”.

Când mă gândesc că Yvonne nici măcar nu cere bani pentru serviciile pe care vrea să le aducă! Are din ce trăi, aşa că cererea ei e cu totul dezinteresată. Cum să-i spun că ofranda ei a fost respinsă şi că nimeni nu are ce face cu setea ei de dăruire de sine…

Să fii inutil; să te ştii, să te simţi inutil… Să simţi că există în tine puterea de a ajuta, de a alina durerea, de a răspândi în jurul tău bucurie, şi să nu ai cum!

„Nu este nevoie de dumneata, domnişoară.”

E îngrozitor şi o plâng pe Yvonne din tot sufletul. Îi sunt acum şi mai recunoscătoare lui Dumnezeu de-a mă fi cruţat de astfel de încercări, precum şi lui Robert de-a mă fi ales. Dar când mă gândesc că atâtor femei, care nu au parte de fericirea mea, li se refuză dreptul de a participa la o viaţă activă, mă cuprinde indignarea. Toată raţiunea lor de a exista pe acest pământ, toate posibilităţile de a-şi pune în valoare calităţile şi talentele care zac în ele, să depindă numai de bunul plac al unui bărbat care să Ie aleagă! Făgăduiesc că, dacă voi avea o fetiţă, n-am s-o învăţ niciuna din acele arte de agrement de care vorbea cu atâta ironie dispreţuitoare doctorul Marchant, ci am să-i dau o educaţie serioasă, care s-o pună la adăpost de intervenţii, de complezenţe şi de favoritisme.

Îmi dau foarte bine seama că ceea ce scriu aici este absurd; dar sentimentul care îmi inspiră aceste fraze nu este absurd. Mi se pare firesc ca, măritându-mă cu Robert, să renunţ la independenţa mea (am făcut un act de» independenţă hotărând să mă căsătoresc cu el împotriva dorinţei tatii), dar cred că orice femeie trebuie să aibă cel puţin libertatea de a-şi alege jugul pe care doreşte să-l poarte.

17 noiembrie.

Robert caută să strângă fonduri pentru a întemeia un jurnal literar în cadrul căruia el ar prelua direcţia politică. Jurnalul nu va începe să apară decât după ce ne vom întoarce din Tunis, adică în primăvară. Dar e bine ca totul să fie pus la punct înainte de plecarea noastră, care va avea loc imediat după cununie, adică… foarte curând. Faptul că se ocupă atât de mult de mine nu pare, slavă Domnului, să-l stânjenească în activitatea pe care-o desfăşoară. L-aş iubi mai puţin dacă ar fi făcut din mine unicul ţel al vieţii lui. Exist pentru a-l ajuta, nu pentru a-l abate din drumul său. Privirile lui Robert trebuie să se îndrepte în sus, pe deasupra capului meu.

19 noiembrie.

Fiecare zi îmi prilejuieşte o nouă bucurie. Ce minunată surpriză am avut azi-dimineaţă când Robert mi-a arătat scrisoarea doctorului Marchant, pe care-o primise în ajun! Uitând pesemne tot ceea ce spusese acum câteva zile, sau fiindu-i probabil ruşine de vorbele sale, îi scrie lui Robert să-i spună Yvonnei să-l caute Ia spital. Va sta cu ea de vorbă şi va căuta să vadă ce poate face pentru ea şi ce fel de muncă ar putea îndeplini.

N-am văzut-o în acest răstimp pe Yvonne şi deci voi putea să nu-i spun ce impresie defavorabilă mi-a făcut la început doctorul Marchant. Îi voi vorbi numai de rezultatul final, atât de îmbucurător.

22 noiembrie.

Azi-dimineaţă am dat dovadă de slăbiciune neştiind să-i ţin piept lui Robert. Dar cum poţi oare să-i refuzi ceva? Eram în salonaş şi cum nu mă aşteptam încă să sosească, scosesem din sertar jurnalul şi mă pregăteam. Să povestesc cum petrecusem la spectacolul dat de baletul rus, când m-am pomenit cu Robert, care mi-a cerut să-i arăt ce scriu. I-am răspuns, râzând, că nu va citi decât după moartea mea, potrivit legământului pe care l-am făcut amândoi. Mi-a răspuns, râzând şi el, că în cazul ăsta e mai mult decât probabil să nu-l citească niciodată, fiindcă e firesc ca el să moară înaintea mea. Mi-a mai spus apoi că, de altfel, el nu luase niciodată acest jurământ în serios, aşa că mă dezleagă de cuvântul dat. Pe de altă parte, spunea Robert, nu am făgăduit oare amândoi de a nu ţine nimic ascuns unul faţă de celălalt? în orice caz, dorinţa de a citi ceea ce scrisesem în jurnal era atât de arzătoare încât, dacă nu aveam să-i fac imediat pe plac, spunea el, riscam să-i întunec fericirea… Ce să mai înşir aici tot ce mi-a spus! Fapt e că a fost atât de insistent, atât de încăpăţânat şi în acelaşi timp atât de tandru, încât am cedat, nu fără să-i cer să-mi arate şi el ce a scris în jurnalul lui. Robert a încuviinţat numaidecât. Am plecat din salonaş, pentru ca să poată citi nestingherit de prezenţa mea.

Dar acum vraja s-a destrămat; mă aşteptam, de altfel. Dacă mai aştern aceste rânduri, o fac numai pentru a spune de ce sunt ultimele pe care le scriu. Desigur pentru Robert scriam acest jurnal, dar nu voi mai putea vorbi aici despre el aşa cum obişnuiam, dacă nu din alt motiv cel puţin din pudoare. Poate citi şi aceste rânduri pe care nu mai caut să le ţin ascunse faţă de el. Nu, nu-l iubesc roiai puţin; dar i-o spun acum pentru ultima oară. (Fraza asta poate să nu însemne nimic, dar aşa mi-a venit.)

23 noiembrie.

Din păcate, trebuie să mai adaug şi acest post-scriptum.

Robert m-a mâhnit adânc. E prima durere pe care mi-o pricinuieşte şi îmi vine foarte greu să scriu acest lucru aici, căci nădăjduisem ca acest caiet să nu cuprindă decât expresia fericirii mele. Dar nu mă pot împiedica să notez aici ceea ce simt şi doresc ca Robert să citească aceste vorbe, deoarece mai adineauri, când i le spuneam, n-a părut să le ia în serios.

Mă dusesem la el acasă, crezând că, la rândul lui, îmi va arăta jurnalul, cum îmi promisese ieri înainte de a i-l fi înmânat pe-al meu. Şi ce aud? Că jurnalul lui nu există, că n-a scris niciodată niciun rând, că m-a lăsat atâta vreme să cred că scrie şi el numai pentru a mă

încuraja să continui să-mi notez gândurile în al meu. Mi-a mărturisit toate lucrurile astea râzând. Cum mie nu-mi venea de loc să rid şi nu mi se părea ingenios şiretlicul de care se folosise, Robert a început prin a se mira şi a sfârşit prin a se enerva. N-am putut să-i ascund cât sunt de mâhnită şi i-am reproşat nu atât faptul de a nu fi scris, căci îmi dau seama că n-a avut nici răgazul şi nici dorinţa de-a o face, ci mai ales faptul că m-a lăsat să cred că ţine un jurnal, că m-a înşelat. Când i-am spus toate astea, Robert m-a acuzat că vreau ceartă cu tot dinadinsul, că sunt o fire prăpăstioasă, că dau o nemaipomenită importanţă unor lucruri de nimic şi nu vrea de loc să înţeleagă că ceea ce mă mâhneşte este tocmai faptul că lucrurile care sunt importante pentru mine el le ia în glumă, că pune atât de puţin preţ pe ceea ce contează pentru mine. Şi iată că rolurile s-au schimbat. Nu el a greşit călcându-şi cuvântul, ci eu sunt cea vinovată, de vreme ce mă plâng. Şi totuşi, Dumnezeu ştie că nu sunt de loc dornică de a avea dreptate împotriva lui Robert. Aş dori să-i pot da lui dreptate. Aş fi vrut să-mi arate cel puţin că şi lui îi pare rău pentru că m-a mâhnit atât de tare.

Văitându-mă, par nerecunoscătoare, şi îi cer aici iertare lui Robert. Dar închei aici acest jurnal, care într-adevăr nu-şi mai are rostul.

PARTEA A DOUA

DUPĂ DOUĂZECI DE ANI

Arcachon, 2 iulie 1914.

Am luat cu mine acest caiet, aşa cum iei un şerveţel pe care să-l brodezi şi să-ţi treacă de urât în timpul unei cure de odihnă. Dar dacă încep din nou să scriu, nu o mai fac, din păcate, pentru Robert. El crede că acum mă cunoaşte bine, că nimic din ceea ce pot simţi sau gândi nu-i este străin. Voi scrie aici ca să-mi adun gândurile, ca să încerc să văd limpede în mine însumi, cumpănind ca Emilie, eroina lui Corneille,

Ceea ce pun în joc, ceea ce urmăresc.

Când eram tânără versurile astea mi se păreau bombastice, ba chiar ridicole, aşa cum se întâmplă cu lucrurile pe care nu le înţelegi bine; copiii mei, atât băiatul cât şi fata, pe care i-am pus să înveţe aceste versuri, le găsesc şi ei ridicole şi sforăitoare. Desigur, trebuie să ai o anumită experienţă a vieţii pentru a înţelege că nu poţi nădăjdui să obţii lucrurile pe care le doreşti decât riscându-le pe cele la care ţii mai mult. Ceea ce urmăresc eu astăzi este eliberarea, ceea ce pun în joc este stima societăţii şi a celor doi copii ai mei. De ce va zice lumea mă silesc să mă conving că nu-mi pasă. Dar nu există nimic pe lume la care să ţin mai mult decât la respectul şi stima copiilor mei, şi, scriind aceste rânduri, îmi dau seama încă şi mai bine că aşa e. Mă întreb chiar dacă nu aştern aceste rânduri tocmai pentru ca să fie citite de ei.

Aş vrea ca mai târziu, dacă vor da peste ele, să găsească în acest jurnal o justificare sau cel puţin o explicaţie, căci fără îndoială li se va spune să judece aspru şi să condamne purtarea mea.

Da, ştiu şi îmi spun neîncetat că, părăsindu-l pe Robert, în ochii tuturor eu voi fi vinovata. Fără să mă pricep de loc la procedura juridică, îmi dau totuşi seama că se poate întâmpla ca refuzul meu de a mai trăi sub acelaşi acoperământ cu el să atragă după sine decăderea din drepturile ce-mi revin ca mamă. Avocatul pe care vreau să-l consult de îndată ce mă voi reîntoarce la Paris îmi va indica, poate, cum pot evita să fiu cruţată de asta, căci ştiu că nu voi putea îndura să trăiesc fără ei. Nu pot să mă împac cu gândul că voi trăi fără să-mi mai văd copiii, dar nu mai pot nici accepta să trăiesc alături de Robert. Singura cale pe care pot să apuc pentru a nu ajunge să-l urăsc este să nu-l mai văd. Şi mai ales să nu-l mai aud… Scriind asta, îmi dau seama că am şi început să-l urăsc şi că, oricât de îngrozitoare îmi par aceste cuvinte, simt că am redeschis acest caiet numai din nevoia de-a le scrie. Căci asta nu o pot mărturisi nimănui. Îmi amintesc de timpul când Yvonne nu îndrăznea să-mi vorbească de necazurile ei de teamă să nu-mi umbrească fericirea. Acum a venit rândul meu să tac. De altfel, ar înţelege oare ce se petrece cu mine?… Poate mai degrabă bărbatul ei, omul care la prima vedere mi s-a părut atât de egoist, atât de vulgar; şi pe care acum îl preţuiesc, ştiind ce suflet de aur are. Am surprins câteodată la acest om cu adevărat superior un ton în care se strecura un grăunte de dispreţ faţă de Robert; bunăoară, nu de mult Robert ne reproducea un dialog în care, evident, el era cel ce apărea într-o lumină favorabilă. După ce-a citat întocmai, pe-un ton admirativ, cuvintele pe care le spusese, Robert a terminat spunând:

— Iată ce m-am socotit dator să-i spun acelui domn.

— Şi domnul acela, ce s-a socotit oare dator să-ţi răspundă? a întrebat doctorul Marchant.

Pentru o clipă, Robert a părut cam descumpănit. Simte că Marchant îl judecă, şi asta nu-i place de fel. Cred că Marchant se abţine de a-l lua pe Robert peste picior numai ca să nu mă mâhnească pe mine, căci este adesea necruţător faţă de oamenii plini de ei înşişi, pe care nu se poate împiedica să-i înţepe până ce-i vede dezumflându-se. Desigur că nu se lasă înşelat de frazele sforăitoare ale lui Robert. Uneori chiar m-am gândit că, dacă Marchant n-ar ţine la mine, ar fi încetat de mult să-l mai vadă pe Robert. În seara când a avut loc conversaţia de care am pomenit, am avut o senzaţie de uşurare, înţelegând că nu numai pe mine mă scoate din sărite obiceiul lui Robert de a afirma mereu că „s-a socotit dator” să facă ceea ce pur şi simplu a făcut fiindcă avea chef, sau mai adesea şi mai presus de toate fiindcă i se părea că este nimerit să facă. În ultimul timp şi-a stilizat fraza şi spune: „Am crezut că e datoria mea să“, ca şi cum n-ar mai acţiona decât sub imboldul

unor înalte consideraţiuni de ordin moral. Are un fel de a vorbi despre datorie care are darul de-a te face să urăşti orice „datorie”, un fel de a se folosi de religie care te face să suspectezi orice religie şi un fel de a jongla cu sentimentele nobile care te poate dezgusta pentru întotdeauna de ele.

3 iulie.

A trebuit să întrerup jurnalul ca să merg cu Gustave la doctor. Slavă Domnului! Am ieşit de la consultaţie foarte liniştită. Marchant ne alarmase, aşa că, din fericire, am luat boala lui Gustave în pripă. Doctorul de aici, care îi urmăreşte îndeaproape starea sănătăţii, m-a asigurat că peste puţin timp va fi complet vindecat. E convins că după vacanţă Gustave se va putea duce la şcoală, aşa că nu va fi nevoit să-şi întrerupă studiile la liceu.

Nu sunt de loc mulţumită de cele ce am scris ieri aici. Mi se mare că m-am lăsat furată de condei şi că lucrurile de care mă plâng pot părea neîntemeiate, dacă nu încerc să le explic mai limpede. Fiecare are cusururile lui şi îmi dau foarte bine seama că într-o căsnicie nu poate domni buna înţelegere decât dacă cei doi soţi sunt dispuşi să-şi facă concesii reciproce şi să se arate îngăduitori unul faţă de celălalt. De ce oare mă exasperează acum atât de mult defectele lui Robert? Să fie oare tocmai fiindcă din pricina lor am căzut în capcană? Căci tocmai acele apucături pe care azi le consider drept defecte le-am admirat altădată, luându-le drept calităţi deosebite şi demne de toată lauda. Trebuie să recunosc că nu Robert s-a schimbat, ci că eu am devenit alta. Altfel judec acum. Şi ca atare până şi cele mai frumoase amintiri se spulberă, când proiectez asupra lor felul meu actual de a gândi. Doamne, de pe ce culmi m-am prăvălit! Pentru ca să-mi dau seama de această profundă prefacere, am recitit ceea ce scrisesem în acest caiet acum douăzeci de ani. Cât îmi vine de greu să mă recunosc în copila nevinovată, încrezătoare şi cam prostuţă de altădată! Frazele lui Robert pe care le citam şi pe care le scriam cu bucurie, cu dragoste şi Cu mândrie, îmi sună încă în urechi, dar înseamnă acum cu totul altceva pentru mine. Şi aş vrea să desluşesc în trecut obârşia bănuielilor care mă rod azi. Cred că au început să se înfiripe curând după nuntă, când l-am auzit pe Robert vorbind cu tata despre sistemul de da sare a fişelor. Tata nu mai contenea cu cuvintele de laudă şi a sfârşit prin a-l întreba pe Robert:

— Zău, tu ai inventat sistemul ăsta?

Robert a răspuns pe un ton pe care cu greu îl pot defini, superior şi totodată modest, pe-un ton pătruns, dar care voia să dea totuşi impresia că nu acordă cine ştie ce importanţă acestui lucru:

— Da… tot căutând, am găsit.

Ştiu, nu te poţi lega de un asemenea fleac, şi nici eu nu am stat atunci să-mi analizez impresia. Câtva timp după aceea m-am dus să achit o factură la o papetărie în rue du Bac şi cu această ocazie am aflat că acel clasor perfecţionat se vindea în mod obişnuit în magazinul respectiv. Mi s-a părut că nu era cazul ca Robert să ia un aer atât de pătruns, aş zice, chiar de martir, aerul unui inventator, dar pesemne credea că „e de datoria lui să-l ia", pentru a rosti aceste cuvinte: „Am găsit".

— Da, da, dragul meu; totul e foarte limpede acum: ai găsit clasorul la papetărie; de ce ai spus: „Tot căutând"?

Poate ar fi fost mai bine să adaugi: „Tot căutând mape cu hârtie de scrisori, am găsit clasorul..." M-a fulgerat gândul că unui savant care a făcut o adevărată descoperire nu i-ar trece niciodată prin minte să spună: „Tot căutând, am găsit", căci căutarea este implicată în descoperire şi că, în consecinţă, cuvintele spuse de Robert nu aveau alt rost decât acela de a ascunde faptul că el, Robert, nu inventase nimic. Tata, săracul, a fost complet orbit de cuvintele lui Robert, iar eu n-am văzut limpede decât mai târziu. Am simţit doar instinctiv că în atitudinea lui Robert exista ceva greu de definit, şi care suna fals. De altfel, Robert nu vorbise aşa cu intenţia de a-l duce de nas pe tata. Dăduse drumul acestei mici fraze fără să-şi dea seama, dar tocmai din cauza asta este atât de revelatoare. Nu pe tata îl înşela, ci pe sine însuşi.

Căci Robert nu este ipocrit. Crede într-adevăr că simte ceea ce spune. Şi până la urmă poate chiar izbuteşte să simtă şi că, solicitate de el, ies la suprafaţă întotdeauna cele mai frumoase, cele mai nobile, cele mai generoase sentimente, tocmai cele pe care se cade să le nutreşti, cele pe care este bine să le ai.

Nu cred să fie mulţi care să se lase păcăliţi de Robert; dar toţi se poartă ca şi cum ar fi muşcat din momeală. Astfel se stabileşte un fel de convenţie; nimeni nu crede într-adevăr ce spune Robert, dar toată lumea se preface că-l ia în serios, poate fiindcă e mai comod aşa. Tata, care părea să vadă limpede pe vremea când eu eram încă orbită de dragoste, tata, a cărui părere despre Robert m-a îndurerat atât de mult în timpul logodnei, pare să-şi fi schimbat total punctul de vedere.

De câte ori asistă Ia vreuna din discuţiile mele cu Robert, consideră că eu n-am dreptate. Tata e atât de bun, atât de slab şi Robert e atât de dibaci!... Despre mama ce să mai spun... Uneori mă simt îngrozitor de singură. Nu pot împărtăşi nimănui ce gândesc, aşa că mărturisesc totul acestui caiet, pe care am început să-l iubesc ca pe-un prieten discret şi răbdător căruia îi pot destăinui gândurile ce nu-mi dau pace.

Robert crede că ştie tot despre mine. Nici măcar nu bănuieşte că pot avea o viaţă a mea, independentă de a lui. Mă consideră doar drept o anexă. Îi sunt necesară pentru a se simţi confortabil instalat în

existenţă. Sunt soţia lui.

5 iulie.

Când are de-a face cu un om străin, ştiu că prima grijă a lui Robert e să afle care este punctul lui sensibil, ca să-l poată ţine în şah. Chiar şi în acele fapte, care în aparenţă nu dovedesc decât mărinimie şi prin care se arată atât de îndatoritor faţă de prieteni, eu desluşesc intenţia de a face din celălalt un datornic. Şi cu câtă candoare o face, cât de firesc!… în prima perioadă a căsniciei noastre, când nu se gândea încă să se ferească de mine, lăsa să-i scape unele fraze revelatoare: „Iată cu ce m-am ales fiindcă mi-a fost milă de el“; ca şi cum mila ar trebui să-şi afle răsplata în recunoştinţa celui pe care l-ai ajutat la nevoie! Şi deseori m-au trecut fiorii când îl auzeam spunând: „… Cutărică… după câte am făcut pentru el, nu mă poate refuza, orice i-aş cere”.

Revista pe care Robert a condus-o timp de patru ani şi de care n-a încetat să se ocupe decât anul trecut, când din cavaler al Legiunii de onoare a devenit ofiţer al Ordinului, n-a avut de fapt niciodată alt scop. Afişând o viguroasă obiectivitate, revista nu era decât o oficină. Fiecare articol în care se aduceau osanale cuiva era considerat de Robert drept o poliţă în alb. Culmea este că Robert, slujindu-se de alţii, dă impresia că el este cel care le face servicii. Ce valoare ar fi avut acele puţine articole pe care le-a publicat în revistă, dacă n-ar fi existat acel tânăr secretar care le-a gândit şi le-a scris din nou de la un cap la altul? Dar când pomeneşte numele acelui băiat atât de drăguţ şi atât de înzestrat, numele acelui om discret şi cu purtări atât de alese, Robert nu uită niciodată să spună: „Nu ştiu, zău, ce s-ar fi ales de el de n-aş fi fost eu!“

Dacă ai sta să-l crezi pe Robert, revista nu avea nici un alt scop decât acela de a veni în ajutorul artiştilor ignoraţi de public. Revista era dedicată cauzei lor, se străduia să-i facă cunoscuţi, să-i impună publicului; numai în slujba lor era revista, nu şi a lui Robert, care şi-a făcut un nume datorită acestei reviste. Da, fără îndoială, Robert a făcut mult pentru a pune în lumină extraordinarul talent al lui Burgweilsdorf, pictorul care avea darul să se arate mândru când trebuie, dând altminteri dovadă de o fermecătoare modestie, şi care în mod sincer nu punea niciun preţ pe succes. Extraordinara valoare pe care tablourile sale au căpătat-o datorită campaniei extrem de bine organizate şi duse de revistă după moartea lui Burgweilsdorf i-a permis lui Robert să vândă două pânze din ceea ce el numeşte „galeria” lui cu un preţ mult mai mare decât cel pe care îl plătise pentru toate celelalte. Scoase din dulapurile unde zăcuseră atâţia ani, tablourile sunt expuse acum în văzul tuturor, aşa încât Robert are prilejul să-i spună lui Gustave pe tonul cel mai sentenţios: „Arareori,

băiete, se întâmplă ca Dumnezeu să nu ne răsplătească până la urmă binele pe care l-am făcut.”

Ce n-aş da să-l văd o dată, o dată măcar, apărând o cauză care ar putea să-i dăuneze, nutrind un sentiment din care n-ar avea ce folos să tragă, având convingeri care să nu-i renteze…

Când l-a îndemnat pe tata şi pe verii mei de Berre, ba chiar şi pe bietul Burgweilsdorf, care o ducea destul de greu, să investească bani într-o antrepriză editorială, care de altfel a eşuat atât de lamentabil, Robert părea să le facă tuturor un mare bine: titlurile erau foarte căutate; nici el nu poseda decât un număr limitat. Dat fiind că i se îngăduise, printr-o favoare cu totul specială, să dispună cum crede de cuviinţă de acţiunile sale, considera că se cuvine ca şi prietenii lui să profite de această ocazie… Prezenta afacerea cu atâta abilitate încât până şi eu ajunsesem să-mi spun: „Ce drăguţ poate fi Robert!…“ Nu ştiam încă pe-atunci că toate acţiunile pe care le oferea celorlalţi îi asigurau majoritatea în consiliul de administraţie, făcându-l să devină dintr-o dată extrem de important.

După ce afacerea a căzut baltă, ce mai fraze meşteşugite născocea Robert pentru a-şi găsi scuze faţă de el însuşi, căci din cauza lipsei lui de prevedere ceilalţi pierduseră bani grei:

— Bieţii mei prieteni… Ce răsplată pentru încrederea pe care mi-au arătat-o! Plătesc acum scump greşeala de-a fi vrut să-mi ajut aproapele. Când o păţeşti cum am păţit-o eu, zău de-ţi mai vine să sari în ajutorul cuiva etc.

Şi se tot căina mereu, când ar fi fost atât de simplu să-i dea înapoi, cel puţin lui Burgweilsdorf, banii pe care pictorul nu-i băgase în afacerea aceea decât fiindcă Robert îl bătuse atâta la cap, spunându-i să-i depună pe garanţia lui. Cât despre Robert, el a găsit sistemul să scape aproape nevătămat, „lichidând situaţia” la momentul oportun, aşa cum mi-a mărturisit-o mai târziu; şi când l-am întrebat, în culmea indignării, cum de nu s-a gândit mai întâi să aibă grijă de banii celorlalţi, a bâiguit ceva, explicându-mi confuz că nu putea vinde acţiunile altora fără să fi avut în prealabil o procură, că în clipele acelea n-a avut răgazul s-o facă, şi mai ales că vânzarea bruscă a unui număr mare de acţiuni risca să stârnească panică şi, în consecinţă, să ducă la o scădere a valorii lor. Cred că niciodată nu l-am dispreţuit ca atunci. Dar m-am ferit să i-o arăt, şi Robert nu şi-a dat seama de nimic, într-atât tot ceea ce îmi povestea i se părea firesc. Nu-i trecea de loc prin minte că, în aceleaşi împrejurări, eu n-aş fi procedat ca el.

6 iulie.

Cred că Marchant a fost primul care m-a făcut să-mi dau seama că Gustave seamănă cu taică-său. Toate iluziile pe care mi le-am făcut

atâta amar de ani despre Robert am continuat până acum câteva luni să mi le fac despre Gustave, într-atât este de greu să judeci lucid pe cineva pe care-l iubeşti. În timp ce dragostea mea pentru Robert se fărâmiţa cu fiecare zi, credeam că, de vreme ce m-am trezit la realitate, sunt îndreptăţită acum să-mi întorc privirile asupra lui Gustave şi să-mi pun în el toată nădejdea. La început îmi ziceam: „El cel puţin…” Drept este că defectele lui Robert se manifestă la Gustave sub altă formă, „remaniată”, dacă se poate spune aşa. Dar acum le recunosc. Sub aparenţe diferite, e vorba de aceleaşi defecte, şi nu mă mai pot înşela. Aş zice chiar că anumite trăsături de caracter ale lui Robert mi le explic acum prin purtarea fiului meu. Nu-mi place când îl văd că nu-şi face lecţiile la materiile la care ştie că nu va fi ascultat. Nu învaţă niciodată nimic numai din dorinţa de a-şi îmbogăţi cunoştinţele şi nu vrea să ştie, ci să dea impresia că ştie. M-am străduit mult să-l dezbăr de obiceiul pe care-l avea de când era numai de-o şchioapă de a mă întreba la tot pasul: „La ce foloseşte asta?” – întrebare în care eu nu desluşeam, la început, decât dorinţa de a afla. Acum nu mai rosteşte această întrebare; dar câteodată mă gândesc că aş prefera s-o aud, căci ştiu bine că fraza asta îi răsare mereu în minte şi că puţin îi pasă de lucrurile care nu folosesc la ceva.

Şi când mă gândesc că la început eram încântată de felul cum ştiuse să-şi aleagă prietenii! Ce naivă eram! „Gustave nu s-a împrietenit decât cu elevii cei mai buni”, aşa îi spuneam Yvonnei; şi spusele mele îl făceau să zâmbească pe Marchant. Anul trecut, la petrecerea pe care am dat-o Ia rugămintea lui Gustave, şi fiind de altfel sfătuită de Robert să nu-l refuz, au luat parte un băiat de ministru, nepotul unui senator, un mic conte, în sfârşit, ce să-i mai înşir, nu era niciunul printre ei care să nu fi avut părinţi fie extraordinar de bogaţi, fie foarte celebri, fie oameni cu vază. Nici Robert n-ar fi putut face o alegere mai judicioasă. Gustave mai are un prieten, care e bursier. Părinţii lui sunt amândoi profesori, dar oameni săraci. Gustave mi-a dat a înţelege că nu se cădea să-l invite la petrecerea de care am amintit. Am crezut că e o dovadă de delicateţe sufletească. Astăzi sunt convinsă că lui Gustave îi era pur şi simplu teamă ca, invitându-şi prietenul, să nu se facă de râs faţă de ceilalţi musafiri simandicoşi. Gustave stă adesea de vorbă cu acest prieten, dar o face numai ca să-i arate ce poate şi ce ştie, ca să facă pe grozavul. Mie, din toţi colegii lui Gustave, băiatul ăsta îmi place cel mai mult. E singurul care mi se pare că o să dea odată ceva. E foarte inimos şi-l adoră pe Gustave. Când îl văd stând mut de admiraţie în faţa lui, mă bate gândul să-l pun în gardă şi să-i spun:

— Ascultă, puiule, nu te lăsa dus de nas; nu tu personal însemni ceva pentru Gustave, ci afecţiunea pe care i-o arăţi.

— Vai, mamă, dar nu ştii cât se bucură când vede că mi-a fost de

folos, îmi răspunde Gustave când îl dojenesc că-i cere prietenului său, profitând de prietenia ce ştie că i-o poartă, să facă ceva ce-ar fi putut foarte bine face el. Pe mine mă plictisea, şi el a fost încântat.

Aşa că băiatul care munceşte în locul lui îi mai zice şi: „Mulţumesc”.

9 iulie.

Deşi îmi dau seama că n-are niciun rost să umplu paginile acestui caiet, nu pot tăgădui că faptul de a-mi nota gândurile îmi face bine. Dar nu mai las ca altădată condeiul să alerge în voia lui. Nu sunt propriu-zis preocupată de ideea de a scrie bine; dar fiindcă stau şi cuget mai mult, mi se pare că am început să scriu mai bine. N-am învăţat niciodată atât de temeinic ca acum, încercând să-i învăţ pe copiii mei, Gustave şi Geneviève. Pentru a-i ajuta să înţeleagă mai bine autorii ce figurau în cărţile lor de şcoală, i-am recitit şi eu, încercând să-i pătrund mai bine. Şi aşa se face că am acum cu totul alte preferinţe şi că multe cărţi moderne, care mă interesau altădată, mi se par azi searbede şi fără miez, în timp ce opere pe care le citeam fiindcă trebuia şi care mă plictiseau de moarte prind viaţă, arătându-mi faţete mereu, noi. Acolo unde altădată nu ştiam să văd decât fraze pompoase şi retorice dau de voci ce-mi vorbesc în taină, aşa că mă îndrept adesea spre marii clasici ca spre nişte sfătuitori, ca spre nişte prieteni. Lor le-am cerut ajutor şi am găsit în filele prăfuite îmbărbătarea şi alinarea de care am atât de mare nevoie, căci mă simt îngrozitor de singură.

11 iulie.

Bătrânul abate Bredel, care sosise la Bordeaux pentru a asista la înmormântarea unei rude, a venit la mine aseară. Mă cunoaşte atât de bine! altădată mă înţelegea atât de bine!... M-am spovedit lui, lucru pe care nu-l mai făcusem de mult, căci sunt ani de când nu-mi mai îndeplinesc datoriile creştineşti. Felul în care Robert demonstrează tuturor că este un dreptcredincios a izgonit parcă toată credinţa din sufletul meu; dovezile sale de cucernicie m-au făcut să mă îndoiesc de autenticitatea sentimentului meu religios. Când îl văd îngenunchind cu atâta ostentaţie în biserică, rugăciunea pe care-o simţeam mijindu-mi în suflet se curmă dintr-o dată... Dar ieri, din slăbiciune, din teamă de singurătate şi din dorinţa de a simţi pe cineva aproape, nu m-am putut împiedica să-i vorbesc abatelui, care doreşte să-l consider mai mult drept prieten decât drept duhovnic. Vai! După această conversaţie am rămas şi mai descumpănită, şi mai descurajată, şi mai fără sprijin decât eram mai înainte, nemaiavând încredere nici în mine însămi, după cum nu mai am nici în Robert.

Preotul a început prin a-mi spune că nu întotdeauna „dintr-un preaplin sufletesc se ivesc cuvintele” şi că adesea în timpul rugăciunii faptul de a îngenunchea precede elanul pornit din inimă. M-a sfătuit deci să accept faptul că la Robert expresia unui sentiment nu este întovărăşită pe loc de sentimentul adevărat şi să nădăjduiesc că acest sentiment se va ivi mai târziu, chemat de gesturi şi cuvinte. După părerea abatelui, important este nu atât să spui ce gândeşti (adesea oamenii gândesc strâmb), ci să spui ceea ce trebuie să gândeşti, că până la urmă, ca de la sine, şi uneori aproape dincolo de voinţa ta, ajungi să gândeşti aşa precum vorbeşti. Ce să mai continui? Abatele a luat cu străşnicie apărarea lui Robert, mi-a refuzat dreptul de a pune la îndoială sinceritatea lui şi n-a vrut să vadă în tânguielile şi în ceea ce el numeşte „revendicările mele” decât o manifestare a celei mai vinovate trufii, trufie care a crescut şi s-a întărit în sufletul meu fiindcă nu mi-am mai îndeplinit conştiincios îndatoririle creştineşti. În timpul acestei convorbiri, într-atât este de mare puterea pe care preotul a ştiut s-o capete asupra mea, am încetat să-mi mai dau limpede seama de ce anume mă plângeam şi ce anume îi reproşam lui Robert. Nu mai eram decât un copil neascultător, care cere, fără temei, să i se facă pe voie. Şi când i-am spus, plângând în hohote că, deşi el nu vrea să vadă în spusele mele decât răzvrătire, doresc din toate puterile să mă dăruiesc şi să mă pun în slujba a ceva, dar a ceva care să fie adevărat, şi că în sufletul lui Robert, în ciuda unor aparenţe înşelătoare, nu există decât un mare gol, abatele mi-a răspuns, îmbinându-se deodată şi pe-un ton grav:

— Atunci, copila mea, datoria ta e să-l ajuţi să ascundă acest gol… în ochii celorlalţi. Apoi a adăugat pe-un ton şi mai pătruns: Şi mai ales în ochii copiilor voştri. Trebuie neapărat ca ei să continue să-şi respecte, să-şi cinstească tatăl. Ţie îţi revine sarcina să-i acoperi, să-i ascunzi cusururile, să Ie cauţi leac, aşa încât să nu-şi dea seama de ele copiii voştri. Da, e datoria ta de soţie, datoria ta de creştină şi de mamă, o datorie de la care nu te poţi sustrage fără a cădea în păcat.

Prăbuşită Ia picioarele lui, stăteam cu capul în mâini, plângând în hohote şi cu obrajii roşii de ruşine. Când mi-am ridicat ochii spre el, l-am văzut lăcrimând, şi-am simţit că sufletul lui era năpădit de-o milă atât de adâncă şi de sinceră, care m-a mişcat mai mult decât toate cuvintele pe care le rostise. N-am spus nimic, n-am găsit niciun cuvânt pe care să-l pot rosti, dar abatele a înţeles că aveam să-i dau ascultare.

N-a lipsit mult să nu rup tot ceea ce scrisesem aici în carnet în timpul acestor ultime zile, dar m-am răzgândit. Mai bine aşa, să-mi pot reciti gândurile, de n-ar fi decât pentru a roşi că le-am scris…

12 iulie.

Aşadar, nu-mi rămâne nimic altceva de făcut decât să mă pun în slujba unui om pe care nu-l mai iubesc, pe care nu-l mai stimez; un om care nu-mi va fi de loc recunoscător pentru sacrificiul pe care-l fac, pentru că nu e în stare să-l înţeleagă şi pe care nici măcar nu-l va lua în seamă; un om de a cărui mediocritate mi-am dat seama prea târziu, un măscărici a cărui soţie sunt. Asta e datoria mea pe lume, raţiunea mea de a fi, ţelul meu; şi nu mai văd nicio portiţă de scăpare.

În zadar abatele face să strălucească în faţa ochilor mei frumuseţea resemnării. „Dumnezeu vede tot“, spune el. Şi mai adineauri, în cumplita mea deznădejde, mi-am dat seama că am încetat să cred în Dumnezeu în clipa când am încetat să cred în Robert. Până şi gândul că aş putea să mă regăsesc alături de el în viaţa de dincolo de mormânt, asta fiindu-mi jalnica răsplată pentru faptul că i-am rămas credincioasă, mă îngrozeşte… într-atât încât din fundul inimii mele refuz viaţa veşnică. Şi dacă mă tem atât de puţin de moarte e tocmai fiindcă nu mai cred în viaţa de dincolo de mormânt, nu mai pot să cred. Am scris ieri cuvântul „ascultare”; dar nu-i adevărat; sufletul meu e plin numai de deznădejde, de răzvrătire, de mânie. „Trufie”, spune abatele… Fie; cred că preţuiesc mai mult decât Robert şi că, arătându-mă supusă faţă de el, n-aş face altceva decât să văd şi mai limpede cu cât îl depăşesc, aş deveni şi mai trufaşă. Abatele, care vrea să mă păzească de păcatul trufiei, nu-şi dă oare seama că mă duce în ispită sfătuindu-mă să-i dau ascultare lui Robert şi că singura cale pe care aş putea s-o apuc ca să ajung la smerenie este tocmai calea trufiei?

Trufie. Smerenie… Tot rostesc în sinea mea aceste cuvinte fără să le desluşesc înţelesul, ca şi cum în urma convorbirii cu preotul vorbele n-ar mai avea nicio noimă. Şi gândul care mă frământă şi cu care lupt în zadar, gând care nu-mi dă pace şi care întinează în ochii mei atât pe abate, cât şi adevărurile de care vrea să mă convingă, este că Biserica şi cei ce-o slujesc nu se sinchisesc decât de aparenţe. Abatele îngăduie mult mai bucuros un simulacru care-i este folositor decât sinceritatea mea, care-l pune în încurcătură şi care-l mâhneşte. Robert a ştiut să-l câştige de partea lui, aşa cum a ştiut să-i ducă cu preşul (ce expresie urâtă!) pe toţi ceilalţi. Robert merită toată lauda, eu doar hula. Dacă aparenţele ascund sau nu ceva, asta n-are nicio însemnătate. Abatele se mulţumeşte doar cu dovada exterioară. Toată lumea crede ca el; şi eu sunt cea trufaşă, fiindcă nu pot accepta să trăiesc înconjurată numai de aparenţe. Ceea ce mă străduiesc să caut dincolo de ele, n-are niciun fel de importanţă, e numai o părere, nu există.

Fie! De vreme ce se pare că trebuie să mă mulţumesc numai cu veşminte, voi îmbrăca şi eu veşmântul smereniei, fără ca adevărata smerenie să-şi găsească loc în sufletul meu. Dar, în deznădejdea mea, aş dori ca în seara asta să pot crede în Dumnezeu, pentru a-l întreba

dacă într-adevăr asta cere de la mine.

13 iulie.

O telegramă alarmantă expediată de tata mă cheamă imediat la Paris. Robert a avut un accident de automobil. „Nu e grav”, scrie în telegramă, dar tata îmi cere totuşi să viu. Dacă starea lui Robert ar fi foarte gravă, l-ar fi chemat şi pe Gustave. Asta îmi spun mereu ca să mă liniştesc.

Am avut remuşcări groaznice pentru gândurile pe care le-am notat în acest caiet în ultimele zile. Din fericire, lui Gustave îi merge acum destul de bine, ca să nu-mi fie teamă să-l las singur câteva zile. Gazda noastră mi-a făgăduit că va avea în mod deosebit grijă de el, şi doctorul, care era de faţă când a sosit telegrama, m-a asigurat că-mi va trimite în fiecare zi un buletin medical cu starea sănătăţii lui. Mă întorc deci la Paris cu primul tren.

Paris, 14 iulie.

Domnul fie lăudat! Robert trăieşte. Doctorul Marchant şi chirurgul îmi spun că n-am niciun motiv să fiu alarmată. Dar cum oare să nu văd în acest accident un semn, precum mi-a spus şi abatele Bredel, pe care l-am găsit la căpătâiul lui Robert? Robert a fost izbit de un automobil, dar, printr-o minune, roata care ar fi putut să-l strivească a trecut doar peste braţul drept. Marchant spune că nu are decât o dublă fractură a umerusului, care se va vindeca foarte uşor.

Ceea ce m-a speriat în primul moment a fost faptul că faţa lui Robert era pe jumătate acoperită de un bandaj. Echimoze fără importanţă, mă asigură Marchant. Robert suferă însă de groaznice migrene, pe care le îndură cu un curaj şi o răbdare într-adevăr demne de admirat. După tot ce am scris aici trebuie să mai adaug că mă temeam de cele ce avea să-mi spună, sau, mai bine zis, mă temeam că în prezenţa lui avea să mă cuprindă iar acel sentiment de exasperare de care am vorbit. Dar, de la primele cuvinte pe care le-a rostit, mi-am dat seama că nu încetasem nicio clipă să-l iubesc.

— Te rog să mă ierţi pentru toate grijile pe care vi le prilejuiesc, mi-a spus Robert pe un ton simplu.

Când a văzut că mă apropii de el, a adăugat: – Nu, nu mă săruta. Prea sunt hidos.

Avea puterea să surâdă, în ciuda durerilor.

M-am aruncat în genunchi la picioarele patului plângând înăbuşit şi i-am mulţumit lui Dumnezeu că nu şi-a plecat urechea Ia ruga mea păcătoasă, că mi l-a păstrat pe Robert, apărându-mă de acea libertate vinovată de care mi-e ruşine că am dorit-o. Din toată inima mă rog să-

mi fie iertat păcatul.

Poate că aş desluşi şi mai bine vrerea Domnului de-a mă pune la încercare, dacă abatele nu şi-ar da atâta osteneală să mă convingă de acest lucru. Mă răzvrătesc acum împotriva a tot ce îmi spune, chiar în clipa când sunt mai hotărâtă să mă supun; s-ar spune că grăuntele de răzvrătire, pe care cu nesăbuinţă l-am lăsat să-mi încolţească în suflet, ar şti că numai pe-acest pământ sărac mai poate prinde. Ştiu că nu-şi poate împlânta rădăcinile adânc, aşa că nu mi-e prea teamă. Îmi dau însă acum seama câtă dreptate avea abatele să mă acuze de trufie, când i-am vorbit de revolta ce-mi stăpânea sufletul. Văd şi eu acum că numai din trufie se naşte acea nevolnică mânie care mă cuprinde când îl aud cum mă tot povăţuieşte să-mi fac datoria pe care am acceptat s-o îndeplinesc. Nu vede oare că nu mai e nevoie să-mi ţină predici pe tema asta? Şi de păcatul ăsta, Doamne, îţi cer iertare, şi-am să. Mă smeresc într-atât încât să-l iau călăuză pe Robert, ale cărui merite nu le-am ştiut preţui până acum.

Mama mi-a propus să stea cu Gustave cât timp voi lipsi. Am primit, aşa că pleacă diseară la Arcachon.

16 iulie.

Robert continuă să se plângă de migrene puternice, deşi radiografia de ieri l-a liniştit complet pe Marchant, care se temea la început să nu fie o fractură a craniului. Cât despre braţul rupt, Marchant spune că nu e decât o chestiune de răbdare. Peste o lună Robert nu va mai avea nimic. Încep să mă liniştesc şi eu. Dar era oare nevoie de atâta îngrijorare ca să mă înduplec şi să mă apropii din nou de Robert, sau pentru a face să ţâşnească din inima lui accente care să afle răspuns în a mea? Cred că Robert a văzut moartea cu ochii şi fără îndoială că groaza care l-a cuprins l-a făcut să rostească cuvinte care pentru o dată, pentru prima oară de când e pe lume, nu sună fals. Dar, de când nu-i mai este frică de moarte, a început să joace rolul celui ce va muri curând şi scorneşte novissima verba sublime. Cât despre mine, de când soarta lui nu mă mai nelinişteşte, am început din nou să-l judec la rece.

Când îşi aude propria-i voce, Robert se emoţionează într-atât încât adesea îi dau lacrimile şi n-ar lipsi mult ca şi noi să izbucnim în plâns, dacă nu l-am şti cu toţii în afară de orice primejdie. Cum îşi dă însă perfect seama că nu „i-ar merge” cu anumite persoane, îşi dozează efectele în funcţie de creditul pe care ştie că i-l acordă fiecare. Astfel, când e Marchant de faţă, nu se prea avântă. Ba chiar, dimpotrivă, glumeşte cu un oarecare scepticism. Rolul patetic îl joacă mai ales pentru abate, care găseşte că Robert e „o pildă grăitoare”, şi pentru tata, care iese din cameră plângând pe înfundate şi spunând că Robert

are măreţia unui „stoic grec”. Cred că în prezenţa mea Robert nu se prea simte la largul lui şi se teme să nu-l iau în răspăr, căci se căzneşte să se poarte natural, ceea ce pentru el e cât se poate de nenatural. Am fost nespus de mirată văzând că mai există cineva în prezenţa căruia Robert se supraveghează şi mai mult încă, şi anume Geneviève. Ieri, în vreme ce taică-său rostea o frază, care nu era totuşi prea sforăitoare, am văzut apărând pe buzele ei o umbră de surâs, de ironie, şi ochii fetei mele i-au căutat pe ai mei. Am privit-o la rândul meu cu toată severitatea de care eram în stare. Ştiu că nu-i putem împiedica pe copiii noştri să ne judece, dar nu pot îngădui ca Geneviève să creadă că voi fi alături de ea când îl măsoară astfel pe taică-său,

17 iulie.

Marchant nu-şi explică de ce Robert continuă să se plângă de dureri de cap. Greşesc de altfel când spun că se plânge, căci Robert, fără să scoată un geamăt, se crispează doar scrâşnind din dinţi, ca şi cum ar lupta cu o durere insuportabilă. Când cineva îl întreabă dacă-l doare, arată că da, nu dând din cap, ci coborând uşor pleoapele peste ochii-i stinşi, semn pe care-l consideră, pesemne, mai grăitor. Marchant susţine că nu are nimic şi se îndoieşte de autenticitatea acestor dureri. În orice caz, pare destul de nedumerit şi aşteaptă să vadă cum vor evolua lucrurile. A chemat ieri în consult un alt doctor, care mi-a spus şi el că Robert nu are nimic şi că n-are rost să-mi fac griji. Dar simt că pe Robert nu-l bucură, ba chiar îi displace să i se spună că lucrurile merg spre bine.

— Ştiinţa omenească e atât de neputincioasă! a rostit pe-un ton sentenţios, după ce doctorii au ieşit din cameră. Şi pentru ca fraza să devină şi mai solemnă, a adăugat: Şi când spun asta mă refer la ştiinţa celor mai învăţaţi dintre oameni.

Ieri n-a vrut să mănânce nimic, cerându-mi să nu primesc pe niciunul din mulţii musafiri nedoriţi care veniseră să-l vadă. Azi-dimineaţă m-a rugat s-o chem pe mama şi pe Gustave. O telegramă de la Arcachon mă anunţă că diseară vor fi aici.

Îi e mereu frică să nu alunece pe panta frazelor prea cunoscute, care să aducă cu „ultimele cuvinte” spuse de oameni celebri pe patul de moarte, să nu emită fraze „stereotipe”; vede primejdia şi eu îl admir pentru dibăcia de care dă dovadă, ocolindu-le. De altfel, în ultimul timp vorbeşte puţin. Nu poţi rosti în orice clipă fraze sublime care să mai fie pe deasupra şi inedite. Una din cele mai recente născociri ale lui Robert este de a vorbi despre el punându-se într-o lumină proastă; abatele pare foarte impresionat, nevăzând într-o astfel de purtare decât smerenie şi dorinţă de-a se pocăi. Când ştie că abatele se află în

odaie, Robert murmură, închizând ochii:

— Iată că a venit clipa când putem pune în balanţă pe de o parte puţinul bine pe care l-am făcut şi de cealaltă tot binele pe care-l puteam săvârşi.

Văzând că nimeni din noi nu spunem nimic, Robert continuă:

— M-am frământat mult fără să înfăptuiesc lucruri de seamă. Apoi, îndreptându-şi privirea spre abate, reia: Să nădăjduim că Cel-de-sus nu drămuieşte truda omului după puţinele roade culese.

Urmează un scurt antract, cât timp Robert bea din ceaiul calmant pe care i l-am turnat; îmi întinde ceaşca şi continuă:

— Nu te poţi oglindi în undele unui râu ce curge şuvoi, dar atunci când viitoarea se potoleşte, omul se poate apleca asupra apei ca să-şi cunoască adevărata înfăţişare.

Se opreşte, îşi trage răsuflarea şi se întoarce cu faţa la perete, ca şi cum ar vrea să nu mai aibă sub ochi o imagine scârnavă, dar nu stă mult aşa, căci iată-l vorbindu-ne iarăşi, de data asta mai tare, cu un ton plin de imputare, de durere, de dezgust, de dispreţ şi de adâncă deznădejde:

— Omul nu-i decât prostie, răutate, îngâmfare…

Abatele îl întrerupe:

— Nu fi atât de aprig, fiule; Dumnezeu, care vede în tainiţele sufletului, ştie să desluşească şi altceva acolo.

Vai! Eu nu pot desluşi decât o jalnică mascaradă.

18 iulie.

Mama a sosit aseară cu Gustave. Înainte de a-l primi pe fiu-său, Robert a cerut să se spele şi să se pieptene. A ţinut să păstreze bandajul, inutil acum, care-i acoperă jumătate din frunte. Sub pretext că lumina îl oboseşte, m-a rugat să aşez lampa în aşa fel încât faţa să-i rămână în penumbră. Tata se dusese în salonul unde aştepta mama şi Gustave, ca să le dea veşti îmbucurătoare despre Robert. Geneviève rămăsese cu mine în odaia lui Robert, unde se mai afla şi Charlotte, care strângea prin cameră. Toate trei păream să ne ocupăm de punerea în scenă a unei piese de teatru. Când totul a fost gata, Geneviève i-a poftit pe toţi în odaie.

Ar fi fost firesc ca Gustave să alerge spre taică-său şi să-l sărute; dar Robert imaginase o altă desfăşurare pentru scena revederii. Când se deschise uşa, stătea cu ochii închişi şi pe faţă-i se aşternuse atâta măreţie, încât Gustave s-a oprit la jumătatea drumului, neştiind bine ce să facă. Părinţii mei rămăseseră lângă uşă. Deodată, Robert a început să vorbească:

— Şi acum, apropiaţi-vă… căci simt că puterile mă părăsesc.

Deschise un ochi şi o privi pe Charlotte, care crezu că e momentul

să iasă pe nesimţite din odaie.

— Rămâi aici, buna mea Charlotte. Nu te sfii să rămâi, căci locul dumitale e aici.

După tot ce auzisem în materie de fraze de rămas bun în ultimele zile, mă întrebam ce-o să mai poată inventa; uitasem că sentimentul patern îi putea furniza noi subiecte. Adresându-se deci îndeosebi Genevièvei şi lui Gustave, Robert glăsui:

— Dragii mei copii, vouă vă revine acum sarcina de a prelua făclia pe care…

Dar nu avu răgazul să-şi termine fraza, căci Geneviève, nemaiputându-se stăpâni, îi tăie scurt vorba şi spuse cu un glas limpede şi aş zice chiar voios:

— Dar pentru numele lui Dumnezeu, tată, ne vorbeşti ca şi cum ai fi pe punctul să-ţi iei pentru totdeauna rămas bun de la noi. Ştim cu toţi că eşti aproape vindecat şi că vei fi pe picioare peste câteva zile. Priveşte, numai pe Charlotte ai izbutit s-o faci să plângă. Dacă ar intra acum cineva care să nu fie la curent cu situaţia, ar crede că doar Charlotte, dintre cei prezenţi, are suflet.

— Domnişoara poate să-şi dea seama că nu numai eu plâng, ci şi domnul, exclamă Charlotte. (Şi într-adevăr, din ochii lui Robert se rostogoleau lacrimi mari.) Văzând că noi toţi tăceam, Charlotte prinse curaj, se apropie de pat şi spuse: Dacă domnul se simte slăbit, înseamnă că trebuie să mănânce. Mă duc să-i aduc puţină supă.

După toate cele întâmplate, Robert nu mai avu încotro, aşa că o întrebă pe mama dacă călătorise bine şi pe Gustave dacă-i plăcuse la Arcachon.

19 iulie.

Geneviève nu-şi iubeşte tatăl. Cum de mi-a trebuit atâta vreme până să-mi dau seama? La drept vorbind, în ultimul timp nu m-am prea ocupat de Geneviève. Toată grija mea a fost Gustave, căci starea sănătăţii lui cerea să-i fiu mereu în preajmă. Recunosc însă că mă, simţeam mai atrasă de el decât de Geneviève, căci, ca şi Robert, fiul meu ştia să se facă iubit. Regăsesc în el tot ceea ce m-a fermecat altădată atât de mult la Robert, tot ceea ce m-a dezamăgit mai apoi atât de crunt. Pe Geneviève o credeam cu totul absorbită de învăţătură şi, ca atare, indiferentă la tot ceea ce se întâmplă în jur. Mă întreb acum dacă am procedat bine încurajând-o să studieze. Am avut mai adineauri cu ea o convorbire îngrozitoare, în cursul căreia am priceput că, dintre toţi, ea era fiinţa cu care mă pot într-adevăr înţelege, dându-mi în acelaşi timp seama de ce nu vreau ca această înţelegere să ia fiinţă. Mi-e frică să nu descopăr în Geneviève propriile mele gânduri, dar mult mai îndrăzneţe decât ale mele, atât de îndrăzneţe încât mă

înspăimântă. Toată neliniştea, toate îndoielile care m-au încercat uneori le văd în faţa mea cristalizate în negaţii sfidătoare. Nu, nu vreau să recunosc gândurile mele în vorbele ei. Nu pot accepta s-o aud vorbind despre taică-său cu atâta lipsă de respect. Când am încercat să-i arăt că ar trebui s-o mustre conştiinţa, mi-a spus: „Da ce, parcă tu îl iei în serios!“ Mi-a aruncat drept în faţă aceste cuvinte atât de brutal încât n-am găsit nimic să-i răspund. Simţeam că mă roşesc din cap până în picioare şi că nu-i puteam ascunde fetei tulburarea mea. Mi-a declarat îndată după aceea că, întrucât o priveşte, ea nu poate admite căsătoria, dacă acest act îi dă soţului anumite prerogative şi că ea una nu va consimţi niciodată să se supună voinţei bărbatului, fiind hotărâtă să nu devină decât asociata, tovarăşa celui de care se va îndrăgosti, şi că, poate, ar face chiar mai bine să nu se mărite de loc. Experienţa pe care-o făcusem eu îi deschisese ochii, arătându-i de ce anume va trebui să se ferească în viitor. Pe de altă parte, nu ştia cum să-mi mulţumească pentru că-i dădusem posibilitatea să înveţe carte.. Ca atare putea acum să ne judece în cunoştinţă de cauză, să trăiască cum crede de cuviinţă, să nu-şi lege viaţa de cea a unui om care să fie mai prejos de ea.

În timp ce Geneviève vorbea, tot plimbându-se încoace şi încolo prin odaie, eu rămăsesem nemişcată în fotoliul meu, copleşită de cinismul spuselor ei. Am rugat-o să vorbească mai încet, temându-mă să n-o audă taică-său.

— Şi ce dacă ne aude… Tot ce ţi-am spus ţie sunt gata să-i spun şi lui; dacă vrei poţi să-i spui chiar tu. Ai face chiar foarte bine să-i spui. Spune-i, zău, spune-i.

Mi s-a părut că-şi ieşise cu totul din fire; am plecat din odaia ei. N-au trecut decât câteva ceasuri de când s-a întâmplat asta…

20 iulie.

Da, toate astea s-au petrecut ieri înainte de cină. Fără îndoială că Geneviève a fost impresionată de tristeţea pe care n-am putut-o ascunde tot timpul mesei. Seara, târziu, a venit la mine în odaie. S-a aruncat în braţele mele, cum făcea când era mică. Mă mângâia şi mă săruta ca altădată, cu atâta dragoste încât mi-au dat lacrimile.

— Măicuţă dragă, te-am mâhnit tare de tot. Să nu fii supărată pe mine. Vezi tu, faţă de tine nici nu pot şi nici nu vreau să mint. Ştiu că tu eşti în stare să mă înţelegi, şi eu te înţeleg poate mai bine decât ai vrea. Trebuie să stăm mai mult de vorbă. Datorită ţie am învăţat să judec unele lucruri la care tu nu îndrăzneşti să cugeţi nici în sinea ta, lucruri pe care tu mai crezi că le preţuieşti încă, lucruri în care eu ştiu bine că nu mai cred de fel.

Tăceam, neîndrăznind s-o întreb la ce lucruri anume se gândea

vorbindu-mi astfel, când, fără de veste, m-a întrebat dacă din cauza ei şi a lui Gustave rămăsesem credincioasă tatălui lor, „căci n-am nicio umbră de îndoială că i-ai fost credincioasă”, a adăugat Geneviève uitându-se ţintă la mine, cum te uiţi la un copil pe care-l dojeneşti. Oricât de monstruoasă mi se părea această răsturnare de roluri, am răspuns că ideea de a-mi înşela bărbatul nu mi-a trecut niciodată prin minte; fiica mea mi-a spus că ştia foarte bine că-l iubisem pe Burgweilsdorf.

— Se prea poate, dar fără ştirea mea, i-am răspuns aspru.

— Poate că n-ai vrut să-ţi mărturiseşti asta nici ţie însăţi, dar el ştia, pun mâna în foc.

M-am ridicat în picioare, hotărâtă să plec din odaie, dacă ar fi continuat să-mi vorbească pe tonul acela; hotărâtă în orice caz să nu-i mai răspund. S-a aşternut o tăcere care a durat destul de mult şi m-am aşezat iar, sau, mai bine zis, m-am prăvălit în alt fotoliu, căci eram la capătul puterilor. Geneviève mi s-a aruncat din nou în braţe, s-a aşezat pe genunchii mei şi, mai plină de drăgălăşenie decât înainte, mi-a spus:

— Dar, măicuţă dragă, de ce nu înţelegi că eu nu consider asta o vină.

Am tresărit auzind aceste cuvinte, şi atunci Geneviève m-a apucat de amândouă mâinile, ţintuindu-mă pe scaun şi râzând, ca şi cum, întovărăşite de râsul ei ştrengăresc, cuvintele ar fi putut să pară mai puţin necuviincioase şi mai puţin brutale.

— Aş vrea numai să ştiu dacă, întrucât te priveşte, a trebuit să faci un sacrificiu?

Devenise din nou foarte serioasă. La rândul meu, mă străduiam să nu las să mi se citească nimic pe faţă. Geneviève a priceput că nu aveam să-i mai răspund, aşa că a reluat:

— Ce frumos roman aş putea scrie sub dictarea ta! Ar putea fi intitulat Datoriile unei mame sau jertfa inutilă.

Şi văzând bine că n-am de gând să-i răspund, a început să clatine uşor din cap, manifestându-şi astfel, pe îndelete, dezaprobarea:

— Nu fiindcă ai devenit sclava datoriei tale… — apoi a precizat: – a unei datorii imaginare… Nu, nu, ştii bine că nu-ţi voi fi niciodată recunoscătoare pentru asta. Nu spune nu. Cred că n-aş putea să te mai iubesc dacă aş şti că am datorii faţă de tine, dacă aş simţi că mă ţii datoare. Virtutea ta îţi aparţine; nu vreau să mă consider legată de tine pe acest considerent. Apoi, pe cu totul alt ton, m-a rugat: Acum spune-mi repede ceva, orice, un cuvânt măcar, pe care să mi-l pot aminti când voi fi singură la mine în odaie, un cuvânt măcar, ca să nu-mi pară rău că ţi-am spus toate astea.

Mă cuprinsese o tristeţe de moarte şi n-am putut face nimic altceva decât s-o sărut pe frunte.

N-am închis ochii toată noaptea. Cuvintele Genevièvei răsunau în golul înfricoşător din sufletul meu. Vai, n-ar fi trebuit s-o las să vorbească. Acum nu-mi mai dau bine seama dacă vorbele pe care Ie rostesc în sinea mea sunt ale mele sau ale ei. Voi înceta oare vreodată să aud vocea asta, căreia i-am îngăduit să ţâşnească din adâncuri? Nu mă tem prea mult, ştiind cât sunt de laşă. Numai cu gândul mă răzvrătesc; în pofida mea, rămân sclava datoriei. Mă întreb mereu, zadarnic, ce altceva aş fi putut face, pe ce altă cale aş fi putut apuca; de voie de nevoie sunt legată de Robert, de copiii mei, care sunt copiii lui Robert. Caut mereu un loc în care să mă adăpostesc, dar îmi dau seama că, dacă aş fi avut vreodată libertatea după care tânjesc, n-aş fi ştiut ce să fac cu ea. Şi îmi răsună în urechi ca un dangăt de moarte vorbele pe care într-o zi Geneviève mi Le-a spus râzând:

— Degeaba te tot străduieşti, măicuţă. Orice ai face, vei fi întotdeauna o femeie cinstită.

22 iulie.

Voi nota aici gândurile mele aşa cum îmi trec prin minte…

Doream să mă bucur de stima copiilor mei şi în dorinţa asta mi-am găsit un reazem ca să nu mă abat din drum. Până şi reazemul ăsta Geneviève mi l-a răpit acum. Nu-mi mai rămâne nimic pe care să mă mai pot bizui. Acum nu mai am de luptat decât împotriva mea. Nimic nu mă mai ţine legată în afară de propria-mi virtute, a cărei prizonieră voi rămâne pe veci.

Dacă cel puţin aş avea ce să-i imput lui Robert! dar nu-i găsesc nicio vină; defectele lui care mă chinuie şi-mi sunt atât de nesuferite nu mă ating direct şi n-am de ce să mă plâng, în afară doar de faptul că Robert e aşa cum e. De altfel, nici o altă dragoste nu mă stăpâneşte şi nici nu mă gândesc să plec cu altcineva, ci numai să plec de lângă el. Atâta aş vrea numai, să plec de lângă el…

Dacă l-aş şti infirm, neputincios! Dacă aş simţi că nu poate trăi fără mine, poate că…

Doamne, nici n-am împlinit încă patruzeci de ani şi trebuie de pe-acum oare să renunţ Ia viaţă? Nu mi se va cere oare niciodată altceva decât să trăiesc în umbră, hrănindu-mă numai cu o searbădă resemnare?

I Cine mi-ar putea da un sfat? şi ce sfat mi s-ar putea da? Părinţii mei îl admiră pe Robert şi, de altfel, mă cred pe deplin fericită. De ce să le spulber iluziile? Ce pot nădăjdui adresându-mă lor decât o compătimire de care nu simt nicio nevoie?

Abatele Bredel e prea bătrân ca să mă mai poată înţelege. Şi ce-ar mai putea adăuga faţă de cele ce mi-a spus la Arcachon, când m-a îndemnat să ascund faţă de copiii mei defectele lui Robert? Cuvintele

lui m-au cufundat într-o deznădejde şi mai cumplită. De altfel, mai pot oare ascunde copiilor… Nu vreau să-i povestesc convorbirea mea cu Geneviève; n-aş face decât să întăresc părerea proastă pe care ştiu că preotul o are despre fiica mea; şi ştiu bine că, la primul cuvânt pe care-l va spune împotriva Genevièvei, voi trece de partea ei. Fiica mea nu l-a putut niciodată suferi pe abatele Bredel şi singurul lucru ce-am izbutit să-l obţin de la ea a fost să nu se poarte obraznic cu el.

Să vorbesc cu Marchant?… Cu el desigur m-aş putea înţelege. Poate prea bine. De aceea nici n-am să-i spun nimic. Şi nu mi-aş ierta niciodată vina de a tulbura fericirea Yvonnei. Îi sunt prea bună prietenă ca să nu-i ascund ceea ce mă frământă.

Tot scriind aici, mi-a venit o idee. E poate absurdă, dar simt că pune din ce în ce mai multă stăpânire pe cugetul meu. Cel căruia trebuie să-i vorbesc este Robert. Da, lui Robert şi nimănui altcuiva. Sunt ferm hotărâtă: îi voi vorbi chiar diseară.

23 iulie.

Aseară mă pregăteam să intru în camera lui Robert hotărâtă să discut cu el, când a sosit tata. Vine atât de rar să mă vadă la o oră atât de înaintată încât am strigat:

— Îi este rău mamei?

— Maică-ta se simte foarte bine. Strângându-mă în braţe, a continuat: Ţie, fetiţo, nu-mi place cum îţi merge. Lasă, lasă. Să nu-mi spui că n-ai nimic. De mult bănuiesc că e ceva… Draga mea Éveline, nu pot să trăiesc ştiindu-te nefericită.

Am început prin a spune:

— Dar, tată, totul merge bine. Ce te face să crezi că…

A trebuit să mă întrerup, căci tata îşi pusese amândouă mâinile pe umerii mei şi mă privea atât de fix încât mi-am pierdut şirul.

— Ochii ăştia încercănaţi grăiesc îndeajuns. Fetiţa mea, de ce te ascunzi de mine? Robert te înşală?

Această întrebare venea atât de pe neaşteptate încât am strigat prosteşte, înainte de a-mi da seama ce spun:

— Unde-ar fi norocul ăla!

— Vai de mine!… Dar atunci se întâmplă ceva şi mai grav. Hai, spune-mi despre ce e vorba.

Tata a insistat atât de mult, încât nu m-am mai putut abţine şi i-am răspuns:

— Nu, Robert nu mă înşală. N-am nimic să-i reproşez şi tocmai de aceea sunt atât de deznădăjduită.

Dându-mi seama că nu înţelege, am continuat:

— Îţi aduci aminte, tată, că înainte de a mă mărita te tot întrebam ce ai împotriva lui Robert şi mă supăram văzând că nu găseai niciun

răspuns. De ce nu-mi răspundeai?

— Dar zău, fetiţo, nu mai ştiu nici eu. E atât de mult de atunci. Ştiu că la început l-am judecat greşit pe Robert. Felul lui de-a se purta nu era pe placul meu. Din fericire, am înţeles destul de repede că mă înşelasem asupra lui…

— Tăticule, din păcate, atunci şi nu acum îl judecai la justa lui valoare. Pe urmă ai crezut că greşeşti, fiindcă mă vedeai fericită alături de el. Dar fericirea mea n-a ţinut mult. Am fost la rândul meu silită să-mi dau seama. Nu, tată, nu te-ai înşelat. Ar fi trebuit să te ascult atunci, în timpul logodnei, aşa cum am făcut în tot timpul copilăriei mele, când eram o fetiţă cuminte.

Tata a stat mult pe gânduri, copleşit de cele ce auzise, clătinând mereu din cap şi murmurând încetişor:

— Biata mea fetiţă, biata mea fetiţă…

Era atâta duioşie în glasul lui, încât mă sfâşia gândul că din cauza mea suferea atât. Totuşi ştiam că trebuie să merg până la capăt. Mi-am luat inima în mâini şi i-am spus:

— Vreau să-l părăsesc pe Robert.

Tata a tresărit şi n-a putut rosti decât: „Ei, nu zău! Ei, nu zău!" pe-un ton atât de ciudat încât aş fi izbucnit în râs, dacă mi-ar fi ars de aşa ceva. Apoi m-a luat lângă el pe canapea şi, tot mângâindu-mă pe păr, mi-a spus:

— Ce mutră ar face popa ăla al tău, dacă ar auzi una ca asta! Lui i-ai spus?

Am încuviinţat mai întâi din cap, dar pe urmă am fost nevoită să-i mărturisesc că nu mă mai înţelegeam atât de bine ca altădată cu abatele Bredel. Auzind asta, tata a început să zâmbească şi să mă privească oarecum zeflemitor. Faptul că pe-o cale ocolită dobândise o victorie împotriva cuiva pe care niciodată nu-l putuse înghiţi părea să-i facă multă plăcere.

— Nu mai spune! a început prin a zice pe-un ton ironic, la care a renunţat, de altfel, imediat. Draga mea, hai să vorbim serios, adică despre latura practică a problemei.

Mi-a explicat îndelung că, dacă părăsesc căminul conjugal, în ochii tuturor vina va fi de partea mea.

— Nu-ţi dai seama cât preţuieşte o bună reputaţie decât atunci când ai pierdut-o. Fetiţo dragă, tu ai fost totdeauna cam cu capul în nori. Unde-o să te duci? Ce-o să faci? Nu, cu cât mă gândesc mai mult, tot alături de Robert trebuie să rămâi. În definitiv, nu e un băiat rău. Dacă ai încerca să stai cu el de vorbă, poate că te-ar înţelege.

— Nu, n-o să înţeleagă. Totuşi, îi voi vorbi, deşi ştiu că în urma unei discuţii ini se va strânge şi mai tare laţul de gât.

Tata a continuat spunându-mi că nu e vorba de a găsi un mijloc de scăpare, ci de „a stabili un modus vivendi" şi de a, căuta să ne „facem

credit unul altuia”. Tata foloseşte adesea cuvinte care, am impresia, îl sperie puţin, tocmai ca să-şi dovedească lui însuşi că nu se teme de ele. Apoi, nădăjduind de bună seamă că vorbele lui aveau să-mi aducă o oarecare mângâiere, a început să-mi vorbească de mama, spunându-mi că nici el nu găsise în căsnicie ceea ce sperase. Nu mărturisise asta încă nimănui, aşa încât faptul de-a putea în sfârşit vorbi îi uşura inima. ’ Odată pornit pe panta asta, tata părea că nu se mai poate opri. Nu mă simţeam în stare să-l întrerup, deşi eram nespus de stingherită de confidenţele pe care mi le făcea, simţindu-mă tot atât de prost ca în timpul convorbirii mele cu Geneviève. Socot că nu e bine ca astfel de discuţii intime să aibă loc între oameni din generaţii diferite, căci există o pudoare care trebuie respectată şi nu se poate ca unul din cei doi interlocutori să n-o rănească. Mai este şi un alt motiv care m-a făcut să consider această convorbire ca nelalocul ei, motiv despre care îmi vine greu să vorbesc aici, căci ţin prea mult la tata ca să nu-mi pară rău când trebuie să-l judec şi să-l găsesc vinovat. N-aş vorbi de asta dacă nu mi-aş fi făgăduit ca în paginile acestui carnet să fiu cu totul sinceră. Când tata a început să-mi vorbească despre ambiţiile pe care Le-a nutrit în tinereţe, înşi rându-mi tot ce-ar fi putut face dacă mama l-ar fi înţeles şi ar fi ştiut să-l ajute, nu mă puteam împiedica de a gândi că, de fapt, nu depinsese decât de el ca să poată înfăptui mai mult; şi fiindcă nu ştiuse să se folosească mai bine de inteligenţa şi de darurile cu care fusese înzestrat, era bucuros acum să dea vina pe mama. Sunt sigură că a avut de suferit, căci mama are o inteligenţă pur practică şi judecă cam îngust, dar în acelaşi timp cred că era destul de încântat să poată spune: „Maică-ta nu vrea… Maică-ta e de părere că…“ şi să încheie astfel socotelile cu sine însuşi. Mi-a mai spus că nu a văzut nicio căsnicie în care înţelegerea dintre bărbat şi femeie să fie atât de perfectă încât unul din cei doi soţi să nu fi regretat o dată măcar pasul făcut. N-am zis nimic, căci tatii nu-i place să-i ţină cineva piept, dar mi se pare că, dacă aş accepta ideea asta, aş huli împotriva legii statornicite.

Convorbirea noastră s-a prelungit până târziu. Tata a plecat, cred, destul de liniştit de rezultatul ei, neînţelegând că mă lasă mai deznădăjduită decât fusesem vreodată.

24 iulie.

Un laţ… Şi orice încercare de a scăpa mi-l strânge în jurul gâtului. Am avut cu Robert acea explicaţie hotărâtoare. Am jucat ultima carte şi am pierdut partida. Doamne! Ar fi trebuit să plec fără să spun, nici tatii, nici altcuiva, vreo vorbă. Sunt la capătul puterilor. Definitiv învinsă.

L-am găsit pe Robert întins pe sofa, căci de câteva zile s-a dat jos

din pat.

— Am venit să văd dacă n-ai nevoie de ceva, i-am spus, încercând să înnod conversaţia.

Robert mi-a răspuns pe tonul cel mai suav cu putinţă:

— Nu, îţi mulţumesc, scumpa mea. Astă seară mă simt într-adevăr mai bine şi încep să cred că moartea s-a hotărât să-mi mai dea un răgaz.

Apoi, cum nu lăsa să-i scape nicio ocazie în care să arate cât este de mărinimos, de bun şi de nobil, a adăugat:

— Îmi pare rău că ţi-am pricinuit atâtea necazuri. Aş vrea să fiu sigur că merit toată afecţiunea de care am fost înconjurat.

Mă sileam să-l privesc cu răceală.

— Robert, aş dori să vorbesc serios cu tine.

— Ştii, scumpa mea, că sunt întotdeauna gata să stau serios de vorbă. Când cineva a văzut moartea cu ochii, aşa cum mi s-a întâmplat mie zilele trecute, e firesc să ţi se zămislească în minte gânduri adânci.

Am simţit dintr-o dată că nu mai ştiam bine pentru ce anume venisem şi de ce anume voiam să mă plâng. Mai bine zis ştiam, dar, pentru ceea ce simţeam, mi se părea că nu există cuvinte. Mai ales nu mă dumiream de unde să încep, cu ce frază anume, cu ce cuvânt. Totuşi eram ferm hotărâtă să trec la atac şi îmi spuneam mereu, ca scoasă din minţi: „Acum! Dacă nu începi acum, n-ai s-o faci niciodată.” Mi s-a părut că nu avea prea mare importanţă cu ce frază deschideam focul şi că până la urmă era mai bine să mă las în voia inspiraţiei, sperând să ajung mai apoi la subiect. Am spus deci, ca un înotător care se aruncă în apă cu ochii închişi de la o mare înălţime:

— Robert, aş vrea să-mi spui, dacă îţi mai aduci aminte, care au fost motivele pentru care te-ai însurat cu mine.

Desigur că nu se aştepta de loc la o asemenea întrebare, aşa că m-a privit o clipă uluit. O clipă numai, căci Robert, în orice situaţie s-ar afla, ştie întotdeauna nemaipomenit de iute să-şi recapete stăpânirea de sine. Mi-aduce aminte de jucăriile acelea cu plumb la bază – şi care, oricum le-ai aşeza, se ridică întotdeauna în picioare. Mă privea îndelung, străduindu-se să înţeleagă ce anume se ascundea sub cuvintele mele şi pentru a-şi putea pregăti apărarea în consecinţă.

— Cum poţi vorbi de motive, când în joc au fost numai sentimente?

Robert ştie s-o întoarcă în aşa fel încât adversarul sa se găsească totdeauna într-o situaţie de inferioritate. Orice ai face, punctul de vedere din care priveşte Robert pare, de îndată ce începe să vorbească, cel mai nobil. Simţeam că aveam să pierd, ca la jocul de şah, avantajul de-a fi făcut prima mişcare. Am socotit că este deci mai bine să-l silesc din nou să se apere.

— Te rog, încearcă să-mi vorbeşti simplu.

Robert mi-a răspuns pe dată:

— Dar nu se poate vorbi mai simplu decât atât.

Era adevărat şi am simţit imediat cât de rău lăusem pronunţând acea frază, care de fapt conţinea o veche imputare ce se întărise cu timpul în sufletul meu, dar care de data asta nu era motivată.

— Da, de data asta ai vorbit simplu. Dar adeseori frazele tale retorice mă copleşesc. Te urci pe nişte cuhni, unde ştii bine că eu nu te pot urma.

— Mi se pare, scumpa mea, îmi spuse, pe-un ton cât se poate de suav şi zâmbindu-mi cât se poate de drăguţ, că de data asta nu eu, ci tu eşti cea care nu te exprimi simplu. Hai, spune fără înconjur. Ai un dinte împotriva mea. Te ascult.

Era adevărat. Adoptasem de data asta, fără să vreau, felul lui de a se exprima, care de obicei mă scoate din sărite, aşa cum mi se întâmpla adesea în tinereţe să capăt prin mimetism accent englezesc când vorbeam cu un englez, lucru ce-l amuza nespus de mult pe tata. Să fie oare ăsta motivul pentru care, atunci când îmi vorbeşte mie, Robert se simte parcă silit să se exprime simplu, în timp ce eu, fără să vreau, şi fără să ştiu, imit felul lui de-a se purta şi de-a se exprima? în orice caz, simţeam că mă împotmolesc din ce în ce mai tare.

— Cât de uşurată aş fi, dacă aş avea ceva anume să-ţi reproşez, îndrăznii să afirm. Ştiu prea bine că tu ieşi întotdeauna cu faţa curată, pe când eu mă încurc adesea, aşa cum mi s-a întâmplat adineauri de cum am încercat să deschid discuţia. Şi, cu toate astea, te asigur că nu e vorba de cine ştie ce toană. De multă vreme tot plănuiesc să vorbesc serios cu tine şi amin, tot amin mereu…

N-am putut termina; şi aşa fraza pe care-o începusem era prea lungă. Am reluat cu o voce atât de scăzută încât mă întrebam dacă mă aude:

— Ascultă-mă, Robert. Pur şi simplu nu mai pot trăi alături de tine.

Pentru a găsi puterea de a spune asta, fie şi abia şoptit, fusesem nevoită să-mi plec ochii. Văzând însă că nu zice nimic, am ridicat capul şi l-am privit. Mi s-a părut că se îngălbenise la faţă.

— Dacă te-aş întreba, la rândul meu, care sunt motivele ce te îndeamnă să mă părăseşti, spuse, în sfârşit, ai fi îndreptăţită să-mi răspunzi că nu poate fi vorba de motive, ci numai de sentimente.

— Vezi bine că nu spun asta.

— Éveline, trebuie să înţeleg că nu mă mai iubeşti?

Glasul îi tremura, puţin numai, atât cât să mă facă să mă îndoiesc dacă emoţia lui era sinceră. Am făcut o mare sforţare şi am continuat cu greu:

— Omul pe care l-am iubit cu patimă era foarte diferit de cel care, cu timpul, am descoperit că eşti.

Robert a ridicat din umeri şi a spus cu un aer mirat:

— Dacă continui să-mi vorbeşti numai în enigme, nu pot…

Am repetat:

— Am descoperit, încetul cu încetul, că eşti cu totul altfel de cum credeam eu la început, foarte diferit de cel pe care l-am iubit.

Atunci s-a întâmplat ceva nemaipomenit. Robert şi-a luat capul în mâini şi a început să plângă în hohote. Nu mai putea fi vorba de prefăcătorie. Hohotele de plâns care-l zguduiau erau adevărate, lacrimi adevărate i se rostogoleau pe obraji şi-i udau mâinile, în vreme ce spunea într-una, ca ieşit din minţi:

— Nevastă-mea nu mă mai iubeşte! Nevastă-mea nu mă mai iubeşte!…

Nu mă aşteptam de loc Ia o asemenea izbucnire. Eram încremenită. Nu pentru că aş fi fost impresionată de durerea lui Robert, căci, nu mai încape îndoială, nu mai ţin la el. Mai degrabă mă revolta faptul de a-l vedea folosind asemenea arme. Mă simţeam din cale-afară de stingherită văzând că spusele mele erau cauza unei adevărate suferinţe, în faţa căreia nu mai aveam ce face decât să bat în retragere. Pentru a alina durerea lui Robert, ştiam că nu există altă cale decât să-l asigur că nu vorbisem serios. M-am apropiat de el şi l-am mângâiat pe frunte. Şi-a ridicat capul şi m-a privit.

— Atunci ce m-a făcut să mă însor cu tine? Numele pe care-l purtai? Te-am luat pentru avere? Pentru situaţia părinţilor tăi? Hai, spune! Spune odată, ca să pot înţelege şi eu. Ştii bine că… că…

Purtarea lui era atât de firească, părea acuma atât de sincer, încât am crezut că va adăuga: „Ştii bine că aş fi putut face o partidă mai bună”. Dar n-a spus asta, ci „ştii bine că te-am ales fiindcă te iubeam”.

Apoi, cu o voce întretăiată de hohote de plâns, a continuat:

— Şi fiindcă îmi închipuiam… că… şi tu mă iubeşti.

Mă revolta răceala cu care-l ascultam. Chiar în clipa aceea, când nu mă mai puteam îndoi de sinceritatea sentimentelor lui Robert, felul în care şi le manifesta mă îngheţa.

— Gândeam că numai mie îmi va veni greu să-ţi spun cele ce aveam pe suflet, am început eu, dar Robert m-a întrerupt:

— Spui că nu sunt ceea ce credeai tu. Dar atunci nici tu nu eşti aşa cum te credeam. Cum vrei ca cineva să-şi poată da seama dacă este într-adevăr aşa cum trebuie să fie?

Socotesc că, aproape inconştient, Robert îşi însuşeşte părerea celuilalt, dar pentru a trage spuza pe turta lui, şi aşa a făcut şi acum:

— Dar nimeni, dragă, nimeni nu poate rămâne mereu la înălţimea năzuinţelor sale. Toată tragedia vieţii noastre morale constă tocmai în… Nu ştiu dacă mă înţelegi?… (Fraza asta stereotipă, o spune totdeauna când începe să devieze conversaţia şi simte că cel căruia i se adresează şi-a dat seama)… Numai oamenii care n-au niciun ideal pot…

— Dragul meu, dragul meu, am spus cu o voce blândă, încercând să-l întrerup, căci ştiam prea bine că, dacă se porneşte pe teorii, cine ştie când se va Opri.

Intervenţia mea îl făcu să se abată puţin de la subiectul pe care îşi propusese să-l trateze.

— Vorbeşti ca şi cum viaţa nu ne-ar sili mereu s-o lăsăm mai moale… Vreau să spun că suntem nevoiţi să transformăm idealul visat într-un ţel pe care să-l putem atinge. Dar aşa ai trăit tu întotdeauna, Éveline, cu capul în nori.

Aşa o fi! Aşa trebuie să fie, de vreme ce şi tata ieri mi-a spus acelaşi lucru. Nu-mi rămânea decât să zâmbesc amar. Robert, cocoţându-se deodată, cum ştie atât de bine s-o facă, pe înaltele culmi de unde reproşurile mele egoiste avuseseră neobrăzarea să-l dea jos, reluă firul:
– Scumpa mea, ai abordat o problemă de cea mai mare importanţă, şi anume aceea a felului de-a se exprima. Da, vezi tu, problema constă în a şti dacă, prin simplul fapt de-a fi fost exprimată, o emoţie se risipeşte, sau dacă, dimpotrivă, exprimând-o, devii cu atât mai conştient şi, dacă se poate spune aşa, ajungi s-o crezi. Câteodată te întrebi dacă există într-adevăr ceva real dincolo de învelişul material şi dacă… Am să-ţi explic: ai să înţelegi numaidecât.

De această frază se agaţă întotdeauna când vede că pierde şirul. E fraza care, dintre toate cele pe care Robert are obiceiul să le spună mereu, are darul să mă scoată cel mai mult din fire.

— Am înţeles foarte bine, spusei, întrerupându-l. Vrei să spui că trebuie să fie cineva nebun ca mine ca să dorească cu tot dinadinsul să afle dacă nutreşti într-adevăr înălţătoarele sentimente de care

vorbeşti.

În ochii lui Robert se strecură o licărire de ură.

— Nu zău! E-o plăcere să stea cineva de vorbă cu tine! strigă cu o voce stridentă. Asta-i tot ce-ai priceput tu din câte ţi-am spus? Nimănui nu i-am spus cele ce ţi-am spus ţie. Faţă de nimeni în lume nu mi-am deschis vreodată sufletul ca acum. M-am umilit în faţa ta. Am plâns. Lacrimile mele nu te mişcă nicidecum. Răstălmăceşti spusele mele şi mă pofteşti, pe-un ton glacial, să ajung Ia concluzia că numai tu eşti capabilă de sentimente nobile şi că toată dragostea pe care ţi-o port nu e» decât…

Începu din nou să plângă în hohote. M-am ridicat de pe scaun, nemaiavând decât o singură dorinţă: să pun capăt acestei întrevederi, să termin această discuţie, pe care nu ştiusem s-o duc, căci tot ceea ce spusesem se întorcea împotriva mea. I-am pus mâna pe braţ în semn de rămas bun, Robert s-a întors spre mine şi, cu o pornire din inimă, mi-a spus:

— Nu, nu şi nu! Nu-i adevărat. Te-ai înşelat. Dacă ai mai ţine puţin la mine, ai pricepe că sunt un biet om care se zbate ca toţi ceilalţi, un biet om care se străduieşte, după puterile lui, să devină din ce în ce mai bun.

Găsise în sfârşit cuvintele menite să-mi meargă drept la inimă. M-am aplecat asupra lui ca să-l îmbrăţişez, dar m-a respins aproape brutal:

— Lasă-mă! Nu mai pot vedea, nu mai pot pricepe altceva decât că ai încetat să mă mai iubeşti.

După ce mi-a spus aceste cuvinte, am plecat cu inima împovărată de-o nouă durere, pe potriva celei ce-l sfâşie pe el şi care porneşte dintr-a lui. Din nefericire, Robert mă iubeşte încă. Nu-l pot deci părăsi…

EPILOG

…1916.

Hotărâsem să nu mai scriu în acest caiet… Puţin timp după întrevederea cu Robert pe care am povestit-o aici, gravele evenimente care au răsturnat din temelii Europa au luat ca un puhoi preocupările personale ale fiecăruia. Aş dori să pot reînvia în sufletul meu credinţa pe care o aveam când eram copilă, ca să mă pot ruga lui Dumnezeu, cerându-i să apere Franţa. Dar cred că şi creştinii din Germania se roagă aceluiaşi Dumnezeu pentru ţara lor, deşi ni se spun atâtea lucruri despre ei anume ca să ne facă să-i socotim barbari. Numai prin virtuţile fiecăruia dintre noi, prin virtuţile noastre ale tuturor poate fi apărată Franţa. La început am avut temeiuri să cred că Robert este şi el conştient de acest lucru. Părea că nu se poate împăca cu gândul de-a nu se putea înrola printre primii, fiind încă în convalescenţă. Câteva

luni mai târziu l-a întrebat pe Marchant cum ar putea obţine un certificat medical care să-i dea posibilitatea să intre în cadrele active ale armatei? De ce oare mi-a fost dat să aflu mai apoi că contingentul lui avea să fie chemat sub arme şi că risca deci să fie vărsat din armata auxiliară în cea activă, dacă n-ar fi făcut la timp cererea prin care dobândea dreptul de a alege el; aşa a şi făcut, dând dovadă de mult spirit de prevedere şi făcând apel la toţi cei în măsură să-l sprijine. De ce oare scriu aici toate astea? N-aş fi vrut să notez decât scena îngrozitoare care a avut loc între noi şi care a determinat hotărârea mea. Dar cum să mă fac înţeleasă, dacă nu pomenesc mai întâi de faptul că Robert a trebuit să se înfăţişeze în faţa unei comisii de revizie? A izbutit să obţină un certificat care atestă că este inapt pentru serviciul activ, suferind de „cefalee cronică în urma unui traumatism” şi, ca atare, a fost reformat. Atunci am vrut să plec pe front să lucrez la un spital. Primisem asigurarea că nu mi se vor refuza serviciile. Dar aveam nevoie de autorizaţia lui Robert. Mi-a refuzat-o categoric, vorbindu-mi foarte aspru, spunându-mi că nu vreau să plec pe front decât ca să-l jignesc pe el, să-i arăt cât de nevolnic este, să-l fac de râs… A trebuit să renunţ, aşa că m-am mulţumit, în lipsă de altceva, să continui să lucrez la spitalul Lariboisière. Adeseori rămâneam şi nopţile acolo, aşa că nu mă întâlneam decât rar cu Robert. Într-o bună zi, spre marea mea mirare, l-am văzut în uniformă. Făcea parte dintr-un comitet de ajutor american, unde fusese primit datorită faptului că vorbeşte bine englezeşte. Avea ca atare dreptul să poarte haina militară, deşi nu mai făcea parte din cadrele armatei, şi nu pregeta să ia un aer marţial. Dar bietul Robert n-a avut noroc de data asta. Prea făcuse multe declaraţii patriotice ca să nu fie remarcat, aşa că fu trimis la Verdun. Cum nu putea da înapoi, fără a se face de pomină, Robert „crezu de datoria lui” să se poarte vitejeşte. Nu trecu mult şi i se conferi decoraţia Crucea de război[3]. Gustave, părinţii mei şi toţi prietenii noştri îl priveau cu respect şi admiraţie. Până şi la Verdun, unde m-am dus să-l văd, la rugămintea lui, găsise sistemul să treacă drept erou. Cred că îşi pusese în gând să rămână la Verdun doar până în clipa când va fi decorat, ca apoi să se poată întoarce la căminele instituite de comitetul american. Având în vedere că se bucură de protecţia unor oameni de vază, nu i-a fost prea greu să-şi îndeplinească planul. Când l-am văzut sosind atât de curând la Paris, n-am putut să-mi ascund mirarea, căci această întoarcere neaşteptată nu se potrivea de fel cu măreţele cuvinte prin care, nu de mult, la Verdun, Robert afirmase că nu se va clinti din loc. Dar Robert îmi spuse că aflase din sursă sigură că războiul e pe sfârşite şi, în consecinţă, îşi dăduse seama că putea fi mai folositor la Paris, unde moralul oamenilor i se părea, mai puţin ridicat ca pe front.

Asta s-a întâmplat acum două zile. Nu i-am spus nimic. De la

penibila întrevedere pe care am relatat-o aici, accept totul fără să mai cârtesc. Nu atât ceea ce face mă scârbeşte, ci motivele pe care le invocă. Poate că a citit în ochii mei că-l dispreţuiesc, căci l-am văzut că e gata să scoată ghearele. Decoraţia pe care a primit-o nu-i mai lasă nicio umbră de îndoială asupra calităţilor sale morale, dispensându-l totodată de a le dovedi. Eu n-am căpătat Crucea de război, aşa că simt nevoia să dau la iveală calităţile pe care le posed, să le fac să strălucească în lumina faptelor, nu pentru a obţine aprobarea celorlalţi, ci numai aşa, de dragul lor. Femeia care a trăit întotdeauna „cu capul în nori”, şi care a rămas mereu aşa, simte nevoia să se ancoreze în realitate… Robert se arăta foarte încântat de faptul că a izbutit să scape atât de uşor din război. Văzând că schiţez un zâmbet, a izbucnit:

— Parcă tu n-ai fi făcut la fel, dacă erai în locul meu?

Nu, Robert, nu-ţi dau voie să spui asta, nu-ţi dau voie mai ales s-o gândeşti. Nu i-am răspuns nimic, dar hotărârea mea era luată. Chiar în seara aceea m-am dus la Marchant şi am stat de vorbă cu el. M-a încredinţat că va face el toate demersurile necesare. Mâine voi pleca, fără a spune nimănui, la Châtellerault. În acel spital, care se află în spatele frontului, nimeni nu va bănui că nu sunt în siguranţă. Asta şi doresc. Numai Geneviève ştie despre ce este vorba. Cum a putut oare bănui ce fel de bolnavi se află acolo? Nu-mi pot da bine seama… M-a implorat să-i dau voie să vină cu mine şi să se angajeze şi ea ca infirmieră, dar nu pot îngădui ca la vârsta ei să se expună la astfel de primejdii; are toată viaţa în faţă. „Nu, Geneviève, acolo unde mă duc nu trebuie să mă urmezi”, i-am spus, sărutând-o pe frunte cu toată dragostea, ca şi cum mi-aş fi luat pentru întotdeauna rămas bun de la ea. Nici Geneviève, iubita mea Geneviève, nu se poate mulţumi cu aparenţe. Mi-e atât de dragă! Pentru ea am scris rândurile astea. Ei îi las acest caiet, de va fi să nu mă mai întorc…

ROBERT

Lui Ernest Robert Curtius.

Cuverville, 5 septembrie 1929.

Scumpe prieten,

În scrisoarea în care îmi vorbeai despre Şcoala Femeilor îţi exprimai părerea de rău de a nu-l cunoaşte pe soţul „eroinei” mele decât prin intermediul jurnalului scris de ea.

„— Cât ai dori, îmi spuneai, să poţi afla şi ce are de spus Robert cu privire la cele ce afirmă É veline.”

Această mică carte răspunde, poate, invitaţiei făcute. Este cu atât mai firesc să-ţi fie dedicată.

PARTEA ÎNTÂI

Stimate domn,

Deşi prima reacţie pe care mi-a provocat-o lectura cărţii dumneavoastră Şcoala femeilor a fost un sentiment de profundă indignare, ţin să vă spun că resentimentul meu nu se adresează dumneavoastră personal. Aţi găsit cu cale să daţi în vileag jurnalul intim al unei femei, care nu ar fi acceptat niciodată să-l scrie dacă ar ci bănuit ce se va întâmpla mai apoi cu el. Acum este la modă să se publice tot felul de confesiuni, de destăinuiri indiscrete, fără să se ţină seama de prejudiciile morale sau materiale pe care aceste indiscreţii le pot aduce supravieţuitorilor, fără să se aibă în vedere că ele ar putea constitui un exemplu cu totul nedorit. Fac apel la conştiinţa dumneavoastră (toţi avem o conştiinţă), care va decide dacă aveaţi sau nu dreptul de a înlesni apariţia unei cărţi atât de evident jignitoare pentru persoana de care se vorbeşte, girând această carte, de vreme ce aţi semnat-o cu numele dumneavoastră, dacă aveaţi sau nu dreptul să revendicaţi meritul de-a fi scris-o şi dreptul de a… a trage foloase de pe urma ei. Îmi veţi răspunde că aţi procedat aşa la rugămintea fiicei mele. Voi spune, mai jos, ceea ce gândesc despre purtarea ei. Ştiu de altfel, chiar dumneavoastră aţi afirmat acest lucru, că puneţi mai mult preţ pe părerile tinerilor decât pe cele ale părinţilor lor. Aveţi desigur latitudinea de a o face, dar în cazul de faţă s-a văzut unde pot duce asemenea concepţii, şi unde am ajunge oare dacă ar exista mai mulţi oameni ca dumneavoastră, lucru de care nădăjduiesc că vom fi, cu voia Domnului, cruţaţi! Dar să nu mai vorbim despre asta.

Nu cred că veţi fi foarte surprins când vă voi spune că nu sunt singurul care refuză să considere asemănător portretul omului trufaş, inconsecvent şi neînsemnat, pe care soţia mea mi l-a făcut. „Dezvinovăţindu-te, mărturiseşti că ocara te-a lovit”, a spus un filosof. Chiar dacă ar fi aşa, ţin să subliniez că numai eu aş şti asta, deoarece numele meu n-a fost niciodată pomenit. Am luat deci hotărârea de a scrie aceste rânduri numai pentru ca cititorii dumneavoastră să înţeleagă că pun azi mâna pe condei nu din nevoia de a mă reabilita în ochii lor, ci numai din dorinţa ca adevărul şi dreptatea să iasă la lumină.

E desigur mai uşor ca cineva să-şi facă o părere ascultând un singur martor, decât ascultând mai mulţi care au depus în contradictoriu. Mai uşor, dar prima părere poate fi considerată drept întemeiată? Deoarece aţi semnat Şcoala femeilor, propun acum să semnaţi şi Şcoala bărbaţilor; fac apel la demnitatea dumneavoastră profesională, cerându-vă să publicaţi în aceleaşi condiţii (prezentare, reclamă) această carte în care se resping în mod fundamental acuzaţiile aflate în prima.

Dar, înainte de a intra în subiect, aş dori să mă adresez oamenilor cinstiţi pentru a-i întreba ce părere au despre o fată care, de îndată ce maică-sa a închis pentru totdeauna ochii, se repede asupra hârtiilor lăsate de ea şi şi le însuşeşte înainte ca soţul defunctei să fi putut lua cunoştinţă de conţinutul lor? Aţi scris undeva, mi-aduc foarte bine aminte, că nu puteţi suferi „oamenii de treabă” şi nu mă îndoiesc că sunteţi încântat recunoscând influenţa doctrinei pe care o profesaţi constatând că a inspirat anumite acţiuni cutezătoare. Gestul îndrăzneţ şi într-atât de neruşinat încât sfidează buna cuviinţă făcut de fiica mea este, socot, jalnicul rezultat al educaţiei „liberale” pe care soţia mea a considerat indicat să le-o dea celor doi copii ai noştri. Îmi recunosc vina de a-i fi cedat şi asupra acestui capitol, nevrând să mă port despotic şi dorind să evit cu orice preţ discuţiile între noi. Trebuie să spun că astfel de discuţii au avut loc, şi că educaţia copiilor le-a prilejuit pe cele mai grave. Mă surprinde faptul că, în jurnalul ei, soţia mea nu pomeneşte nimic despre asta. Voi reveni.

Voi spune din capul locului că nu am intenţia să reiau punct cu punct şi să arăt în ce măsură fiecare din afirmaţiile făcute de soţia mea este inexactă. Nu voi întârzia deci asupra anumitor insinuări, căci consider că ar fi mai prejos de mine să le iau în consideraţie. E vorba de cele care se referă la curajul meu patriotic, precum şi la întreaga mea atitudine din timpul războiului. Eveline nu pare să-şi fi dat seama că, întrebându-se dacă am meritat sau nu să fiu citat pe ordin de zi, pune implicit în discuţie onorabilitatea şi competenţa şefilor mei. Nu ştiu să fi rostit vreodată cu privire la acest subiect frazele pe care mi le atribuie în jurnalul ei. În mod foarte sincer, nu-mi vine să cred. Şi chiar dacă le-am rostit, sunt sigur că au fost spuse pe alt ton şi cu totul alte intenţii decât acelea cu care le încarcă interpretarea ei răuvoitoare, în orice caz, nu-mi amintesc de discuţia pe care-o relatează Eveline. Şi nu vreau ca, la rândul meu, s-o acuz de-a fi denaturat cu bună ştiinţă imaginea pe care-o zugrăveşte. (De altfel, n-o acuz de nimic.) Cred însă că în cazul când ai anumite idei preconcepute împotriva cuiva (englezii spun atât de bine: protidice) eşti sincer convins că persoana respectivă spune într-adevăr ceea ce te aştepţi să spună şi reţii astfel unele cuvinte cărora nici măcar nu mai trebuie să-ţi dai ulterior osteneala de-a le găsi alt sens.

Mi-aduc, în schimb, foarte bine aminte că o simţeam pe Eveline într-o stare de spirit în care orice vorbă spusă de mine era pe dată răstălmăcită în adâncul sufletului ei. Din gura mea orice cuvânt i se părea minciună. Dar, precum spuneam, n-am intenţia să mă apăr. Vreau numai să povestesc, la rândul meu, ce-mi amintesc din viaţa pe care am dus-o împreună cu Eveline. Voi vorbi mai ales de acei douăzeci de ani pe care jurnalul ei îi trece sub tăcere. Ştiu că-mi revine o sarcină grea, căci chiar acum când scriu aceste rânduri mă

simt mereu pândit din spate de un cititor gata să vâneze orice cuvânt care să dea în vileag „făţărnicia”, „duplicitatea” mea etc. (acestea sunt cuvintele folosite de critici). Sunt totuşi pe deplin conştient că, dacă voi scrie cu prea mare luare-aminte, risc să falsific contururile şi să cad astfel în capcană, creionând un personaj „construit”, adică să. Fac exact lucrul pe care mă străduiesc să-l evit, dificultate care nu este dintre cele ce pot fi nesocotite. Mi se pare că nu voi izbuti s-o înving decât uitând că există… Şi să las ca atare condeiul să-mi alerge în voie. Voi scrie deci silindu-mă să iau totul de Ia capăt, străduindu-mă să nu ţin seama de spusele É velinei sau de părerile celor ce le-au citit. N-am oare şi eu dreptul să nădăjduiesc că publicul va primi rândurile mele ca pe ale ei; vreau să spun: dreptul de-a fi citit fără idei preconcepute?

Trebuie să mărturisesc că mai există ceva care mă înfrânează. Criticii care au vorbit despre Şcoala femeilor au lăudat care mai de care stilul soţiei mele. N-am bănuit niciodată că Êveline ştia să scrie atât de frumos. De altfel, nici n-am avut ocazia să-mi dau seama, căci, fiind mereu împreună, n-avea de ce să-mi scrie. Suprem elogiu: unii au lansat chiar ideea că jurnalul fusese scris chiar de dumneavoastră, domnule Gide, de dumneavoastră care…[4] Fără îndoială că paginile ce urmează nu pot năzui să inducă publicul în eroare, precum au făcut celelalte. Dacă în tinereţe am avut oarecare aspiraţii literare, ele au fost de multă vreme date uitării. Şi fiindcă veni vorba, aţi putea oare să-mi explicaţi de ce toţi criticii (cel puţin toţi cei pe care i-am citit eu) mă caracterizează drept un poet ratat? Ţin să spun că n-am compus niciodată versuri (în afară de cele câteva sonete pe care m-am chinuit să le ticluiesc, de voie, de nevoie, în ultimele clase de liceu) şi că nici măcar n-am dorit vreodată să scriu poezii. E oare vina mea că Eveline m-a crezut mai înzestrat decât eram şi poate oare cineva să fie tras la răspundere că nu este Racine sau Pindar, pur şi simplu fiindcă unei tinere îndrăgostite i s-a năzărit astfel?… Aş dori să insist puţin asupra acestei idei, căci socot că aci îşi află obârşia multe din gravele neînţelegeri ce se ivesc atât între prieteni, cât şi între îndrăgostiţi. Răul constă, după mine, în faptul de a nu-l vedea de la început pe celălalt aşa cum este el într-adevăr, ci de a făuri din fiinţa iubită un idol, cerându-i mai apoi socoteală că nu seamănă cu imaginea plăsmuită, ca şi cum acela s-ar fi făcut vinovat de ceva. De altfel, la început, nici eu n-o vedeam pe Éveline aşa cum era de fapt. Dar cum era oare? Nici ea nu ştia prea bine. Éveline era fiinţa pe care-o iubeam. Şi, atâta vreme cât şi ea m-a iubit, s-a străduit să semene cu idolul pe care mi-l făurisem eu şi să se împodobească cu toate virtuţile pe care eu i le atribuiam şi pe care ea le ştia menite a-mi fi pe plac. Cât timp m-a iubit nu era de loc preocupată de-a se cunoaşte pe sine; nu dorea decât să devină una cu mine… Dar abordăm aici, cred, o

problemă de ordin general, o problemă dintre cele mai grave. Pentru a încerca s-o elucidez, voi scrie paginile care urmează. Aş dori însă să explic mai întâi cum eram eu înainte de-a o întâlni pe Éveline. Desigur că astfel se va înţelege mai uşor ce a însemnat Éveline pentru mine.

N-am avut parte de-o copilărie prea fericită. Tatăl meu era proprietarul unui magazin de fierărie situat pe una din străzile principale din Perpignan. Nu aveam decât doisprezece ani când a murit. Prăvălia i-a revenit maică-mii, care nu se pricepea deloc la negustorie. Am impresia că un vânzător, mai vechi în magazin, o cam trăgea pe sfoară. Sora mea, cu doi arii mai mică decât mine, era foarte plăpândă şi s-a stins şi ea numai la câţiva ani după tata. Am trăit multă vreme numai în preajma acestor două femei, fără să leg prietenii cu băieţii de vârsta mea, care mi se păreau brutali şi vulgari, fără să am nici o altă distracţie decât aceea de a merge în fiecare duminică, întovărăşit de mama şi de sora mea, să prânzim la o mătuşă bătrână care nu se măritase niciodată. Locuia într-un conac destul de încăpător, la trei kilometri de Perpignan. Soră-mea şi cu mine ne jucam cu droaia de câini şi de pisici din curtea conacului şi ne duceam să pescuim peştişorii roşii ce se aflau într-un bazin oval la capătul grădinii. Eram întotdeauna supravegheaţi de mama şi de mătuşa mea. Momeam peştişorii cu miez de pâine, căci ne era scârbă de viermi şi nici nu voiam să ne murdărim pe mâini; din cauza asta ne întorceam întotdeauna cu mâna goală. Totuşi nu ne dam bătuţi, şi în fiecare duminică plecam din nou la pescuit, şi nu lăsam undiţa din mână până ce nu ne chema să luăm gustarea de după-masă. Pe urmă, până ce sosea ora plecării, jucam cu toţii loton. Aceeaşi trăsură care ne aducea dimineaţa, venea să ne ia seara. Soseam la Perpignan înainte de cină.

Mătuşa mea a murit în acelaşi an cu soră-mea, lăsându-ne o avere mult mai mare decât am fi putut crede. Datorită acestor bani, maică-mea îşi putu permite să se retragă din comerţ, vânzând prăvălia, şi să ducă o viaţă mai liniştită. Cât despre mine, aceşti bani mi-au dat posibilitatea să-mi continui studiile.

Eram un elev destul de bun. De ce oare nu îndrăznesc să spun „foarte bun”? Poate fiindcă nu mai este astăzi Ia modă să se vorbească despre silinţa pe care şi-o dă un elev, ci numai despre talentele cu care a fost înzestrat. Eram grozav de silitor; de când mă ştiu m-a stăpânit mai cu seamă ideea de a-mi îndeplini datoria. Poate şi fiindcă ţineam atât de mult la mama şi voiam s-o cruţ de orice neajuns. Dacă n-am fi moştenit averea mătuşii mele, n-aş fi putut urma cursurile liceale decât fiind, aşa cum şi eram, bursier. Viaţa pe care-o duceam era atât de monotonă şi de searbădă încât aş trece bucuros sub tăcere aceşti ani. Dacă vorbesc despre această perioadă, o fac numai pentru a evoca blinda figură a mamei şi cea deopotrivă de blândă a surorii mele, care-

mi străjuiau orizontul inimii. Amândouă erau foarte cucernice. Sentimentele religioase pe care le nutream şi eu făceau parte, aşa mi se părea, din dragostea pe care-o aveam faţă de ele. Duminicile, înainte de a sosi trăsura care ne ducea la conac, mergeam toţi trei la biserică. Ascultam foarte recules predicile şi sfaturile abatelui X… care se ocupa îndeaproape de familia noastră, şi aveam grijă ca în sufletul şi mintea mea să nu se strecoare niciun sentiment şi niciun gând pe care să nu fiu oricând gata să-l mărturisesc preotului, ştiind că nu-l va socoti păcătos.

Sora mea era în vârstă de şaisprezece ani când ne-a părăsit. Eu aveam atunci optsprezece. Terminasem studiile secundare şi moştenirea lăsată de mătuşa mea mi-ar fi îngăduit să urmez cursurile Universităţii din Paris. Dar gândul că mama ar rămâne cu totul singură, dacă m-aş fi dus atât de departe, m-a hotărât să mă înscriu la Universitatea din Toulouse. Fiind aproape de Perpignan, mă puteam întoarce foarte des acasă. În perioada în care mi-am pregătit primele examene de drept, am avut destul de mult timp liber, pe care nu l-am folosit decât mergând la Perpignan s-o văd pe mama. Citeam foarte mult pe vremea aceea, dar puteam citi şi acasă, alături de ea. De la moartea mătuşii mele, mama nu se mai ducea nicăieri, nu mai vedea pe nimeni. Numai pe mine mă mai avea. Imaginea surorii mele era mereu vie pentru amândoi. O purtam mereu în suflet şi cred că această amintire, precum şi sfaturile pe care mi le dăduse abatele X… m-au făcut să privesc cu silă plăcerile frivole după care erau ahtiaţi colegii mei. Toulouse este un oraş mărişor, aşa că poate oferi unor tineri desfrânaţi destule ocazii de a păcătui. Mă ridic şi astăzi, aşa cum am făcut şi altă dată, împotriva acelor teorii moderne care tind să minimalizeze virtutea, pretinzând că singurele dorinţi cărora omul li se împotriveşte sunt cele care nu-l mână de ajuns de puternic… Cred că omul, slab din fire, are veşnic nevoie de ajutorul Bisericii pentru a nu cădea în ispită. Ei i-am cerut ajutor şi de aceea nici nu m-am fălit vreodată că putusem să nu mă abat din calea cea dreaptă. De mă îmbia inima spre ceva sau spre cineva, mă ştiam înfrâna, ferindu-mă să mă leg de oameni destrăbălaţi şi neîngăduindu-mi să citesc cărţi licenţioase. Nici n-aş fi abordat acest subiect dacă n-aş fi socotit că e neapărată nevoie să spun toate astea pentru a-i face pe cititori să înţeleagă ce a însemnat pentru mine domnişoara X… de îndată ce am întâlnit-o. O aşteptam.

Îmi dau azi foarte bine seama de primejdiile pe care le comportă o asemenea aşteptare. Un tânăr care, cu ajutorul Celui de sus, rămăsese atât de curat precum eram eu atunci şi care concentrează dintr-o dată asupra unei singure femei toate aspiraţiile ce se aflau de atâta timp în stare latentă în sufletul său, riscă să idealizeze excesiv fiinţa pe care a ales-o. Dar nu este oare tocmai acesta caracterul propriu dragostei? De

altfel, Eveline merita dragostea sfântă care a încolţit în sufletul meu de îndată ce am văzut-o şi m-am bucurat în sinea mea că până atunci nu-mi irosisem sentimentele şi că-i puteam oferi o inimă cu totul neîntinată.

După ce mi-am luat destul de strălucit examenele, am plecat din Toulouse, oraş care nu mai putea satisface curiozitatea mea intelectuală. Am scris aici că încă din cea mai fragedă copilărie am fost stăpânit de ideea de a-mi îndeplini datoria. Dar cu vremea am început să-mi dau seama că, dacă aveam datorii faţă de mama, aveam datorii tot atât de sfinte şi faţă de ţara mea şi ca atare faţă de mine însumi, deoarece nu aveam alt gând decât acela de a-mi sluji patria cât puteam mai bine. Fiind la adăpost de griji materiale, eram liber să-mi folosesc timpul după cum credeam de cuviinţă. Mă atrăgeau mai ales pictura şi literatura, dar n-am socotit că am vreun talent deosebit, sau cel puţin vreunul care să mă solicite exclusiv, aşa că am renunţat la cariera de pictor sau de romancier. Mi s-a părut că misiunea mea pe acest pământ constă cu precădere în a pune în lumină talentele celorlalţi şi de a contribui la izbânda unor idei de a căror valoare să mă fi convins în prealabil. Se vor găsi desigur destui înfumuraţi azi care să zâmbească dispreţuitor văzând ce rol modest mi-am atribuit. N-au decât! De îndată ce mi-am făcut armata, la artilerie, am încercat să aflu care este rostul meu pe lume. Am cercetat deci de ce anume avea nevoie Franţa în mod special şi am început să iau contact la Paris cu toţi cei care erau în măsură să mă lămurească, precum şi cu toţi cei pe care-i ştiam însufleţiţi de acelaşi zel, cu toţi cei care nu se puteau împăca, aidoma mie, cu nepăsarea, inconştienţa şi dezordinea, rele din cauza cărora lâncezea ţara.

Mai târziu, socrul meu s-a arătat mirat că nu mă „lansasem” (acesta a fost cuvântul pe care l-a folosit) în politică, domeniu în care era sigur că aş fi făcut carieră. Regretele pe care le-a exprimat în această privinţă îi fac cu atât mai multă cinste cu cât nu aveam de loc aceleaşi opinii. Socru-meu socotea că situaţia generală, departe de a fi perfectă, trebuia totuşi acceptată ca atare şi se împăca cu ea întocmai ca Philinte[5]. Dimpotrivă, eu credeam, şi aşa cred şi acum, că primul pas spre mai bine constă din examinarea situaţiei politice, de care depind toate celelalte, examinare întreprinsă în vederea unor eventuale şi necesare schimbări. Ce era oare mai firesc decât să mă străduiesc ca, analizând situaţia ţării mele, să ţin seama de aceleaşi precepte care-mi călăuzeau paşii, precepte a căror eficacitate avusesem prilejul s-o constat.

Viaţa politică era, după părerea mea, prea supusă clipei. M-ar fi silit ca atare să fac unele compromisuri care m-ar fi obligat să mă abat din drumul drept. Dar am pornit să scriu nu ca să mă justific, ci numai pentru a-mi povesti viaţa.

Pe vremea aceea frecventam mulţi scriitori şi artişti. Am dovedit tărie de caracter rezistând tentaţiei de a scrie sau de a picta, deşi mă trăgea inima şi deşi nu puţini erau cei ce mă sfătuiau să încerc. Faptul că renunţasem la o carieră artistică îmi dădea posibilitatea să judec cu nepărtinire operele contemporanilor mei şi să ajut artiştii nu numai dându-le sfaturi (care, îndeobşte sunt nesocotite tocmai de cei ce ar avea mai multă nevoie să le ia în consideraţie), ci şi prin anumite subvenţii, pe care izbuteam să le obţin graţie relaţiilor mele în lumea politică. Nu mai pomenesc de ajutoarele băneşti pe care le-am dat eu însumi, adeseori, atunci când eram sigur că artistul respectiv, primind aceste subsidii, nu se va lăsa pe tânjală.

Toţi cei care au întreprins cercetări hotărâţi fiind să examineze în adâncime situaţia ţării noastre au putut constata că elementul de bază, omul, este de bună calitate, dar că ceea ce ne lipseşte este metoda de a valorifica această resursă, adică tocmai acea calitate de care dau din plin dovadă vecinii noştri de peste Rin. Omul are nevoie să fie călăuzit, înregimentat, ţinut în frâu. Unde-aş fi ajuns eu însumi dacă n-aş fi luat ca îndreptar anumite idei superioare şi anumite principii de care prea mulţi astăzi caută să se scuture.

Pentru a arăta ce fel de activitate duceam pe atunci, voi da un exemplu, care mi se pare grăitor, deoarece rezultatele au fost evidente şi în general foarte lăudate.

Constatasem că adesea cărţile cele mai bune nu ajung să fie citite de cei în măsură să le aprecieze, fiindcă autorii acestor cărţi n-au prea mult simţ practic; dimpotrivă, un mare număr de cititori bine intenţionaţi, dar care nu ştiu ce să aleagă, trec pe lângă cărţile ce conţin adevărata hrană spirituală şi-şi potolesc setea citind unele volume foarte puţin recomandabile, pe care o reclamă abil făcută a ştiut, la momentul oportun, să-i îmbie să le cumpere. M-am considerat în măsură de a aduce reale servicii pe de o parte publicului cititor şi pe de alta autorilor şi editorilor. Am discutat cu aceştia din urmă un proiect de al meu, arătându-le care sunt avantajele ce decurg pentru ei, proiect care a fost imediat adoptat. Făcând apel la oamenii cei mai luminaţi, am instituit un juriu care avea rolul să indice periodic cărţile care meritau să fie recomandate celor ce se arătau dispuşi să se bizuie pe alegerea făcută de un juriu atât de bine alcătuit. Francezul îşi iese atât de greu din obiceiurile lui, este atât de sigur de gustul său personal şi se lasă atât de uşor influenţat de moda zilei, încât am avut mult de furcă până ce am izbutit să conving cititorii să se lase îndrumaţi de autorităţi competente. După multe demersuri, am izbutit într-un târziu să recrutez un număr considerabil de abonaţi, datorită cărora am putut asigura succesul unor cărţi, fapt care mi-a permis totodată să pun pe roate societatea pe care-o întemeiasem. Prin procedeul menţionat, publicul de elită era cruţat de a veni în contact

cu acele cărţi mediocre sau pernicioase, pe care juriul meu – se înţelege de la sine – nu le indica niciodată. Ţin să subliniez că un cititor care se hrăneşte cu opere de valoare nu mai are dorinţa de a gusta din literatura de proastă calitate. Serviciile pe care le aduceam nu erau, din păcate, apreciate de soţia mea. De câte ori se întrunea juriul, Eveline îmi cerea pe-un ton ironic să-i spun nu titlurile cărţilor reţinute, ci ce feluri de mâncare se serviseră la masa dinaintea consfătuirii, masă dintre cele mai alese, de ce n-aş recunoaşte-o. Banchetul era oferit de editori pentru membrii juriului, al căror invitat eram.

Când îi aduceam Ia cunoştinţă titlurile cărţilor asupra cărora se oprise juriul, Éveline îmi spunea că nu doreşte să le citească, sau că le citise mai înainte. Felul din ce în ce mai independent în care judeca îmi arăta limpede în ce măsură scădea dragostea ei pentru mine. Şi cu aceasta am ajuns la punctul crucial al problemei.

N-am de gând să scriu un jurnal. Evenimentele pe care Ie înmănunchez aici s-au desfăşurat în decursul multor ani. Nu pot să spun cu precizie când anume am început să observ o oarecare tendinţă spre răzvrătire în felul de a fi al Évelinei, tendinţă pe care, în pofida dragostei pe care i-o purtam, mă vedeam nevoit s-o condamn. Faptul de a te răzvrăti este reprobabil în sine şi, ca atare, cu atât mai reprobabil – socot – când este vorba de-o femeie. În timpul primilor ani de căsnicie, şi mai ales în timpul logodnei, Éveline îşi însuşea, fără să stea o clipă pe gânduri, toate părerile şi ideile mele, cu atâta înflăcărare şi atât de firesc încât nimănui nu i-ar fi putut trece prin minte că aceste idei nu fuseseră din capul locului ale ei. În ce priveşte gusturile ei în materie de literatură sau pictură, se poate spune cu drept cuvânt că au început să se formeze numai după ce m-a întâlnit pe mine, căci părinţii ei nu se pricepeau mai de loc în aceste domenii. Înţelegerea dintre noi era deci desăvârşită. N-am înţeles ce a putut s-o tulbure decât mult mai târziu, prea târziu, atunci când nu mai era nimic de făcut.

În ciuda opiniilor „avansate” pe care nu se jenau să le profeseze în faţa tuturor, am continuat să primesc în casă şi după ce m-am căsătorit pe doi dintre prietenii mei, doctorul Marchant şi pictorul Burgweilsdorf. Îi preţuiam pe amândoi, pe pictor pentru marele său talent de care numai eu îmi dădeam seama pe atunci, iar pe Marchant pentru pregătirea sa, fiindu-i în acelaşi timp îndatorat pentru unele servicii pe care mi le făcuse. Nu cred în generaţie spontanee, mai ales dacă este vorba de un fenomen ce se petrece în mintea unei femei. Poţi să fii sigur, când vezi încolţind într-o minte femeiască vreo idee, că sământa a fost aruncată de altcineva. Sunt gata să-mi recunosc vina. N-ar fi trebuit să deschid uşa acestor oameni ce trăiau fără frica lui Dumnezeu, oricât de mari le-ar fi fost talentele sau ştiinţa, n-ar fi

trebuit să le îngădui să vorbească mai ales atunci când era şi É veline de faţă. Soţia mea nu se sfieşte să sublinieze în jurnalul ei câtă importanţă acorda părerilor pe care Ie exprimau ei. Dat fiind că fuseseră mai înainte prietenii mei, am avut la început naivitatea să mă bucur văzând că sunt pe placul Évelinei. Consider că este mai prejos de mine să fiu gelos şi, la drept vorbind, soţia mea nu mi-a dat niciodată, slavă Domnului, nici cel mai mic prilej. Nu e mai puţin adevărat că simplul fapt de a asculta cu vădit interes părerile lui Marchant sau ale pictorului, Ia atât de scurt timp după nuntă, ar fi trebuit să-mi dea de gândit. Cam tot atunci Éveline a încetat să-şi plece urechea la vorbele pe care i Ie spunea abatele Bredel, vorbe care ar fi putut restabili un oarecare echilibru, dacă ar fi fost puse în balanţă cu cele rostite de ceilalţi. Primele discuţii care au avut loc între noi datează din acea epocă. Cum, pe de. Altă parte, Éveline citea foarte mult şi, nesocotind sfaturile mele, alegea cu precădere tocmai acele cărţi menite să o facă să se avânte cu şi mai mare îndrăzneală pe calea pe care-o apucase, adeseori nu pregeta să mă înfrunte..

Educaţia copiilor noştri era subiectul celor mai multe dintre discuţii.

Am avut deseori ocazia să-mi dau seama de ravagiile * pe care le provoacă în unele căsnicii faptul că unul din soţi devine liber-cugetător. În majoritatea cazurilor soţul este cel care se leapădă de credinţa strămoşească şi, din acea clipă, alunecă pe panta desfrâului. Sunt de părere Că primejdia este cu atât mai mare când nu soţul, ci soţia se emancipează de tutela Bisericii, căci femeii îi revine în primul rând sarcina de a păstra tradiţia. Lucrurile devin încă şi mai grave atunci când sunt şi copii la mijloc. Am încercat, dar în zadar, s-o fac pe Eveline să înţeleagă lucrurile astea. Am rugat-o îndeosebi să cugete asupra responsabilităţii pe care, procedând astfel, şi-o asuma faţă de fiica noastră. Din fericire, numai de Geneviève era vorba, căci, din mila Domnului, mi-a fost dat să am bucuria de a-l vedea pe Gustave ascultând mai degrabă de mine decât de maică-sa. Fata însă, mult mai dornică de învăţătură decât fratele ei şi având o minte mai iscoditoare decât şade bine unei femei, era făcută s-o urmeze pe maică-sa pe cărările alunecoase ce duc spre necredinţă. Invocând pretextul că Geneviève se pregăteşte pentru examene, soţia mea nu numai că o lăsa, dar o şi încuraja să citească cărţi socotite primejdioase de abatele Bredel şi împotriva cărora mă ridicam şi eu, manifestându-mi astfel dezaprobarea faţă de instrucţiunea ce se dă azi fetelor şi de care cel mai adesea n-au nicio nevoie. Socot că mintea femeii nu e făcută pentru o asemenea hrană, deoarece ea nu produce în mod natural antidotul necesar pentru ca această otravă să fie neutralizată. Glasul meu a răsunat însă în pustiu şi până la urmă m-am dat bătut, mai ales din dorinţa de a păstra cât de cât în căminul nostru o bună învoire, şi aşa grav ameninţată. Rezultatele educaţiei pe care soţia mea a socotit

cu cale s-o dea copiilor noştri au justificat, din nefericire, pe deplin temerile mele. Dar deoarece Geneviève a săvârşit fapte cu totul reprobabile numai după moartea soţiei mele, nu este cazul să le menţionez aici şi, de altfel, mi-ar veni foarte greu să vorbesc despre acest subiect.

Am mai spus-o, dar ţin s-o repet, socot că misiunea femeii, atât în sânul familiei, cât şi în cadrul întregii civilizaţii, este şi trebuie să fie aceea de a păstra tradiţia. Şi numai în clipa când femeia devine pe deplin conştientă de misiunea ei, numai atunci bărbatul, descătuşat de această grijă, poate să permită gândirii sale să se avânte. De nenumărate ori mi-am dat seama că Éveline, situându-se pe poziţia de care am amintit, stăvilea de fapt evoluţia concepţiilor sale, silindu-mă să exercit în căsnicia noastră o funcţie care ar fi trebuit să-i revină ei. Pe de altă parte, îi sunt recunoscător ca un bun creştin de-a mă fi determinat, prin purtarea ei, să-mi îndeplinesc cu şi mai multă stricteţe îndatoririle de creştin şi de cetăţean, întărindu-mă în credinţa strămoşească. Şi de aceea, martor mi-e Dumnezeu, care vede şi ştie toate, o iert.

Abordez aici un subiect extrem de delicat, dar pe care îl consider de-o importanţă atât de mare încât nădăjduiesc că voi fi iertat că am stăruit asupra lui. Acea curăţenie, acea virginitate, atât trupească cât şi sufletească, pe care orice bărbat care se respectă doreşte s-o afle în aleasa inimii lui, erau calităţile pe care le întruchipa Éveline, fermecându-mă. Puteam oare bănui, Éveline ea însăşi putea oare să-şi dea seama de ceea ce zăcea într-adevăr în sufletul ei, de cât avea să se dovedească de îndărătnică în clipa când dragostea nu avea să-i mai fie unicul gând? Caracterul specific al dragostei este de-a ne face să devenim orbi atât în ceea ce ne priveşte, cât şi faţă de defectele pe care le are fiinţa iubită. Admiram felul de a fi supus al Évelinei, socotindu-l la început (şi aşa credea şi ea pe-atunci) drept o calitate înnăscută, când de fapt Éveline nu se arăta ascultătoare decât fiindcă era îndrăgostită. De altfel, nici nu-i ceream să dea altă dovadă de supunere decât aceea de a accepta normele pe care le impusesem eu însumi felului meu de a gândi. Dar Éveline încetă curând să aspire la acea „obedienţă spirituală” despre care monseniorul de La Serre spunea mai deunăzi că este o izbândă mai grea decât cea pe care-o obţii înfrânându-ţi pornirile trupeşti, adăugind, pe drept cuvânt: „Nu te poţi numi creştin fără să dai dovadă de această obedienţă”[6], Éveline încetă, aşa cum am spus, să aspire la această supunere intelectuală ce se cere oricărui bun catolic, ba mai mult încă, începu să susţină sus şi tare că are destulă minte pentru a putea hotărî singură ce trebuie să facă şi ce nu, fără să-şi mai întrebe duhovnicul. În acelaşi timp, tendinţa ei de a cârti mereu, tendinţă ce până atunci zăcuse ascunsă în adâncul sufletului ei, începu să se manifeste prin

examinarea critică a Principiilor ce-mi călăuzeau viaţa, ceea ce de fapt însemna că le pune la îndoială. Într-o bună zi, mi-a explicat că ea şi cu mine nu aveam pesemne aceeaşi concepţie despre Adevăr, căci în vreme ce eu continuam să cred într-un adevăr de ordin divin, în afară de noi, revelat şi transmis oamenilor prin voia lui Dumnezeu, întrucât o privea, ea nu mai putea lua drept bune decât acele adevăruri pe care putea să le verifice ea însăşi. Éveline n-a dat înapoi nici în faţa argumentelor mele, căci i-am spus că, socotind cu putinţă existenţa unui adevăr particular, ajungi la individualism, concepţie ce deschide drumul anarhiei.

— Dragul meu, numai ţie ţi se putea întâmpla una ca asta, iată-te însurat cu o anarhistă! mi-a spus ea surâzând; îi venea să glumească când erau în joc asemenea lucruri!

N-aş fi zis, poate, nimic, dacă Eveline şi-ar fi păstrat părerile pentru sine! Dar soţia mea simţea parcă o aprigă dorinţă de a semăna sămânţa cea rea în minţile copiilor noştri şi mai ales în cea a Genevièvei, căci fata ciulea întotdeauna urechile când o auzea pe maică-sa vorbind aşa, necăutând, de altfel, în materiile de studiu decât imbolduri spre libera cugetare.

Aceste idei nimicitoare, care-şi croiesc încetul cu încetul drumul în minţile necoapte şi insuficient lămurite, aşa cum era mintea soţiei mele pe atunci, seamănă, după părerea mea, cu acele termite care în ţările tropicale macină şi surpă cu o surprinzătoare rapiditate scheletul oricărei clădiri. Văzuţi din afară, stâlpii de susţinere par să fie tot stâlpi, dar pe dinăuntru sunt mâncaţi. Nimic nu te face să crezi că se vor prăbuşi curând. Şi totuşi, înainte ca cineva să bage de seamă ce se întâmplă, întreaga clădire se prăbuşeşte dintr-o dată.

Pe ce temelie şubredă se înălţase dragostea mea! Dacă mi-aş fi dat seama la timp, aş fi putut lua unele măsuri pentru a stăvili răul, cerându-i soţiei mele să-mi dea mai multă ascultare, interzicându-i să citească anumite cărţi, de a căror insidioasă influenţă mi-aş fi dat mai bine seama, dacă le-aş fi citit mai înainte ca Éveline să Ie deschidă. Am socotit însă întotdeauna că cel mai bun mijloc de a nu cădea în păcat este de a fugi de el. Din nefericire, Éveline nu era de aceeaşi părere, căci dorea să ştie tot, pentru ca astfel să poată hotărî ea însăşi ce este bine şi ce este rău. Mă căiesc amarnic de-a mă fi arătat atunci atât de slab. Desigur că nu m-am putut hotărî să fac acel act de autoritate maritală – deşi fusesem sfătuit în acest sens şi de abatele Bredel care considera că orice soţ drept credincios are această datorie – tocmai fiindcă fusesem de prea multă vreme obişnuit să mă supun legilor scrise şi nescrise, şi mai ales, învăţăturii propovăduite de Biserică. Fără îndoială că, dacă aş fi ştiut atunci să-mi impun voinţa, aş fi împiedicat-o pe Éveline să alunece pe panta rătăcirilor. Nu am înţeles că acel act de autoritate era necesar decât în, momentul în care

mi-am dat seama că nu-şi mai avea, rostul, când orice aş fi spus s-ar fi izbit de îndărătnica, necredinţă a Évelinei. Într-o seară îi citeam soţiei mele, deoarece pe atunci nu pierdusem încă nădejdea ca, prin paginile pe care-o sileam să le asculte, să pot stăvili efectele nefaste produse de cărţile pe care, din slăbiciune, nu îndrăznisem să i Ie interzic. Citeam deci cu voce tare din volumul de opere postume ale contelui Joseph de Maistre frumoasa notă biografică scrisă de fiul său. Éveline nu se simţise tocmai bine şi stătuse în pat câteva zile. Începuse să se scoale din pat, dar nu ieşea încă din odaie. Stătea întinsă pe sofa şi aceeaşi lampă lumina şi cartea din mâinile mele, şi scutecul pe care-l broda Éveline, căci aşteptam venirea pe lume al celui de-al doilea copil, a lui Gustave. Ceea ce povestesc se întâmpla în 1899. Geneviève avea pe atunci doi ani. «Éveline născuse uşor primul copil. Cea de a doua sarcină se dovedea a fi mai grea. Éveline se simţea peste seamă de obosită. Analizele dovediseră că suferea de-o uşoară albuminurie şi fără îndoială că din această cauză era atât de buhăită la faţă şi atât de schimbată.

— Cum poţi să mai iubeşti o urâţenie ca mine? mă tot întreba Éveline.

Îi răspundeam pe dată că în ochi i se oglindea sufletul, care el nu se putea schimba. Dar în sinea mea eram nevoit să recunosc că privirea ei nu mai era aceeaşi şi că sufletul ei nu-i mai semăna cu cel cunoscut mie. Încercam să caut încă dragoste în inima ei, dar nu mă izbeam decât de-o împotrivire când surdă, când făţişă, de care mă străduiam să nu ţin seamă. În acea seară însă am fost silit să iau act, căci s-a manifestat într-un fel pe cât de neprevăzut pe-atât de neplăcut. Citeam tocmai un pasaj deosebit de emoţionant din cartea amintită, când Éveline, lăsând să-i scape scutecul pe care-l broda, îşi duse batista la gură şi-şi ascunse faţa în ea. Râdea. Am pus pe masă cartea şi mi-am pironit privirile asupra ei.

— Iartă-mă, spuse ea, m-am străduit să nu izbucnesc în râs, dar mi-a fost peste poate…

Era scuturată toată de hohote de râs, pe care, se vedea bine, nu era în stare să Ie oprească.

— Nu văd ce poate fi caraghios în… am început să-i spun pe-un ton cât se poate de calm, din care nu lipsea însă o nuanţă de mirare şi de severitate.

Eveline nu m-a lăsat să termin.

— Nu e nimic caraghios în ceea ce citeşti. Dimpotrivă. Dar aerul pătruns cu care citeşti…

Trebuie să transcriu aici fraza care a declanşat ilaritatea intempestivă a soţiei mele:

„în toată perioada pe care tânărul Joseph de Maistre o petrecu la Torino pentru a urma cursurile Facultăţii de drept, nu şi-a îngăduit

niciodată să citească o carte fără să fi scris mai înainte părinţilor săi, ce se aflau la Chambéry, pentru a le cere aprobarea”.

— Văd bine că ai vrea grozav să mă faci să consider admirabil acest pasaj.

— Şi văd că nu izbutesc de fel, spusei, mai mult dezamăgit decât supărat. Deci, tu eşti de părere că acest pasaj e ridicol.

— De-un ridicol fără margini.

Eveline nu mai râdea şi mă privea la rândul ei cu gravitate, aproape cu tristeţe; şi atunci eu am fost cel care mi-am întors privirea de teama de-a nu descoperi în ochii ei sentimente pe care nu le-aş fi putut aproba. Am vrut să-i arăt că nu am luat în nume de rău cuvintele spuse de ea, ştiind că trebuie să dai dovadă de oarecare Iscusinţă când ai de-a face cu femeile şi că, dacă Ie ceri prea mult, rişti să pierzi totul.

— Contele de Maistre ne pune sub ochi ceea ce s-ar putea numi un caz limită. Tocmai în asta constă de altminteri importanţa şi măreţia lui. Admir intransigenţa acestui personaj, care se deosebeşte fundamental de toţi ceilalţi oameni, mereu gata să facă orice concesie. Prea mulţi sunt cei care se resemnează lesne, privind cu nepăsare disoluţia moravurilor, ceea ce înseamnă de fapt că şi ei contribuie la aceasta. Dar recunosc că nu se poate cere ca şi alţii să aspire a dobândi virtuţile la care năzuieşti tu.

— În orice caz, ai vorbit foarte frumos, spuse Éveline râzând din nou, dar de data asta sincer şi prietenos.

Multă vreme nu mai avea să-mi fie dat să aud acest râs ce mă fermecase odinioară prin puritatea lui, căci până şi râsul Évelinei avea să se încarce cu o notă de ironie şi cu o notă pe care mult timp am refuzat s-o consider drept ceea ce era într-adevăr, o notă de dispreţ, căci încercam mereu să mă conving că nu era vorba decât de un sentiment de superioritate, destul de jignitor de altfel când vine din partea unei femei. Atunci însă râsul ei cordial m-a liniştit. Dorind să-i dovedesc că nu sunt supărat, i-am spus:

— În ultima vreme ţi-ai acordat libertatea de a citi unele cărţi. Sper că n-o să îngădui copiilor noştri să-şi ia şi ei această libertate.

— Sper, îmi răspunse tăios Éveline; că vor şti s-o facă fără să mă mai întrebe.

Vorbise pe-un ton sfidător, care îmi dădu să înţeleg că vorbele ei depăşiseră ceea ce voise de fapt să spună.

Eram hotărât să nu văd în ele decât o glumă, dar o glumă pe care m-am socotit îndreptăţit să n-o trec cu vederea.

— Din fericire, sunt şi eu aici, spusei cam aspru. Rolul părinţilor este de a-şi apăra copiii. Ar putea să fie otrăviţi fără să prindă de veste şi să devină prada unei curiozităţi nesănătoase.

Eveline mă întrerupse:

— Ştiu, tu ai socotit întotdeauna lipsa de curiozitate drept un merit.

— Văd prea bine primejdiile Ia care te expune dorinţa de-a afla uitându-mă Ia tine, spusei. Omul trebuie să dorească să afle nu ceea ce poate să-i zguduie credinţa, ci ceea ce poate să i-o întărească.

Eveline nu rosti cuvintele prin care voia să mi se împotrivească. Închise gura, strângând din buze, ca şi cum aşa ar fi putut opri un val ce urca din străfunduri, ca şi cum ar fi vrut să îngroape gânduri pe care de-atunci înainte avea să le ţină ascunse faţă de mine, ca nu cumva să i le dărâm. Am tăcut şi eu, căci în faţa muţeniei Evelinei nu-mi rămânea nimic altceva de făcut decât să mă rog bunului Dumnezeu şi sfintei Fecioare Maria, cerându-le să ia în paza lor sufletul pe care nu-l mai puteam apăra eu. M-am rugat mult în seara aceea.

Cred, de altfel, că nu aşa s-a sfârşit convorbirea noastră; mi-aduc aminte că, referindu-mă la Joseph de Maistre şi la supunerea pe care a arătat-o faţă de părerile exprimate de părinţii săi, i-am spus:

— Omul ascultă întotdeauna de cineva sau de ceva. E mai bine să dăm ascultare lui Dumnezeu decât patimilor sau instinctelor noastre!

Aceste cuvinte îmi fuseseră sugerate de unele cugetări ale abatelui Bredel; şi poate tocmai fiindcă aceste gânduri nu-mi aparţin întru totul îmi va fi îngăduit să Ie dau ca exemplu pentru a ilustra pe deplin la ce adâncimi poate ajunge o gândire cucernică, care ascultă de lege.

Aş vrea să mai adaug încă ceva, un lucru pe care l-am descoperit astă-seară într-un fel de străfulgerare, care se datorează desigur postului şi rugăciunilor din ultimele zile, căci, cu ajutorul Domnului, am postit şi m-am rugat: orice adevărat gând nu este decât o reflectare, un reflex. A reflecta, aşa cum indică şi numele, înseamnă a reflecta ca o oglindă pe Dumnezeu. De unde decurge că orice adevărată cugetare este supusă Domnului. Omul care crede că poate gândi fără ajutorul lui Dumnezeu, întorcându-şi într-aiurea mintea ce nu este decât o oglindă, încetează propriu-zis să reflecteze. Cel mai frumos gând este acela în care Dumnezeu se poate recunoaşte întocmai cum s-ar privi într-o oglindă.

Din păcate, aceste adevăruri nu-mi apar desluşit decât astăzi; dacă i le-aş fi putut împărtăşi Ëvelinei în seara amintită, poate că ar fi putut, prin harul lor, s-o convingă. Câte cuvinte, pe care ar fi trebuit să le rostim, nu ne vin, vai! în minte decât atunci când e prea târziu!

Durerile facerii au început trei zile după convorbirea pe care am relatat-o aici, convorbire pe care nu aveam s-o uit, căci atunci pentru prima oară mi-am dat limpede seama de prăpastia ce începuse să se caşte între noi doi. Simţisem ceva şi mai înainte, ceva nelămurit, dar nu voisem să zăbovesc asupra acestei impresii, ştiind prea bine că adesea sentimentele cresc şi se întăresc dacă le acorzi prea multă atenţie, după cum se risipesc cele pe care nu vrei să le iei în seamă. Mulţi dintre romancierii de astăzi au ajuns să aibă asupra publicului o

influenţă atât de pernicioasă tocmai pentru că se dedau acestei analize a ceea ce nu poate fi mărturisit. Prăpastia ce avea să devină în curând un hău fără fund nu mai putea fi trecută cu vederea, nesocotită… În acea epocă eram foarte ocupat, aşa că nu eram acasă în momentul când începură primele dureri. Puneam atunci pe roate o nouă afacere a cărei iniţiativă o avusesem. Datorită activităţii pe care am desfăşurat-o, afacerea a reuşit din plin, aşa încât socot necesar să dau câteva amănunte cu privire la acest subiect. Noul meu proiect se născuse dintr-o idee mai veche, pe care-o dusesem la îndeplinire şi de care, de altfel, am avut ocazia să pomenesc aici, şi anume aceea de a institui un juriu competent care să recomande cititorilor cele mai bune cărţi. Deoarece publicul acceptase să se lase călăuzit în alegerea lecturilor, am considerat că va fi bucuros să fie îndrumat şi în alegerea furnizorilor şi că, procedând astfel, aduceam reale servicii atât cumpărătorilor, cât şi negustorilor. M-am adresat, deci, acestora din urmă, arătându-le ce avantaje ar decurge pentru ei dacă s-ar adresa, în anumite condiţii, pe care urma să le fixez eu, unei clientele de elită, care era de altfel gata constituită. Am luat contact, de asemenea, şi cu editorii cărţilor recomandate de juriu, şi aceştia şi-au luat şi ei angajamentul să insereze în volumele respective prospectele magazinelor demne de a fi recomandate. Această nouă afacere, al cărei succes, aşa cum am spus, a întrecut toate aşteptările, a luat peste puţină vreme asemenea amploare încât am fost nevoit să fac o sumedenie de demersuri.

Când m-am întors acasă în seara aceea, durerile facerii începuseră…

PARTEA A DOUA

Mi-am lăsat condeiul să alerge în voie şi iată că de abia acum îmi dau seama că am făcut o ciudată eroare, şi anume că am situat greşit în timp convorbirea pe care însă am relatat-o, fireşte, cu cea mai mare exactitate. Convorbirea noastră nu a avut loc, aşa cum am spus, înainte de venirea pe lume a lui Gustave, ci şapte ani mai târziu, când Eveline aştepta din nou un copil. Din păcate, soţia mea n-a putut duce cu bine acea sarcină până la capăt. Această ciudată eroare se datorează desigur memoriei mele slăbite în urma accidentului de automobil a cărui victimă am fost în luna iulie 1914; dar cred că are şi cauze mai adânci. Văzut prin prisma prezentului, trecutul se luminează şi, astfel, fără de voie, am situat mult în trecut prăpastia ce se deschisese între mine şi soţia mea. Nu încape îndoială că ea exista şi atunci, dar pe acea vreme nu ştiam încă s-o văd. Îmi vine, de altfel, foarte greu să descriu evoluţia în timp a unui suflet, căci consider sufletul unul şi veşnic acelaşi; şi doresc să păstrez numai imaginea sufletului ce nu va muri în veci. Aşa cum pocăinţa şterge greşeala, făcând să devină din nou curată ca lacrima viaţa cea mai păcătoasă, tot aşa şi greşeala întunecă până şi cea mai neîntinată viaţă, şi întinată

va rămâne până în ziua Judecăţii de apoi. Cred, ştiu, că în ultimele clipe Éveline şi-a mărturisit greşelile şi că şi-a întors faţa spre Dumnezeu tocmai la timp pentru a putea primi sfânta împărtăşanie. Pot nădăjdui astfel că, prin mila Domnului, o voi putea regăsi în viaţa de dincolo de mormânt pe Éveline aşa cum era la începutul căsniciei noastre, când o iubeam nespus, aşa precum este cea pe care-o iubesc şi astăzi, căci de multă vreme am iertat-o pentru tot ce m-a silit să pătimesc.

Altă cugetare legată de constatarea erorii cu privire la date este următoarea: scrisesem aici că Éveline nu pregetase să semene în mintea fiicei noastre sământa liberei cugetări. Astăzi, dacă mă gândesc mai bine, cred, dimpotrivă, că scepticismul Genevièvei, oricât ar fi fost de necoaptă judecata ei de atunci, a fost otrava care a îmbolnăvit sufletul maică-sii. Geneviève nu avea pe atunci decât nouă ani, dar de când mi-aduc aminte de ea n-o ştiu decât răzvrătită. Ea a fost aceea care, cerând mereu explicaţii despre orice lucru, a învăţat-o pe Éveline să le caute la rândul ei pentru a-i putea răspunde, în loc să pună capăt sâcâitorului ei „De ce?“ prin „Fiindcă îţi spun eu“, aşa cum s-ar fi cuvenit şi cum făceam eu însumi. Trebuie să mai adaug că, în schimb, Gustave s-a arătat de mic deosebit de ascultător şi respectuos, luând întotdeauna din capul locului vorbele mele drept literă de evanghelie. Cât mă bucuram când îmi auzeam băiatul – ori de câte ori Éveline căuta să-i zgândăre îndoielile, aţâţându-l să pună mereu tot felul de întrebări – răspunzându-i maică-sii cu un glas nevinovat, dar plin de siguranţă: „Fiindcă aşa a spus tata”. Îi răspundea Évelinei exact aşa cum făceam şi eu când opuneam căutărilor ei neliniştite cuvintele rostite de înalţii slujitori ai Celui de sus, cuvinte mai presus de orice tăgadă.

Dacă se va mira cineva că o copilă atât de necoaptă ca Geneviève a putut avea vreo influenţă asupra maică-sii – căci era greu de spus dacă Éveline, care se vedea pe ea însăşi în fiica ei, nu se slujea de firea pornită spre răzvrătire a Geneviève! pentru a prinde curaj ca să se avânte ea însăşi pe acel drum primejdios pe care hotărâse s-o apuce, greu de spus dacă Éveline era aceea care-o târa pe Geneviève sau se lăsa târâtă de ea, într-atât era de mare înţelegerea dintre ele, înţelegere născută parcă, nu făcută – dacă s-ar mira cineva, zic, în schimb nimeni nu va putea nega influenţa pe care au avut-o asupra soţiei mele doctorul Marchant şi pictorul Burgweilsdorf. Am mai vorbit despre acest subiect, dar socot necesar să revin. Până acuma am insistat asupra faptului că modul de a gândi al Évelinei devenise cel al unei liber-cugetătoare, dar trebuie să spun că nu sub această formă s-a manifestat la început răzvrătirea ei, ci luând, sub oblăduirea lui Burgweilsdorf, o înfăţişare mult mai perfidă, căci pe atunci se ascundea dându-se drept o virtute: sinceritatea. De câte ori deschidea

gura, ştiam că acest cuvânt nu avea să lipsească din spusele lui Burgweilsdorf. Se slujea de el ca de-o armă cu care se apăra împotriva oricui i-ar fi spus că felul lui ciudat şi îndrăzneţ de a gândi nu-şi are rost. Cuvântul „sinceritate” era în acelaşi timp şi o armă cu care ţintea în tradiţie şi şcoală. Asta nu-l împiedica să respecte câţiva mari maeştri din trecut şi să le urmeze învăţătura, fapt pe care eu îl puneam mereu în lumină atât faţă de el, cât şi faţă de Eveline. Dar adesea pictorul confunda cu ipocrizia sau cel puţin cu lipsa de sinceritate orice strădanie de depăşire de sine, orice încercare de a acorda întâietate unui ideal, şi nu senzaţiilor sau emoţiilor trecătoare. Recunosc că pe plan artistic, datorită acestei neobosite căutări a expresiei celei mai adevărate, Burgweilsdorf a putut obţine accentele atât de deosebite şi de originale din pictura sa; recunosc acest lucru cu atât mai bucuros cu cât m-am numărat printre primii care şi-au dat seama de valoarea artei sale. Dar iată că nu trecu mult şi Eveline strămută noţiunea de sinceritate de pe planul artei pe planul moralei, unde, nu spun că nu-şi are rost, dar poate deveni extrem de primejdioasă, dacă nu e pusă în balanţă cu o noţiune superioară, aceea a datoriei. S-ar fi spus că era de ajuns ca un sentiment să fie sincer pentru a merita să i se dea locul de cinste, ca şi cum omul, cu toate pornirile ce zac în el şi pe care Domnul Nostru Isus Hristos îl numeşte atât de bine „omul vechi”, n-ar fi tocmai cel împotriva căruia trebuie să luptăm, cel care trebuie reclădit din temelii. Eveline încetă să mai vadă aceste adevăruri, nemai voind să înţeleagă că putusem să aleg între cel ce doream să fiu şi mă străduiesc să devin, şi cel care eram de fapt. Fără să mă socotească de-a dreptul ipocrit, începu să considere suspecte toate gesturile şi toate cuvintele prin care mă străduiam să îndrept pe făgaşul binelui fiinţa mea spirituală. Şi cum era din fire mai virtuoasă decât mine şi ca atare nu avea să lupte împotriva unor porniri rele (în afară, poate, de curiozitatea intelectuală de care am mai pomenit), nu izbuteam s-o conving de existenţa primejdiilor ce te pasc când îţi dai frâu liber, mulţumindu-te să fii ceea ce eşti, adică când stai să cugeţi, o fiinţă nevrednică. I-aş fi repetat Évelinei, dacă le-aş fi cunoscut pe atunci, frumoasele cuvinte ce se află într-una din Scrisorile cu privire la viaţa spirituală ale lui Fénelon, cuvinte pentru care îi sunt recunoscător abatelui Bredel de-a mi le fi semnalat: „Ai nevoie ca cineva să pună stavilă imaginaţiei tale prea sprintene; orice îţi stâneşte interesul, te abate din cale, readucându-te spre aplecările fireşti!“ Şi totuşi nu de mine, ci de cel care voiam să devin se îndrăgostise pe vremuri Éveline. După cât se pare, îmi reproşa acum totdeodată că nu încetasem să-mi urmăresc scopul şi că nu izbutisem încă să-l ating pe deplin.

Aş dori să adaug că acest cult al sincerităţii ne mână pe panta unei complexităţi înşelătoare, căci de îndată ce ne lăsăm pradă instinctelor,

aflăm că sufletul care nu vrea să ştie de nicio opreliște, nu poate fi decât inconsecvent şi sfâşiat de tendinţe contradictorii. Simţul datoriei este cel care impune şi izbuteşte să obţină unitatea fără de care sufletul nu poate lua cunoştinţă de sine şi fără de care nu poate fi deci mântuit. Din clipa când toate aceste lucruri îţi apar desluşit, nu mai are însemnătate faptul că sufletul tău de azi nu este chiar aidoma cu cel de ieri şi pe potriva lui; sufletul nostru poate pluti uneori, dar cu condiţia să se rotească în jurul unei axe bine definite: simţul datoriei. El e cel ce adună într-un întreg sufletul nostru. M-am străduit s-o fac pe Éveline să înţeleagă aceste lucruri, dar vai, totul a fost în zadar.

Deşi de cu totul altă natură, influenţa pe care-o avea asupra Évelinei doctorul Marchant o completa în mod foarte subtil pe cea exercitată de Burgweilsdorf. Nădăjduiesc că voi izbuti să explic în ce fel anume. Într-o zi, Marchant a citat această afirmaţie făcută de nu mai ştiu ce doctor celebru: „Nu există boli, ci numai bolnavi”. Se înţelege de la sine ce sens atribuiau atât doctorul respectiv, cât şi Marchant, acestei fraze: că aşa cum nici bolile nu pot exista în abstract, în afara omului, tot aşa şi fiecare om, în care şi prin care se manifestă boala, modifică această boală şi, dacă se poate spune aşa, o refractează potrivit dispoziţiilor înnăscute şi stării sale de spirit. Dar Éveline – şi aici apare în mod vădit primejdia pe care o constituie pentru femei instrucţiunea ce li se dă – Éveline, ducând până la absurd această constatare, atât de simplă, în ciuda felului paradoxal în care fusese formulată, a identificat ideile cu bolile şi, ca atare, n-a mai admis că există „adevăr” în afara omului, concepând deci sufletele omeneşti nu ca nişte potire destinate să primească adevărul, ci drept nişte mici zeităţi care ar avea puterea să-l creeze. Degeaba m-am tot străduit să-i arăt cât de potrivnică credinţei era această înscăunare a propriei sale persoane, amintindu-i cuvintele spuse de diavol: Et eritis sicut Dii“[7]. Din păcate, ateismul doctorului Marchant era pentru ea un imbold şi, luând drept pildă pe acest om, a cărui valoare profesională nu poate fi tăgăduită, Éveline începu să considere orice adevăr în funcţie de om, şi nu omul în funcţie de Dumnezeu.

Într-o seară, totuşi, am avut impresia că o voi putea readuce pe calea cea dreaptă. Ocupându-mă de alcătuirea juriului pe care-l instituisem pentru recomandarea celor mai bune cărţi – juriu de care am mai vorbit aici – am avut ocazia să cunosc un eminent matematician-filozof, al cărui nume îl voi trece sub tăcere, din discreţie, căci este încă în viaţă şi mă tem că, foarte modest fiind, nu i-ar face plăcere să-şi vadă citat numele. Îl invitasem să cineze la noi împreună cu alţi oameni de seamă, printre care şi doctorul Marchant. La sfârşitul mesei, conversaţia generală s-a axat pe subiecte în legătură cu relativismul, cu subiectivismul şi trebuie să spun că l-am ascultat cu mult interes pe matematician, care a declarat următoarele: lumea

cifrelor şi a formelor geometrice nu există, este adevărat, în afara minţii care o creează; dar din momentul în care a fost creată de savant, această lume îi scapă, ascultând de legi proprii şi care nu stă în puterea savantului de-a le modifica, astfel încât acest univers făurit de om se identifică cu absolutul de care depinde omul însuşi. Şi aceasta dovedeşte din plin, am spus după plecarea musafirilor noştri, când m-am aflat numai cu Eveline, că mintea este dată omului de Dumnezeu, pentru ca astfel omul să-l poată cunoaşte pe El, aşa cum şi inima ne este dată pentru a-l iubi pe Cel Atotputernic.

Dar creierul Evelinei este astfel făcut încât a ştiut să răstălmăcească până şi acest adevăr, încăpăţânându-se să meargă pe drumul ei greşit. Îl ascultase pe matematicianul X… cu mare luare-aminte şi putusem citi pe faţa ei că vorbele lui o tulburaseră adânc. Dar chiar a doua zi dimineaţa mi-a spus:

— Dacă Dumnezeu mi-a dat puterea să judec, atunci judecata mea n-are nevoie să ţină seama de alte legi în afară de cele pe care i le-a impus Dumnezeu, creând-o astfel.

Un raţionalist n-ar fi folosit alte cuvinte.

În acest caz, nici nu mai e nevoie să vorbim despre Dumnezeu.

— Poate că ar fi mai bine aşa, răspunse Éveline, şi de atunci încolo soţia mea n-a mai rostit numele Domnului, ca şi cum acest cuvânt n-ar mai fi avut niciun sens pentru ea.

Nefericită Éveline! Nu încetasem totuşi s-o iubesc, căci ei îi datoram, ei îi datorasem toată dragostea şi poezia ce înfloriseră vreodată în sufletul meu. Dar se schimbase într-atât încât mă întrebam adesea ce anume mai găseam de iubit la ea. Faţa ei îşi pierduse prospeţimea; şi flacăra care la începutul căsniciei noastre i se aprindea în ochi când mă privea, acea flacără care avea puterea să-mi topească sufletul, n-o mai aflam în privirea ei oricât aş fi căutat-o. Vocea i se schimbase; nu mai era temătoare ca înainte, până şi mersul ei îţi arăta că devenise mai sigură de ea. Totuşi era soţia mea şi-mi spuneam mereu că ceea ce iubeam eu, nici timpul, nici chiar Éveline ea însăşi nu avea puterea să prefacă într-altceva. Toate acestea mă făceau să înţeleg că schimbările survenite cu timpul, schimbări care câteodată pot duce la o adevărată degradare, rămân până Ia urmă exterioare sufletului. Şi eu mă îndrăgostisem de sufletul Évelinei, de acel suflet de care mă unisem prin legături ce nu pot fi rupte. Dar ce chin îngrozitor e acela de a fi silit să vezi cum se înfundă pe zi ce trece în beznă, nevoind să vadă adevărul, femeia pe care ţi-ai ales-o drept tovarăşă de viaţă, cea cu care te-ai însoţit pe veci.

— Ce vrei, dragul meu, îmi spunea Eveline cu drămui de afecţiune pe care-l mai păstrase pentru mine, nu ne îndreptăm spre acelaşi cer.

Îi spuneam indignat că nu puteau exista două ceruri, aşa cum nu

puteau exista doi Dumnezei, că nălucirea spre care se îndrepta ea şi căreia îi spunea cer nu putea să însemne pentru mine decât un iad, iadul.

Este inutil să adaug că toate astea mă apropiau şi mai mult de Dumnezeu, ajutându-mă să înţeleg neasemuita frumuseţe a iubirii de Dumnezeu, de dragul lui Dumnezeu, căci El cel puţin nu se poate schimba. Amintindu-mi cuvintele din Apocalips: „Fericiţi cei ce mor întru Domnul”, îmi spuneam la rândul meu: „Fericiţi cei ce se iubesc unul pe altul întru Domnul”, şi-mi repetam mereu aceste cuvinte care deveniseră acum atât de triste pentru mine, căci această fericire, vai, Evelinei nu avea să-i mai fie dat s-o cunoască.

Am spus că, datorită unei ciudate confuzii, am pus în legătură cu cea de-a doua sarcină a Evelinei o anumită convorbire ce trebuie situată şapte ani mai târziu, atunci când nu-i mai rămăseseră Evelinei mulţi paşi de făcut pe drumul răzvrătirii şi necredinţei. Această sarcină, cea de-a treia, i-a pus viaţa în primejdie şi timp" de câteva zile am putut nădăjdui că teama de moarte o va readuce pe Eveline la sentimente creştineşti. Vechiul nostru prieten, abatele Bredel, care nutrea şi el aceleaşi speranţe, era mereu în preajma ei. Eveline se afla în luna a opta când se molipsi de-o gripă ce bântuia pe atunci într-o formă foarte gravă. Boala ei a pus curând capăt speranţelor noastre; Éveline a născut înainte de termen un copil mort. A doua zi după naştere s-a declarat febra puerperală şi timp de opt zile Éveline s-a zbătut între viaţă şi moarte. În ciuda febrei (avea 40 de grade), era perfect lucidă şi, deşi doctorul Marchant păstra convingerea că o va putea salva, Éveline îşi dădea seama că este în primejdie.

— Prima condiţie pentru a te vindeca e să crezi că te vei însănătoşi, spusese Marchant, care, luând aceste cuvinte drept punct de plecare, se silea să-i ascundă gravitatea situaţiei şi-i alimenta iluziile, socotindu-le salutare

— În asemenea cazuri, câte femei scapă? l-am întrebat.

— Una din zece, mi-a răspuns Marchant, adăugând însă imediat: dar aceea vă fi Éveline.

Rostise ultimele cuvinte cu atâta siguranţă şi cu atâta autoritate în glas încât a izbutit să mă liniştească. Totuşi hotărâi ca abatele Bredel să fie chemat. Éveline, deşi devenise din ce în ce mai necredincioasă, ţinea încă mult la preot şi nu i se împotrivea. Nu-i ascundea cât de diferit începuse să gândească, dar cum concepţiile ei n-o făcuseră, cel puţin pe acea vreme, să săvârşească nicio acţiune reprobabilă, abatele Bredel nu se îndoia că Éveline putea încă să se îndrepte şi să-şi recunoască greşeala. Momentul propice sosise, aşa că într-o seară, când pe Éveline o părăsiseră complet puterile şi când totul arăta că sfârşitul e aproape, l-am chemat pe abate. Am stat cu el puţin de

vorbă în salon şi ne pregăteam să intrăm în odaia bolnavei cu Sfintele Daruri pe care avusese grija să Ie aducă, când Marchant, care tocmai ieşea drit camera Évelinei, închise în urma lui uşa şi, cu acel ton autoritar pe care ştie să-l ia, îi refuză preotului permisiunea de a intra.

— Până acum am încercat să-i dau curaj şi să-i întăresc convingerea că se va însănătoşi, spuse el aproape cu asprime. Nu vă duceţi să stricaţi tot ce-am făcut. Dacă Éveline îşi va da seama că o socotiţi pierdută, cred că s-a zis cu ea.

Abatele Bredel tremura din cap până în picioare.

— N-aveţi dreptul de-a mă împiedica să mântui acest suflet, murmură el.

— Pentru a-i mântui sufletul, vreţi s-o omorâţi? întrebă Marchant.

— Abatele Bredel ştie ce să facă în asemenea împrejurări, spusei, încercând să împac lucrurile. Va şti să se poarte aşa ca să n-o sperie pe Éveline. Ar putea să-i spună că a venit s-o împărtăşească nu ca pe o muribundă, ci ca…

Marchant mă întrerupse:

— De câtă vreme nu s-a mai împărtăşit Éveline?

Şi cum amândoi, atât eu cât şi abatele, stăm cu capul plecat, neîndrăznind să-i răspundem, Marchant continuă:

— Vedeţi bine că Éveline nu poate privi această împărtăşanie decât drept o dovadă că i se apropie sfârşitul.

L-am luat de mână pe Marchant. Tremura şi el din cap până în picioare.

— Dragul meu prieten, i-am spus cât am putut mai blând, în pragul morţii se întâmplă adesea să nu mai gândim ca mai înainte. N-avem dreptul să-i ascundem Évelinei în ce stare gravă se află. Nu pot suporta ideea că Éveline ar putea să moară nespovedită şi neîmpărtăşită. Poate că, fără să-şi dea bine seama, ea însăşi aşteaptă acest ajutor, speră că-l va primi. Poate că nu aşteaptă decât un cuvânt, decât spaima ce-l cuprinde pe om în ultimele clipe, acea spaimă de care vrei s-o cruţi, pentru a se apropia iar de Dumnezeu. Câţi oameni nu s-au văzut oare cuprinşi de spaimă…

Marchant îmi aruncă o privire care cu greu ar fi putut fi mai dispreţuitoare.

— Foarte bine. Duceţi-vă şi speriaţi-o, spuse, deschizând el însuşi uşa odăii Evelinei şi lipindu-se de perete pentru a-l lăsa pe abate să intre.

Eveline stătea cu ochii mari deschişi. Zărindu-l pe preot, pe buzele ei flutură un surâs pe care nu-l pot califica decât drept angelic.

— Ai venit, spuse ea cu o voce şoptită. Mă gândeam eu că o să vii în seara asta. Pe faţa ei se aşternu o expresie de neaşteptată gravitate când adăugă: Şi văd că n-ai venit singur.

O rugă apoi pe infirmiera care-o veghea să plece din odaie.

Abatele se apropie de patul ei, la picioarele căruia îngenuncheasem, şi-o privi câteva clipe, fără să rostească vreun cuvânt. Într-un târziu, cu un glas solemn, dar afectuos totodată, spuse:

— Copila mea. Cel care mă întovărăşeşte se află de multă vreme în preajma ta. Aşteaptă să-l primeşti.

— Marchant caută să-mi dea speranţe, spuse Eveline, dar nu mi-e teamă. De două zile sunt pregătită sufleteşte. Robert, apropie-te, dragul meu.

M-am târât în genunchi lângă ea. Atunci îmi atinse cu mâna-i străvezie fruntea şi începu să mi-o mângâie.

— Dragul meu, am avut uneori sentimente şi gânduri care te-au putut mâhni; unele din ele nici nu le cunoşti. Aş vrea să mă ierţi şi, dacă o fi să te părăsesc acum, aş vrea ca…

Eveline se întrerupse o clipă, îşi întoarse capul spre perete şi apoi continuă, vorbind răspicat şi mai tare decât înainte:

— Aş vrea să nu-ţi mai aduci aminte decât de acea Eveline din primele timpuri.

Mă mângâia uşor pe obraji, aşa că a putut să-şi dea seama că sunt uzi de lacrimi; dar ea nu plângea.

— Copila mea, spuse atunci preotul, nu simţi oare pe voia să te împaci şi cu Dumnezeu?

Eveline şi-a întors atunci din nou faţa spre noi şi a strigat cu înflăcărare:

— Cu Dumnezeu m-am împăcat de mult.

— Dar El, copilă dragă, continuă preotul, El nu s-a împăcat încă cu tine. Împăcarea de care vorbeşti tu, El nu o socoteşte deplină, şi nici tu nu trebuie s-o crezi astfel. Sfânta împărtăşanie o va pecetlui.

Aplecându-se asupra patului, abatele şopti:

— Vrei ca Robert să plece din odaie şi să ne lase să stăm singuri de vorbă câteva clipe?

De ce? N-am nimic deosebit de spus. Nimic de ascuns faţă de el, răspunse Eveline.

— Înţeleg că greşelile de care te căieşti nu sunt fapte, dar până şi gândurile noastre pot fi prilej de pocăinţă. Recunoşti că ai greşit cu gândul faţă de Dumnezeu?

— Nu, spuse Eveline cu o voce hotărâtă. Nu-mi cere să mă căiesc de-a fi gândit aşa cum am gândit. Pocăinţa mea n-ar fi sinceră.

Abatele Bredel aşteptă câteva clipe:

— Cel puţin te smereşti în faţa Lui? Te simţi gata să te înfăţişezi Lui cu o inimă cuvioasă şi cu un cuget smerit?

Éveline nu răspunse. Atunci abatele continuă:

— Copila mea, sfânta împărtăşanie ne aduce adesea, ar trebui să ne aducă întotdeauna, o pace cerească; acea pace spre care tânjesc sufletele noastre şi la care nu se pot ridica numai prin propriile lor

puteri, fără ajutorul Sfintelor Taine. Îţi aduc o pace „mai presus de orice înţelegere omenească”. Vrei s-o primeşti cu o inimă smerită?

Văzând că Éveline tace, preotul urmă:

— Copila mea, nu e zis că Domnul vrea să te ia dintre noi. Nu te teme. Pacea pe care-o aduce cu sine sfânta împărtăşanie e atât de mare încât până şi nevolnicul nostru trup se pătrunde de ea, astfel că s-au văzut, eu însumi am văzut, mulţi oameni vindecându-se după ce-au primit-o, atunci când nimeni nu mai păstra nicio nădejde. Copila mea, îţi cer să încuviinţezi ca Domnul să săvârşească această minune. Acel care a spus ologului: „ia-ţi patul tău şi umblă”, acel care l-a sculat din morţi pe Lazăr, poate să te vindece.

Obrajii Évelinei se surpară; închise ochii şi am crezut atunci că se apropie sfârşitul.

— Mă obosesc vorbele dumitale, părinte, scânci Éveline. Ascultă-mă, scumpe prieten; aş vrea să-ţi fiu pe plac şi pot să te asigur că inima nu mi-e răzvrătită. Mă voi supune. Dar nu-mi place să trişez. Nu cred în viaţa de dincolo de mormânt. Taina pe care vrei să mi-o dai o voi primi, dar fără să cred. Dumneata eşti cel ce poate să hotărască dacă, în acest caz, sunt sau nu demnă s-o primesc.

Abatele Bredel şovăi o clipă, apoi spuse:

— Îţi mai aduci aminte de cele ce spuneai când erai mică tatălui tău? Cuvintele pe care le-ai rostit atunci ţi le spun eu acum din tot sufletul şi cu toată nădejdea: Dumnezeu te va mântui şi fără voia ta.

Eveline aţipi de îndată ce se împărtăşi. Mâna pe care i-am ţinut-o într-ale mele cât timp a dormit nu mai ardea. Când Marchant s-a reîntors s-o vadă către miezul nopţii, a putut constata o extraordinară ameliorare a stării bolnavei.

— Vezi bine că aveam dreptate să sper, spuse el, refuzând să recunoască, în ciuda evidenţei, efectul miraculos al Sfintelor Taine, aşa că întâmplarea menită să-l convingă îi dădu temeiuri să cugete ca mai înainte, după cum mă întări şi pe mine în credinţa mea.

Eveline, după o lungă convalescenţă, se însănătoşi. Dar greaua încercare prin care trecuse nu-i deschise ochii, făcând-o să recunoască mila Domnului. Dimpotrivă, era din ce în ce mai îndărătnică, asemenea celor de care vorbeşte Scriptura, care „au ochi ca să nu vadă şi urechi ca să nu audă”, astfel încât îmi părea aproape rău că Dumnezeu n-o chemase la el atunci când se dovedise mai smerită, atunci când, în pofida necredinţei, primise totuşi în inima ei pe Domnul.

Am făcut în legătură cu acest subiect unele reflecţii deosebit de importante, pe care doresc să le însemn aici:

Prima din ele este rodul unei convorbiri pe care am avut-o cu abatele Bredel a doua zi după acea noapte de neuitat: Cum se poate, ne spuneam mereu unul altuia, uluiţi şi întristaţi totodată, cum e cu

putinţă ca în faţa morţii necredinciosul să tremure mai puţin decât cuviosul, atunci când ar avea mai multe temeiuri să se îngrozească? Creştinul, când simte că nu e departe clipa în care se va înfăţişa Judecătorului, se pătrunde încă şi mai adânc de toată nevrednicia lui şi, datorită acestui lucru, care-l face să trăiască într-o stare de binevenită spaimă, poate fi mai uşor mântuit; iar inconştienţa de care dă dovadă îi permite dimpotrivă necredinciosului să moară cuprins de-o înşelătoare seninătate, şi tocmai asta îl va duce la pierzanie. Căci cel ce se fereşte de Hristos şi refuză să fie mântuit nu simte, vai, cât i-ar fi de trebuincioasă mântuirea. Ca atare, liniştea de care crede că este înconjurat şi împăcarea cu care aşteaptă moartea sunt uneltele care-i făuresc pieirea, căci nicicând nu s-a aflat mai aproape de hăul nesfârşit decât în aceste clipe când nu-l mai zăreşte.

Adaug că, folosind acest cuvânt îngrozitor, pieirea sufletului, nu mă pot gândi la Eveline, care, aşa precum am mai spus, cred că s-a împăcat cu Dumnezeu în ultimele clipe ce i-a fost dat să trăiască şi a putut muri, nădăjduiesc, creştineşte, căci Eveline primise în inima ei pe Domnul în clipa când ne-am temut cu toţii că ne va părăsi. Totuşi, atât eu cât şi abatele Bredel ne-am întrebat mai apoi dacă n-ar fi fost nimerit s-o speriem atunci ceva mai tare, căci poate spaima i-ar fi fost mai de folos decât cuvintele de îmbărbătare spuse de Marchant, dat fiind că doctorul avea mai multă grijă să salveze viaţa decât sufletul, neînţelegând că pieirea sufletului putea fi pricinuită chiar de însănătoşirea trupului.

Cea de a doua concluzie la care am ajuns în acelaşi timp cu abatele Bredel se referă la efectul funest al împărtăşaniei în cazul când cel ce-o primeşte nu a dorit-o îndeajuns şi ca atare nu a meritat-o, dacă se poate spune aşa (căci care dintre noi, sărmani păcătoşi, merită într-adevăr acest dar negrăit de mare?). Se pare că această lumină primită fără dragoste întunecă sufletul care, chiar în clipa când Dumnezeu se apleacă spre el, nu-şi dă şi el silinţa să se înalţe către Domnul. Cert este că, după întâmplarea pe care am povestit-o, Éveline părea să se cufunde din ce în ce mai mult în beznă. Când am revăzut-o după ce s-a întors de la Arcachon, unde şi-a petrecut convalescenţa şi unde n-am putut s-o întovărăşesc, reţinut fiind la Paris de ocupaţiile mele, am simţit că devenise şi mai înrăită, şi mai refractară decât fusese înainte, neprimind niciun sfat, nevoind să se lase înrâurită de cuvintele mele, menite s-o readucă pe calea cea bună. Citeam în cuta verticală ce începuse să i se adâncească între sprâncene o încăpăţânare din ce ân ce mai mare, un refuz de a primi nu numai adevărurile sfinte, dar orice lucru care venea de la mine. Căutătura ei ironică arunca, până şi asupra celor mai cucernice gesturi pe care le făceam, o umbră ân care ele apăreau premeditate, afectate, nefireşti. Mai bine zis, privirea ei acţiona asupra mea ca un bisturiu, desprinzând acţiunea, vorba sau

gestul respectiv, aşa încât nu mai păreau a-şi avea obârşia ân mine, ci gesturi şi vorbe de pripas. Nici vorbă că nu mă mai puteam ruga Cerului Împreună cu Éveline şi că, deci, nu. Mai puteam năzui să ne Înălţăm împreună sufletele, aşa cum s-ar fi cuvenit. Eu însumi nu mai îndrăzneam să mă rog când era ea de faţă. Dacă stăruiam totuşi, în nădejdea că sufletul ei îl va urma pe al meu, rugăciunea mea chiar nerostită nu se mai ridica spre Cel de sus, ci se întorcea jalnic asupra mea, asemenea fumului făcut de-o jertfă ne primită. La fel se întâmpla când întindeam mâna să dau unui cerşetor de pomană. Privirea Evelinei, zâmbetul ei, îmi secătuia pe dată sufletul de orice sentiment şi ca atare acel gest, ce nu mai pornea din inimă, devenea, din cauza soţiei mele, asemănător celui făcut de fariseul de care vorbeşte Scriptura, şi inima mea nu se mai putea scălda în bucuria ce răsplăteşte pe cel milostiv.

Faptul că Eveline se fereca în necredinţă mă întărea – am mai spus-o – în convingerile mele religioase. Dar ceea ce nu voi admite nici în ruptul capului este că virtuţile mele, oricât de nedesăvârşite ar fi fost ele, au putut-o îndepărta pe Eveline de Dumnezeu, aşa cum dă să înţeleagă jurnalul ei. Resping cu toată puterea această îngrozitoare acuzaţie prin care Eveline încearcă să arunce asupra mea vina şi să mă facă răspunzător de rătăcirile ei. Un credincios nedestoinic rămâne totuşi un credincios, şi chiar dacă vocea lui ar suna fals cântând osanale, Dumnezeu nu se poate mânia pe dânsul şi nu înseamnă că oglindirea Lui în mintea altuia este prin aceasta tulburată.

N-aş vrea totuşi s-o acuz prea mult pe Eveline. Cred într-adevăr că era din fire mai bună decât mine. Dar aşa stând lucrurile, era oare îndreptăţită să considere nesincere toate elanurile inimii mele, care poate nu erau totdeauna spontane? Eveline se născuse virtuoasă; eu mă străduiam să devin. Nu aceasta este oare calea pe care trebuie să-şi îndrepte paşii fiecare din noi? Greşeam oare nevoind să rămân ceea ce eram, greşeam oare dorind să devin mai bun? Cât preţuieşte omul, dacă nu năzuieşte în fiece clipă la aceasta? Când cădem pradă propriei noastre fiinţe, nu ne cuprinde oare cea mai adâncă jale? Eveline dispreţuia în mine tocmai această strădanie spre bine, singurul lucru ce nu-i merita dispreţul. Fără îndoială că la început se înşelase asupra mea, dar ce eram eu de vină? în primii ani, dragostea ce mi-o purta o orbea, împiedicând-o să-mi vadă cusururile, lipsurile, dar trebuia oare să-mi poarte pică mai apoi fiindcă eram mai puţin inteligent, mai puţin bun, mai puţin virtuos, mai lipsit de merite decât mă văzuse ea la început? Cu cât eram mai nevolnic, cu atât simţeam mai multă nevoie de dragostea ei. Am crezut întotdeauna că „oamenii de seamă” n-au atâta nevoie de a fi iubiţi ca noi ceilalţi. Şi dorinţa de a semăna cu acea fiinţă mai bună decât mine drept care Eveline mă luase la început, zelul meu, silinţa pe care mi-o dădeam, nu meritau oare

dragostea soţiei mele?

Noua experienţă pe care am făcut-o după moartea Evelinei cu ajutorul Domnului şi astfel fiind sfătuit de El, mi-a arătat din plin de ce mare ajutor poate fi iubirea între soţi. Ce n-aş fi izbutit să fac din viaţa mea, dacă aş fi fost mai bine înţeles, dacă aş fi fost sprijinit şi încurajat de prima mea soţie? Dar parcă fusese anume făcută să mă tragă mereu în jos, aducându-mă la nivelul acelei fiinţe lăsată de natură pe care voiam s-o depăşesc. Am mai spus: nu voia să vadă în mine decât pe cel pe care Domnul nostru Isus Hristos îl numeşte „omul vechi” şi de care, pentru a ne dezrobi, a pogorât din ceruri.

Biată Éveline 1 Tu care nu năzuiai spre niciun cer, cum ai fi putut oare să ajuţi pe cineva să se ridice spre cel pe care, datorită religiei, orice om îl poate zări încă din timpul vieţii sale pământeşti? Cum mai puteam oare nădăjdui să te regăsesc vreodată? Cugetând astfel, şi ajutat fiind de bunul Dumnezeu, am ajuns la concluzia că trebuie să mă recăsătoresc, lucru pe care l-am şi făcut după ce-am lăsat să se scurgă timpul cuvenit pentru doliu. Domnul a voit să se îndure de mine, văzând câtă nevoie aveam de o tovarăşă de viaţă care să-mi stea alături în puţinele zile ce-mi rămân de trăit în această lume, precum şi în viaţa veşnică ce ne aşteaptă, dacă atunci Dumnezeu, care trebuie să ne umple sufletele, nu va voi să îndrepte numai asupra Lui toată dragostea de care sufletele noastre sunt în stare.

POSTFAŢĂ

În secolul nostru asistăm la un fenomen curios: din ce în ce mai mulţi prozatori şi poeţi simt nevoia să vorbească despre operele lor, fie dând amănunte asupra genezei romanelor sau poeziilor lor, fie indicând în ce fel anume trebuiesc înţelese şi, adesea, expunându-şi pe larg concepţiile asupra genului literar abordat, precum şi asupra fenomenului literar luat în ansamblu.

În această categorie de scriitori exegeţi ai propriei lor ’ opere şi în acelaşi timp teoreticieni ai literaturii un loc de frunte îi revine lui André Gide.

Numeroasele scrisori pe care Ie adresează timp de mai bine de o jumătate de secol prietenilor săi, printre care se numără Paul Valéry, Charles Du Bos, Francis Jammes, Rainer Maria Rilke, Paul Claudel, Roger Martin du Gard şi atâţia alţi confraţi mai tineri, voluminosul său Jurnal, început în 1889 şi care ia sfârşit numai cu puţin timp înainte de moartea scriitorului (1951), precum şi nenumăratele conferinţe, prefeţe, eseuri sau studii critice, ce se succed între 1908 şi 1950, pun în lumină concepţiile lui André Gide, dând uneori şi preţioase indicaţii asupra creaţiei sale literare.

Deosebit de semnificativă în acest ultim sens ni se pare afirmaţia făcută de Gide într-unul din binecunoscutele Bilete adresate unei prietene, reale sau imaginare, pe nume Angèle, cu care scriitorul stă

adesea bucuros de vorbă despre problemele ce-l preocupă.

„Mi se pare că scriind simfonia Pastorală n-am făcut nimic altceva decât să achit o datorie contractată odinioară faţă de mine însumi; că până în clipa de faţă n-am scris nicio carte care să nu fi fost concepută înainte de-a fi împlinit treizeci de ani, aşa că fiecare din ele mă trăgea înapoi, nemai răspunzând de fel tendinţelor mele de acum."[8]

în 1924, când face această declaraţie, André Gide trecuse de cincizeci de ani. Nu mai era deci tânăr, dar nu era nici bătrân, aşa cum mărturisesc toţi cei care l-au cunoscut şi cum o dovedeşte întreaga sa operă, căci Gide n-a fost niciodată bătrân, dacă prin bătrâneţe se înţelege acea anchilozare morală şi spirituală care te împiedică să receptezi noul, îmbiindu-te să te instalezi confortabil la adăpostul unor concepţii tocite de o prea lungă şi convenţională întrebuinţare. Fără a fi deci bătrân, scriitorul încheiase definitiv, în 1924, socotelile cu sine însuşi, plătise toate datoriile contractate în cursul unei anormal de prelungite tinereţi, sfâşiate de tendinţe contradictorii, pe care numai târziu şi cu greu avea să izbutească să le integreze într-un ansamblu în care să capete valori complementare.

Una din tendinţele majore revelate de operele ce apar înainte de 1925 este cea spre puritate trupească şi sufletească, spre asceză, tendinţă explicabilă prin educaţia puritană pe care Gide o primeşte în casa părintească.

Acestei năzuinţe, prea devreme sădită în sufletul său pentru a nu se fi împlântat adânc în toate celulele fiinţei sale, i se opune din ce în ce mai puternic apriga dorinţă de a rupe toate cătuşele ce-l ţineau prizonierul unei morale burgheze, neîngăduindu-i să se avânte pe drumul larg unde nădăjduia să se desfete, înfruptându-se din toate bucatele pământeşti, din toate acele fructe, mai îmbietoare încă de vreme ce erau oprite.

Nu fără dureroase ezitări, căci Gide nu va izbuti decât să-şi întoarcă privirile, dar nu şi să uite imputarea mută pe care o va citi mereu în ochii soţiei sale – acea blândă, dar neînduplecată Madeleine, aleasă tocmai fiindcă întruchipa desăvârşirea morală la care tovarăşul ei de viaţă va aspira neîncetat – tânărul ce nu împlinise încă treizeci de ani se hotărăşte să nesocotească toate tabu-urile morale şi sociale şi, mai mult încă, să justifice în ochii săi, precum şi în ochii tuturor, calea aleasă, publicând în 1897 Les Nourritures Terrestres (Bucatele Pământului), în al cărui titlu adjectivul „terestru" surprinde cu atât mai mult cu cât de atâtea secole expresiile „hrană spirituală" sau „hrană intelectuală" înfloreau pe buzele tuturor.

Hotărârea lui Gide nu este, desigur, străină de sentimentul de frustrare pe care-l încercase de-a lungul chinuitei sale adolescenţe, dar faptul că această hotărâre este luată în ultima decadă a secolului al XIX-lea este simptomatic.

Într-adevăr, în pragul acelui început de veac, ştiinţa pozitivistă, idolul ce luase de multă vreme locul religiei, se prăvăleşte la rândul său de pe piedestalul unde fusese înălţată cu aceiaşi fervoare cu care se zidiseră altădată imense catedrale, simbolului mitic, care îngăduise oamenilor să creadă că din hăţişul unde bâjbâiau porneşte o potecă spre însorite luminişuri, fie ele aflate şi pe alte tărâmuri.

„De la Bacon de Verulam, de patru secole deci, se născuse ideea că inteligenţa omenească, datorită numai propriilor sale lumini, va reuşi să ajungă la cucerirea unui adevăr total şi unificat, care să permită o raţionalizare definitivă a raporturilor dintre univers şi om, scrie R. M. Albérès. Dar, explodând sub impulsul forţei conţinute de noile descoperiri care, o dată cu principiul indeterminării, teoria cuantelor şi teoria relativităţii, o făceau să devină ininteligibilă şi ilogică, ştiinţa înceta să mai aibă vreun sens raportată la scara umană, părând să nu mai însemne în evoluţia sa progresivă decât un lung şir de iluzii pierdute.”[9]

Omul se trezeşte dintr-o dată singur, fără zei care să-l apere, fără duşmani ştiuţi care să i se opună pe faţă, singur într-o lume fără noimă, pândit mereu de forţe obscure.,

Deruta spirituală ia proporţii din ce în ce mai mari. Brunetière proclamă încă din 1896 eşecul ştiinţei pozitiviste. Nu peste multă vreme, Bergson va afirma că intuiţia dezvăluie o realitate diferită şi superioară celei ce poate fi captată pe căile raţiunii, Le Roy va atribui ştiinţei misiunea de a crea însuşi adevărul pe care-l caută, iar Henri Poincaré va lua poziţie împotriva imuabilităţii geometrice.

„Printr-un fenomen pe care nimeni încă nu s-a străduit să-l explice, sensibilitatea literară a precedat în secolul nostru evenimentele ce aveau s-o confirme” spune R. M. Albérès în concluzie.

Mai sensibil şi, poate, mai descumpănit decât contemporanii săi, André Gide se află printre primii ce declanşează lupta împotriva intelectualismului, luptă la care se vor ralia mai târziu, proclamând, fiecare cu alte mijloace, imperativul de a restabili contactul cu realitatea imanentă, purul şi himericul Charles Péguy, vijeliosul – Claudel, Miguel de Unamuno, Giovanni Papini şi în Anglia, veşnicul optimist Chesterton, precum şi mult şi pe nedrept hulitul D. H. Lawrence.

Cât de aşteptat era îndemnul lui Gide de a arde toate cărţile şi de a trăi cu fervoare în prezent, gustând din tot ce îţi putea oferi viaţa şi nesocotind principiile şi tabu-urile impuse a priori, ne-o arată Roger Martin du Gard în cronica sa Familia Thibault.

Rugat de fratele său mai vârstnic să spună numele autorului din care recita mereu, Jacques Thibault ex. Clamă:

„Sunt fraze dintr-o carte care a pus totul în discuţie. Daniel a găsit acolo scuze pentru orice atitudine, mai mult încă, glorificarea oricărui

cinism. O carte pe care o ştie pe dinafară şi pe care eu… Nu, nu pot spune că o urăsc, dar, vezi Antoine, e o carte care-ţi arde degetele când o iei în mâini."[10]

Jacques Thibault îşi însuşeşte concepţiile eroului gidian numai în măsura în care acestea îl vor ajuta să evadeze din „căminurile închise", să spargă uşile zăvorite şi să iasă din camerele unde se simţea paralizat de morala burgheză, dar va arunca din mâini cartea ce-l sfătuia să privească totul în treacăt, fără a se opri nicăieri. Jacques Thibault îşi va găsi un rost pe acest pământ punându-şi viaţa în slujba eliberării politice şi sociale a semenilor săi, dar tânărul său prieten, Daniel de Fontain, şi mulţi alţii ca el, vor reţine din Bucatele Pământului numai acele argumente ce par să. Justifice orice atitudine extrem individualistă. Ignorând, cu voie sau fără voie, coordonata esenţială a mesajului gidian: „A asuma cât mai multă umanitate, iată adevărata formulă, Nathanaël!“, o serie de tineri discipoli, recrutaţi din rândurile celor ce nu găseau nicăieri un răspuns pe potriva neliniştii lor, se aruncă asupra paginilor febril scrise, hotărâţi să ia ca îndreptar numai acele fraze care, izolate din context, pledează pentru o trăire imediată, eliberată de orice constrângere, pentru o totală neangajare.

În vreme ce Gide îşi căuta mai departe, cu înfrigurare, drumul, mulţi dintre neofiţii care luaseră strigătul patetic izbucnit din pieptul unui tânăr firav şi rosde îndoieli drept chiotul voios al unei călăuze ce ştie calea spre culmile trăirii armonioase şi depline, îşi vor însuşi într-atât doctrina expusă în Bucatele pământului, identificându-l pe Gide cu Ménalque – „propovăduitorul noii legi" în cartea amintită – încât vor striga sus şi tare că Gide îi trădează de vreme ce, prin cărţile ce continuă să le dea la iveală, se abate de la calea pe care-o indicase.

Prăpastia dintre intenţiile autorului şi felul în care este receptată opera se adânceşte pe zi ce trece. Ceea ce fusese pentru Gide o etapă necesară devine în ochii multor emuli nedoriţi un popas definitiv, iar complexa personalitate a autorului este redusă la o imagine deformată, acea a Imoralistului, imagine amplificată mereu atât de mult prea entuziaştii săi adepţi, cât şi de înverşunaţii săi detractori, în fruntea cărora se află tenacele Henri Massis.

„Când oare voi izbuti să conving pe cineva că această carte (Poarta îngustă) este geamănă cu Imoralistul şi că ambele subiecte au crescut simultan în mintea mea, excesul fiecăreia din ele găsind în excesul celeilalte o îngăduinţă secretă, astfel încât cele două cărţi să se poată menţine în echilibru?" notează André Gide încă din 1912 în Jurnalul său.[11]

În ciuda evidenţei, căci, dacă pe un taler al balanţei se află eroi „imorali" ca Ménalque şi Michel, nu se poate nega că pe celălalt taler atârnă greu eroina din Poarta îngustă, care renunţă la toate bucuriile

pământeşti, în ciuda evidenţei, deci, legenda se impune din ce în ce mai mult.

Văzându-şi mesajul astfel răstălmăcit, André Gide, care a declarat în repetate rânduri că, dacă n-ar fi fost scriitor, ar fi dorit să fie profesor, se crede dator să scrie în 1927, când apare o nouă ediţie a cărţii Bucatele Pământului, o Prefaţă în care îşi avertizează cititorii că „manualul de eliberare" pe care-l prezintă trebuie să fie mai ales socotit drept o apologie a renunţării, şi nu o glorificare a trăirii instinctuale.

Opt ani mai târziu, vede lumina tiparului o nouă operă, Noile Bucate, în care Gide subliniază ideile ce trecuseră neobservate în prima carte-manifest, completându-le cu acel adevăr pe care-l descoperise, urcând mereu pe drumul ce izbutise, în fine, să şi-l desluşească, şi anume că fericirea omului constă nu dintr-o libertate totală, ci din asumarea lucidă a unei datorii.

Cel ce-şi îndemnase odinioară cititorii să făurească din ei înşişi fiinţe rare, de neînlocuit, ajunsese la concluzia că fericirea fiecăruia din noi este indisolubil legată de fericirea celorlalţi, că numai străduindu-ne să înălţăm o lume nouă, din care să fie alungate nedreptatea şi minciuna, putem fi fericiţi.

Tânărul firav cu ochi visători şi plete romantice ce scrisese în 1897 Bucatele Pământului devenise în 1935 un om matur, cu faţa severă, ale cărei trăsături evocau, după cum spune André Maurois, pe cele ale unor anumite măşti japoneze.

Poetul simbolist, aplecat la început, ca Narcis, asupra propriei sale personalităţi, se transformă într-unul din cei mai lucizi martori ai epocii şale, căci Gide este mereu gata să-i demaşte pe toţi cei ce împiedică oamenii să se bucure de viaţă, considerându-i „duşmanii săi personali".

Fie că se află în calitate de jurat la Tribunalul din Rouen (Amintiri de la Curtea cu Juri, 1912), fie că străbate, ca simplu turist, Africa (Călătorie în Congo, 1926), fie ca citeşte în ziar un fapt divers (Sechestrata din Poitiers, 1930), Gide ştie să descopere germenii răului şi nu pregetă să dea în vileag tarele morale, sociale şi politice ale lumii vechi. În lupta înverşunată dusă împotriva „duşmanilor săi personali": forţa brutală, nedreptatea şi minciuna – Gide îşi găseşte noi şi tineri fraţi de arme.

În prefaţa pe care o scrie în 1931 la Zbor de noapte, Gide îi mulţumeşte lui Antoine de Saint-Exupéry de a fi pus în plină lumină măreţia solidarităţii umane, iar în 1935, alături de André Malraux, prezidează primul Congres internaţional al scriitorilor pentru apărarea culturii.

Dacă lupta dusă de André Gide pe plan politic şi social poate fi uneori pusă sub semnul întrebării – căci nu întotdeauna Gide a ştiut să

desprindă elementul esenţial de contingenţe – activitatea sa pe plan cultural nu poate fi tăgăduită.

Cel care încă din 1891, în prima sa operă, scrisese: „Trăim pentru a manifesta. Regulile morale şi cele estetice sunt aceleaşi. Orice operă care nu manifestă este inutilă şi prin însuşi acest fapt pernicioasă. Orice om care nu manifestă este inutil şi rău”[12], va lua mereu poziţie în cursul lungii sale vieţi.

Prezent la întâlnirile de la Pontigny, fondator şi animator al celei mai importante reviste literare din prima jumătate a secolului XX, La Nouvelle Revue Française, traducător al unora din cele mai semnificative opere ale literaturii modeme (Tagore, William Blake, Joseph Conrad), comentator subtil al operelor lui Dostoievski, a căror covârşitoare importanţă o relevă publicului francez, exeget pătrunzător al lui Michel de Montaigne, conferenţiar neobosit, autor a numeroase studii şi eseuri publicate în Incidenţe, Pretexte, Noi pretexte, File etc., André Gide se află în centrul vieţii culturale din Franţa, spunând mereu „adsum“ ori de câte ori simte pulsând un fior de viaţă nouă.

Cel pe care detractorii săi ţinuseră cu tot dinadinsul să-l identifice cu unul din personajele create de el, nevoind să vadă în André Gide decât un „imoralist”, se bucură de stima contemporanilor, Paul Valéry, Marcel Proust, Roger Martin du Gard, Ernst Robert Curtius, Rainer Maria Rilke, precum şi de admiraţia scriitorilor mai tineri, ca Antoine de Saint-Exupéry, Jean Cocteau, Albert Camus şi André Malraux.

Premiul Nobel ce i se decerne în 1947 consacră activitatea literară şi culturală a „moralistului”, a umanistului André Gide, care, la sfârşitul vieţii sale, va putea declara ca şi Tezeu, eroul din ultima carte pe care a scris-o: „Mă alină gândul că după mine, datorită mie, oamenii îşi vor da seama că sunt mai fericiţi, mai buni şi mai liberi. Pentru binele omenirii de mâine mi-am făurit opera, am trăit.”[13]

Imaginile succesive ale acelui veşnic hoinar, care a apucat pe atâtea drumuri înainte de a găsi calea ce ducea spre această deplină seninătate, au început să se şteargă. Prietenii care i-au stat aproape au dispărut rând pe rând. Fotografiile se îngălbenesc şi însuşi glasul lui Gide, înregistrat pe discuri, pare îndepărtat şi stins.

Gide nu mai poate interveni pentru a preciza în ce măsură personajele create de el l-au ajutat să se găsească pe sine însuşi, nu mai poate tălmăci sensul spuselor sale cititorilor de azi, aşa cum a făcut-o adesea şi pentru contemporanii săi.

Şi poate că e mai bine aşa, poate că e mai bine ca operele sale să fie lăsate să răspundă singure întrebărilor ce li se pun astăzi, căci Gide, asemenea multor creatori, a spus uneori mai mult decât intenţionase să spună.

După cum se ştie, fiecare generaţie priveşte cu alţi ochi decât cele

precedente o operă de artă, judecând-o după noi criterii, şi astfel se întâmplă adesea ca elementele care au uimit în trecut prin noutatea lor să treacă în umbră, pentru a pune în plină lumină tocmai pe cele ce trecuseră neobservate în momentul apariţiei operei.

Dacă pentru cei care, ca Jacques Thibault, împlineau douăzeci de ani în pragul noului secol, preceptele lui Ménalque răspundeau unor înfrigurate întrebări, pentru tinerii din generaţiile următoare invitaţia la neangajare a devenit tot atât de desuetă ca şi cealaltă soluţie propusă simultan de Gide în Poarta îngustă, şi anume totala renunţare la bucuriile vieţii.

Pledoaria lirică din prima carte rămâne azi tot atât de fără ecou ca şi predicile severe din cea de a doua.

Operele scrise pe un ton patetic au încetat să mai emoţioneze astăzi. În schimb, trei mici volume denumite soties, în care, reînviind un gen de satiră folosit în evul mediu, Gide ridică în treacăt şi aproape în glumă unele din problemele ce aveau să fie reluate şi tratate în profunzime de scriitorii ce i-au urmat, se bucură astăzi de un interes mult mai mare decât cel pe care l-au stârnit în momentul apariţiei lor.

Contemporanii lui Gide nu au văzut în prima carte intitulată Paludes decât o savuroasă satiră a cenaclurilor literare de la sfârşitul secolului al XIX-lea.

Fără îndoială că Paludes prezintă şi acel interes documentar relevat de Paul Claudel, deoarece autorul zugrăveşte cu o fină ironie atmosfera înăbuşitoare ce se respira în saloanele literare ale epocii; fără îndoială că în eroul cărţii se puteau recunoaşte mulţi dintre scriitorii care criticau apatia generală, ducând ei înşişi acelaşi fel de viaţă, justificându-se însă în propriii lor ochi prin faptul de a scrie, sau mai exact prin faptul de a dori să scrie o carte.

Dar Tityre nu este numai un scriitor ratat.

Cel care doreşte să scrie Paludes fără a izbuti, după cum nu izbuteşte nici să evadeze din viaţa mediocră pe care-o duce, este unul din primii anti-eroi ce apar în literatura secolului XX.

Creând însă pe acest nou Sancho Panza, care dă o replică burlescă pateticului Ménalque – căci Tityre pleacă şi el cu o umbrelă subsuoară în căutarea aventurii, fără să poată depăşi cartierele mărginaşe ale oraşului în care s-a obişnuit să trăiască – Gide a dat ia iveală „acel teren neutru ce există în fiecare din noi, care aparţine tuturor… şi care nu moare o dată cu noi” teren ce avea să fie explorat în adâncime abia mai târziu de Robert Muşii în romanul intitulat Omul fără calităţi.

Patru ani după publicarea primei sotie, apare, în 1899, Prometeu prost înlănţuit, în care, pe acelaşi ton ştrengăresc inaugurat în Paludes, Gide face satira morală a contemporanilor săi. Dându-şi, într-o bună zi, seama că „lanţurile, cătuşele, zăgazurile şi toate celelalte scrupule nu aveau până la urmă alt rost decât acela de a-l

anchiloza”[14], Prometeu se hotărăşte să coboare de pe culmile Caucazului şi să facă o mică plimbare pe marile bulevarde pariziene pentru a-şi dezmorţi membrele înţepenite.

Ca şi Huronul lui Voltaire, sau Persanul lui Montesquieu, Prometeu se tot miră văzând cum trăiesc parizienii în 1899. Într-adevăr, cei pentru care s-a jertfit nu-i mai ştiu nici numele, fiind cu totul absorbiţi de căutarea propriei lor personalităţi, de achiziţionarea unei calităţi sau, eventual, a unui defect care să-i deosebească de ceilalţi.

În zadar va încerca Prometeu să-i convingă pe aceşti parizieni, în care nu e greu să ghicim tot atâţi discipoli ai lui Ménalque, învăţătorul din Bucatele Pământului, că fiecare om trebuie să trăiască pentru un ideal, pentru un vultur, după cum se exprimă zeul.

„Domnilor, istoria omenirii este istoria vulturilor”, strigă Prometeu pe un ton patetic, având totodată grija de a lansa în sală focuri de artificii pentru a menţine trează atenţia ascultătorilor.

Glasul lui Prometeu va răsuna în pustiu, şi eroul ce nu putuse fi doborât de zei, va fi, până la urmă, învins de frivolii parizieni şi va sfârşi prin a ucide iubitul său vultur, pe care-l va servi drept friptură la un praznic.

Satira socială din Paludes a fost înlocuită cu o satiră morală tot atât de virulentă şi de spirituală ca cele scrise de celălalt „copil teribil” al literaturii franceze, pe nume Voltaire.

Dar pe bulevardele pariziene nu trec numai semizei îndrăgostiţi de vulturi şi intelectuali rafinaţi preocupaţi să-şi alcătuiască o personalitate, ci şi un personaj ce apare şi dispare ca un vârtej, semănând în urma lui, cu o egală indiferenţă, şi binele, şi răul. Acest personaj misterios se adresează amabil primului venit, rugându-l să scrie pe un plic numele şi adresa unui prieten căruia ar dori să-i facă un serviciu. Bucuros de a se dovedi folositor, Codes scrie pe plic numele şi adresa prietenului său Damoclès.

Fapta bună va fi răsplătită printr-o răsunătoare pereche de palme, în vreme ce destinatarul scrisorii va primi o importantă sumă de bani şi va muri ros de dorinţa de a afla sensul acţiunii al cărui beneficiar a fost.

Ciudatul personaj, cunoscut sub numele de „Milionarul”, uşor de identificat cu Zeus, săvârşeşte o faptă a cărei motivare este, poate, cunoscută celorlalţi locuitori ai Olimpului, dar care pare arbitrară muritorilor de rând.

Actul gratuit, apanaj al zeilor, în cartea amintită, va fi raportat la scara umană, cincisprezece ani mai târziu, într-o nouă sotie intitulată Pivniţele Vaticanului.

Tânărul Lafcadio va comite o crimă, ucigând cu sânge rece şi fără să aibă vreun mobil pe inofensivul bătrânel cu care se afla din întâmplare în acelaşi compartiment de tren.

Bătrânelul nu-i este nici simpatic, nici antipatic. Mai curând simpatic, judecând după faptul că, numai cu câteva clipe înainte de a-l ucide, Lafcadio aprinsese lumina pentru ca tovarăşul său de călătorie să-şi poată încheia paltonul.

Deplin stăpân pe sine însuşi, capabil în egală măsură să-şi rişte viaţa pentru a-i salva pe semenii săi, sau pentru a-i pierde, ca şi strămoşul său spiritual Nikolai Stavroghin, din Posedaţii lui Dostoïevski, dar complet dezbărat de „prostul obicei” de a acorda atenţie unor noţiuni „perimate” ca cele de bine şi rău, Lafcadio lasă întâmplarea să hotărască dacă va ucide sau nu, aşa cum alţii aruncă în aer o monedă, aşteptând să iasă capul sau pajura, pentru a decide dacă se vor duce la cinema sau la Operă.

„Dacă pot număra până la doisprezece fără să mă grăbesc, înainte de a vedea o lumină pe câmp, tapirul scapă teafăr. Încep: unu; doi; trei; patru (număr prea repede); cinci; şase; şapte; opt; nouă... zece! O lumină...”[15]

Oamenii au luat locul zeilor, şi deplina lor eliberare n-are drept rezultat decât o crimă derizorie ce apare, ca şi fapta săvârşită de Zeus, complet nemotivată în ochii celorlalţi.

Treizeci de ani mai târziu, un alt asasinat gratuit avea să fie comis într-o zi toridă de vară, pe o plajă africană, de Meursault, eroul lui Albert Camus.

Ca şi Lafcadio, Meursault nu împărtăşeşte niciuna din credinţele oamenilor în mijlocul cărora trăieşte, înstrăinat de toţi şi de toate. Ca şi Lafcadio, Meursault are latitudinea de a ucide sau nu.

„M-am gândit că nu aveam decât să mă întorc din drum ca totul să ia sfârşit. Dar în spatele meu năvălea întreaga plajă, vibrând de soare. Am făcut câţiva paşi spre izvor. Arabul nu se mişcase... Am aşteptat.”[16]

Lafcadio lasă întâmplarea să hotărască; Meursault aşteaptă ca viaţa absurdă să-şi continue cursul şi amândoi sfârşesc prin a ucide oameni cu care n-au nimic de împărţit şi care le sunt cu totul indiferenţi.

Dar dacă cele două asasinate sunt nemotivate, criminalii sunt motivaţi, psihologic în opera lui Gide, social în cea a lui Camus.

Eroul gidian este curios să afle nu atât consecinţele faptei sale, ci mai ales propriile sale reacţii, simţindu-se aproape obligat să comită un act gratuit ce apare în propriii săi ochi drept dovada unei depline libertăţi.

Meursault, eroul lui Camus, nu acordă niciun fel de importanţă actului pe care-l săvârşeşte aproape inconştient, năucit de lumină şi orbit de sclipirea cuţitului din mâna arabului, dar crima înfăptuită fără mobil va fi motivată a posteriori, dând la iveală profunda revoltă ce mocnea în sufletul lui Meursault, şi care-l făcuse să devină un străin printre oameni.

’ Dezinvoltul Lafcadio, ce evoluează cu eleganţă prin tre celelalte personaje târâte într-o aventură rocambolescă, avea să aibă drept urmaş pe sumbrul Meursault, stăpânit de un sentiment pe care nici Lafcadio, nici creatorul său, nu l-au încercat niciodată, sentimentul că totul este absurd.

Ciclul operelor concepute în tinereţe şi realizate în plină maturitate se sfârşeşte cu Pivniţele Vaticanului.

„Până acum, aşa cum se cuvine, gusturile mele, sentimentele, experienţele mele personale, alimentau tot ceea ce scriam; în frazele cele mai bine construite simţeam încă bătăile inimii mele. Dar acum, între ceea ce gândesc şi ceea ce simt, legătura s-a rupt” scrie Gide în 1925.

În cele două opere romaneşti pe care Ie va mai scrie – Falsificatorii de bani (1925) şi tripticul compus din Şcoala femeilor (1929), Robert (1930) şi Geneviève (1936) – personajele se impun din afară autorului, deosebindu-se fundamental de cele din operele precedente, ivite dintr-o lume interioară, neexistând decât în funcţie de întrebările şi îndoielile creatorului lor, căci fie că este vorba de liricul Ménalque, de mistica Alissa, de amoralul Lafcadio sau de nevolnicul Tityre, toate personajele create în prima perioadă întreţin cu André Gide raporturi necesare şi esenţiale, hotărâtoare atât pentru evoluţia omului cât şi a scriitorului.

În 1925 însă legătura este ruptă. Gide devine, în sfârşit, liber să continue sau să înceteze de a mai scrie. Creaţia artistică nu va mai avea de acum înainte funcţia de catharsis pe care o îndeplinise până atunci, creatorul distanţându-se de operele pe care le scrie chiar în timpul elaborării lor.

Romanul Falsificatorii de bani este rodul unei îndelungate meditaţii asupra romanului, nefiind de fapt decât romanul unui roman. Şi această carte, ce narează istoria făuririi unui roman, nu putea fi scrisă decât de Gide, căci nimeni altul nu reflectase atât de îndelung asupra posibilităţilor de reînnoire ale acestui gen literar, ce risca să moară sufocat de formula convenţională unanim adoptată în secolul al XIX-lea şi la care se opriseră, cel puţin aşa credea Gide, şi scriitorii de la începutul secolului XX.

După cum se ştie, romanul francez, conceput la origine drept o povestire destinată să pună în plină lumină un adevăr psihologic etern valabil, îşi lărgise treptat domeniul, anexând pamflete, povestiri cu caracter filosofic, confesiuni, memorii, descrieri poetice şi aventuri picareşti.

Reacţionând împotriva acestui „imperialism” al romanului, scriitorii realişti din secolul al XIX-lea simt nevoia să stabilească riguros graniţele teritoriului lor şi să precizeze scopul pe care-l urmăresc.

Romanul redevine, sub pana lor, o naraţiune ce relatează aventurile

anumitor personaje care evoluează într-o lume dată şi a căror existenţă obiectivă nu e pusă la îndoială de nimeni. Naratorul, exterior operei, dar în acelaşi timp omniprezent şi atoateştiutor, alege cu grijă, între diversele modele existente în realitate, personaje tipice, prezentându-le în situaţii semnificative, pentru edificarea cititorilor.

Convinşi că, redând cu fidelitate mediul în care trăiesc personajele lor, vor prinde în plasa pe care-o ari incă asupra realităţii acele adevăruri de ordin general pe care le conţine orice caz particular, dar semnificativ, scriitorii din secolul trecut ne vorbesc, îndelung, despre casele în care trăiesc eroii lor, despre hainele pe care Ie poartă, haine croite parcă mai mult pe măsura mentalităţii decât a trupurilor lor.

Balzac, Stendhal, Flaubert sunt scriitori pentru care lumea exterioară există, şi eroii lor, după cum s-a spus pe drept cuvânt, fac concurenţă stării civile.

„Fiindcă Balzac era un geniu şi fiindcă orice geniu pare să aducă o soluţie definitivă şi exclusivă, s-a decretat că misiunea romanului este aceea de a face concurenţă stării civile", exclamă Edouard, purtătorul de cuvânt al lui Gide în Falsificatorii de bani.[17]

Năzuind să capteze esenţialul prin alte mijloace decât cele folosite de înaintaşii săi, Gide cere purificarea romanului de toate elementele pe care scriitorii realişti le considerau necesare, indispensabile acestui gen literar, şi anume intriga şi descrierea personajului.

„Descrierea fidelă a mediului înconjurător, a înfăţişării personajelor, precum şi evenimentele exterioare, accidentale, traumatismele, aparţin cinematografului, declară Edouard. Se cuvine ca romanul să i le lase."[18]

Astfel purificat, romanul va putea să-şi îndeplinească noua sa misiune, ce constă nu din reflectarea fotografică a realităţii, ci din explorarea ei în adâncime.

Pentru realizarea acestui scop, Gide revendică pentru autorii de romane dreptul de a tăia „o felie de viaţă" nu numai în lungime, în sensul scurgerii timpului, ci şi în lărgime sau în profunzime.

Desfăşurarea evenimentelor într-un timp riguros cronologic va fi înlocuită prin relatarea evenimentelor trecute, văzute prin prisma prezentului, iar „subiectul" unic,

Printr-o serie de episoade în aparenţă fără legătură unele cu altele, asemănându-se cu diversele instrumente dintr-o orchestră care interpretează pe registre diferite teme ce se integrează însă în armonia finală sub bagheta dirijorului.

Noua formulă, aceea a romanului polifonic, propusă şi ilustrată de André Gide în romanul amintit, avea să câştige adeziunea unui mare număr de scriitori contemporani, aşa cum o atestă vasta serie de romane contrapunctice scrise de la Aldous Huxley până la Jean-Paul Sartre.

O altă inovaţie de ordin tehnic, şi anume faptul de a aşeza în centrul operei un romancier, actor şi totdeodată narator al evenimentelor relatate, permite lui Gide să arunce asupra personajelor sale lumini care, de vreme ce provin dintr-un proiector ce se poate oricând deplasa în spaţiu, dau la iveală aspecte insolite.

O dată cu dezagregarea subiectului în diverse episoade aparent disparate, dar a căror coeziune interioară ne este explicată de naratorul-actor, asistăm şi la dezagregarea „personajului” din romanele tradiţionale, pe care ne obişnuisem să-l vedem evoluând în sensul indicat la începutul cărţii, sens impus de evenimentele exterioare.

Spre deosebire de autorii din trecut, care selecţionau întâmplările, oprindu-se asupra acelora ce aveau să justifice evoluţia eroului, Gide porneşte pe urmele personajelor sale, mirându-se când le vede apucând pe cărări nebănuite, căutând să deslușească sensul cuvintelor şi acţiunilor lor.

Soluţiile lui Gide, fundate pe o pătrunzătoare analiză a cauzelor ce duseseră la închistarea romanului realist în formula naturalistă, vor fi fermenţi necesari evoluţiei acestui gen literar, aşa cum o dovedesc numeroasele opere ce se înscriu, începând din 1925, în orbita romanului Falsificatorii de bani. Dar dacă inovaţiile propuse de Gide, mai ales cele formale, vor fi reluate, experimentate şi perfecţionate, opera în care ele apăruseră pentru prima oară nu avea decât pentru scurt timp să fie considerată drept prototipul romanului modem. — „Habent sua fata libelli…”

Nu lucidul şi cerebralul Gide, care expune clar premisele problemei şi trage riguros concluziile, avea să revoluţioneze romanul modem, ci Marcel Proust, James Joyce şi Kafka, scriitori ce trăiesc în aceeaşi epocă, dar claustraţi fiecare într-o lume a lor, ignorându-se unul pe altul.

Gide nu l-a citit pe Joyce, aşa cum reiese din voluminosul Jurnal, unde îşi notează toate lecturile şi în care Joyce nu este pomenit. Pe Kafka l-a cunoscut târziu, după publicarea romanului Falsificatorii de bani (adaptarea pentru scenă a romanului Procesul datează din 1930 şi i se datorează chiar lui Gide), iar în ceea ce îl priveşte pe Proust, clarvăzătorul critic ce a fost André Gide a dat dovadă de-o ciudată miopie.

Spunând aceasta, nu ne referim numai la refuzul din 1912 de a publica manuscrisul trimis de Proust, gafă pe care Gide a regretat-o şi a recunoscut-o cu onestitatea ce l-a caracterizat întotdeauna, ci şi la articolul scris ulterior, în care Gide îl elogiază pe Proust văzând în autorul lui Swann numai un fin analist „a cărui privire este infinit mai subtilă şi mai atentă decât a noastră”.[19]

Fie că nu i-a cunoscut, fie că i-a citit prea târziu, fie că nu le-a

înţeles mesajul, cert este că Gide nu a fost conştient de adâncile prefaceri pe care avea să le determine apariţia operelor lui Proust, Joyce şi Kafka, nebănuind că romanul imaginat de el, acel roman care trebuie să reprezinte nu numai o reflectare a realităţii, ci şi o explorare a posibilului, se realizase sau era pe cale să se realizeze în În căutarea timpului pierdut, în Ulise şi în Procesul, exact în perioada în care Edouard, purtătorul de cuvânt al lui Gide, teoretiza cu privire la misiunea noului roman, definindu-i în acelaşi timp structura.

Dacă romanul inovator al lui Gide avea să fie curând pus în umbră de operele concepute simultan, dar al căror mesaj a fost de abia mai târziu desluşit, în schimb ultima creaţie romanescă a scriitorului avea să aibă cu totul alta soartă.

Într-adevăr, pe măsură ce anii trec, Şcoala femeilor capătă o importanţă din ce în ce mai mare în istoria romanului francez, deoarece Gide a izbutit în această carte să reînnoade firul unei tradiţii de mult rupte, aceea a clasicismului francez.

„Nu oricine doreşte să devină clasic izbuteşte"[20], scrie Gide, şi aceste cuvinte, care la prima vedere pot părea doar o simplă butadă, se încarcă cu o profundă semnificaţie, dacă ne amintim ceea ce spunea scriitorul englez T. S. Eliot:

„Tradiţia nu poate fi moştenită; dimpotrivă, dacă o urmăreşti, trebuie să o cucereşti cu mare trudă. Ea implică în primul rând simţ istoric… La rândul său, simţul istoric implică o percepţie a trecutului, nu numai ca trecut-o ca prezent… Acest simţ istoric, care este un timp al atemporalului, ca şi al temporalului şi al unităţii între temporal şi atemporal, este cel care-l face pe scriitor să fie tradiţional. Acest simţ istoric îi dă scriitorului cea mai acută conştiinţă a locului său în timp, a propriei sale contemporaneităţi."[21]

După cum se vede, atât André Gide cât şi T. S. Eliot consideră că o tradiţie culturală – în cazul de faţă clasicismul – nu este un bun ce poate fi transmis cuiva fără ca moştenitorul său să se fi străduit să-l merite. Nici dorinţa de a căpăta acest dar nu este suficientă, căci, pentru a izbuti să faci din nou să fuzioneze temporalul cu atemporalul, nu te poţi mărgini să imiţi mecanic modele din trecut, ci trebuie să selectezi atent elementele perene, capabile să rodească în clipa când vor fi transplantate în pământ nou.

Tradiţia impune deci nu numai cunoaşterea trecutului, ci şi a prezentului şi, în ultimă instanţă, nu exclude, ci implică inovaţia.

Printre numeroasele articole, scrisori adresate confraţilor săi, studii şi eseuri despre proza şi poezia modernă, se află inserat în volumul Incidenţe şi un interviu real sau imaginar, în care Gide, expunându-şi părerile despre romanul francez, indică exact ceea ce constituie în ochii lui aportul esenţial al culturii franceze:

„Franţa este o ţară care a dat moralişti, incomparabili artişti,

compozitori, arhitecţi şi oratori. Ce pot pune celelalte popoare alături de Montaigne, Pascal, Molière, Bossuet şi Racine? Dimpotrivă, mă întreb: cât cântăreşte un Lesage pus în balanţă cu un Fielding sau cu un Cervantes? Cât abatele Prévost faţă de Defoë? Şi chiar: cât preţuieşte Balzac dacă-l compari cu Dostoïevski? Sau, dacă vreţi: cât valorează Principesa de Clèves faţă de Britannicus?”[22]

Din pasajul citat reiese limpede că, plasat în contextul literaturii europene, romanul francez nu este – după părerea lui Gide – genul literar în care să fi excelat vreodată Franţa. Ultima frază interogativă în care, în mod cu totul neaşteptat, nu se mai compară un roman francez cu un alt roman aparţinând altei culturi, ci un roman clasic francez cu o piesă din teatrul clasic francez, arată în mod neîndoielnic că, în ochii lui Gide, dramaturgia veacului al XVII-lea reprezintă forma cea mai pură a clasicismului, a acelui clasicism despre care Gide spunea: „Clasicismul mi se pare în asemenea măsură o invenţie franceză încât m-aş lăsa îmbiat să consider drept sinonime aceste două cuvinte: clasic şi francez, dacă primul termen ar putea pretinde să epuizeze geniul francez şi dacă romantismul n-ar fi ştiut să devină francez.”[23]

Rândurile citate sunt scrise în 1921, aşa că nu ne putem mira auzindu-l pe Edouard declarând în romanul Falsificatorii de bani:

„Aş dori să scriu un roman care să fie deopotrivă de adevărat şi de îndepărtat de realitate, pe cât de general pe atât de particular, uman şi fictiv totdeodată, aşa cum sunt piesele Athalie, Tartuffe sau Cinna.“[24]

Năzuinţa romancierului ne surprinde, deoarece ne obişnuisem să-l vedem căutând soluţii noi, neexperimentate încă. Cuvintele sale îşi pierd caracterul insolit, dacă ne amintim că scopul urmărit de Edouard prin toate formulele noi pe care le propune este tocmai purificarea romanului de toate aluviunile ce se adunaseră în cursul celor trei secole de când se constituise ca gen literar de sine stătător.

Cerând cinematografului să preia descrierile fizicului personajelor, precum şi al mediului în care trăiesc, Edouard, alias Gide, speră că romancierii vor fi astfel în măsură, întocmai ca dramaturgii clasici, să redea esenţa purificată de contingenţe.

Elementul ce va fi deci transplantat din teatrul clasic în romanul modem va fi conflictul psihologic, conflict determinat nu „de evenimente exterioare, accidente sau traumatisme”, ci de jocul forţelor lăuntrice. Şi acest conflict va fi cu atât mai intens, crede Gide, cu cât personajele nu vor mai fi solicitate de întâmplările vieţii cotidiene.

Eroii acestui roman, conceput în spiritul tragediei clasice, nu vor mai face concurenţă stării civile, ci se vor impune numai prin realitatea lor psihologică.

Subiectul acestui roman clasic şi modem totdeodată este schiţat în Falsificatorii de bani.

„Ce admirabil subiect de roman. După cincisprezece-douăzeci de ani de viaţă conjugală, decristalizarea progresivă şi reciprocă a celor doi soţi. Atât cât iubeşte şi doreşte să fie iubit, îndrăgostitul nu se poate arăta aşa precum este el în realitate. Mai mult încă, nici nu-l vede pe celălalt, ci numai idolul pe care şi l-a creat şi pe care îl divinizează, împodobindu-l cu virtuţi."[25]

Subiectul romanului pur avea să fie găsit de Edouard, romancierul din Falsificatorii de bani şi realizat de André Gide, patru ani mai târziu, prin Şcoala femeilor, ce apare în 1929, roman urmat în curând de Robert (1930) şi de Geneviève (1936).

Din aceasta trilogie nu se mai retipăresc astăzi decât primele două volume, dat fiind că Geneviève roman scris şase ani după apariţia primelor două volume, nu se integrează organic în seria respectivă şi, trebuie s-o spunem, este un roman neizbutit, aşa cum de altfel afirmă şi Gide:

„Am rupt tot ceea ce făcusem la Saint-Louis, după cum rupsesem la Siracuza tot ce scrisesem. Trebuie să recunosc că cel de al treilea capitol din Geneviève nu are nici ô valoare. E mai rău decât dacă ar fi prost: e mediocru. Nu are niciun sens să-l refac. De-aş sta luni întregi să-l scriu din nou, nu l-aş putea îmbunătăţi. E preferabil să las cartea neterminată."[26]

Tripticul iniţial se va reduce la primele două cărţi: Şcoala femeilor şi Robert, în care ni se va nara drama conjugală a doi oameni ce ajung să nu se mai iubească.

Spre deosebire de majoritatea romanelor ce tratează subiecte similare, drama nu este provocată de niciun eveniment exterior. În căsnicia Évelinei nu intervine nimeni şi nimic dinafară. Nici o altă pasiune nu va pune stăpânire pe sufletul soţiei şi nici Robert nu se va îndrăgosti de vreo altă femeie.

Drama nu se desfăşoară pe plan sentimental, ci numai pe plan moral, căci Robert nu o dezamăgeşte pe Éveline ca amant, ci ca om.

Fetiţa încrezătoare care-l iubise pe Robert, convinsă că frumoasele cuvinte pe care logodnicul ei le rostea corespund unor sentimente nobile, se transformă cu vremea într-o femeie matură, care descoperă că frazele sonore spuse de soţul ei n-au fost niciodată decât nişte poliţe fără acoperire.

La rugămintea logodnicului ei, Éveline, care după propria ei mărturisire nu luase niciodată condeiul în mână decât pentru a trimite scrisori prietenilor săi, începe să-şi noteze gândurile într-un jurnal.

Străduindu-se să alcătuiască fraze care să exprime cât mai exact sentimentele care-i umplu sufletul, Éveline învaţă să se analizeze pe sine însăşi şi în acelaşi timp să privească cu ochi din ce în ce mai

critici lumea din jur. Frazele retorice ale lui Robert vor fi supuse unui examen din ce în ce mai sever, cum demonstrează următorul fragment din jurnalul Évelinei:

„Cred că bănuielile mele au început să se înfiripe, curând după nuntă, în ziua când l-am auzit pe Robert vorbind cu tata despre sistemul de clasare al fişelor. Tata nu mai contenea cu laudele şi a sfârşit prin a-l întreba pe Robert:

— Zău, tu ai inventat sistemul ăsta?

Robert a răspuns pe un ton pe care cu greu îl pot defini, superior şi totodată modest, pe un ton pătruns, dar care voia să dea totuşi impresia că nu acordă cine ştie ce importanţă acestui lucru:

— Da… Tot căutând, am găsit…

…M-a străfulgerat gândul că unui savant, care a făcut o adevărată descoperire, nu i-ar trece niciodată prin minte să spună: «tot căutând am găsit», căci căutarea este implicată de descoperire."[27]

După cum se vede „bănuielile” Évelinei se nasc dintr-o analiză pur stilistică. Robert nu a folosit, după părerea ei, cuvântul just, şi aceste bănuieli vor fi pe deplin confirmate. La scurt timp după întâmplarea narată, Éveline găseşte într-o papetărie un clasor perfecţionat de tipul celui pe care Robert dăduse să se înţeleagă că-l inventase.

Cuvântul ambiguu nu avusese alt rost decât acela de a ascunde realitatea, şi anume faptul că Robert nu inventase nimic.

Prin prisma acestei descoperiri, Éveline reconsideră trecutul:

„De ce mă exasperează acum atât de mult defectele lui Robert? Să fie oare fiindcă din pricina lor am căzut în capcană? Căci tocmai ceea ce consider astăzi drept defecte, am luat altădată drept calităţi fermecătoare şi demne de toată lauda. Trebuie să recunosc că nu Robert s-a schimbat, şi că eu am devenit alta. Altfel judec acum. Şi ca atare până şi cele mai frumoase amintiri se spulberă când proiectez asupra lor felul meu de a gândi. Doamne, de pe ce cuhni m-am prăvălit! Pentru ca să-mi dau seama de această profundă prefacere, am recitit ceea ce scrisesem în acest caiet acum douăzeci de ani. Cât îmi vine de greu să mă recunosc în copila nevinovată, încrezătoare şi cam prostuţă de altădată. Frazele lui Robert, pe care le citam şi le scriam cu bucurie, cu dragoste şi cu mândrie, îmi sună încă în urechi, dar înseamnă acum altceva pentru mine.”[28]

Frazele lui Robert nu vor mai fi pentru Eveline decât aparenţe înşelătoare, curse întinse celorlalţi, şi mulţi se vor lăsa prinşi, crezând sau străduindu-se să creadă că sentimentele afişate de Robert sunt reale.

Singura fiinţă care nu se mulţumeşte numai cu vorbe este Eveline. Despicând mereu firul în patru, va ajunge să constate că Robert declară că „a găsit” tocmai pentru a ascunde faptul că n-a inventat nimic, că vorbeşte de altruism pentru a acoperi motivele meschine

care l-au determinat să procedeze într-un anumit fel, că Robert îi minte într-una pe toţi cei din jur.

Într-o bună zi, Eveline va descoperi că minciunile pe care le debitează Robert nu sunt numai destinate să înşele pe alţii, ci că Robert minte mai ales ca să se înşele pe sine însuşi, că, dacă n-ar minţi, Robert ar înceta să existe.

În explicaţia finală dintre cei doi soţi, Robert exclamă:

„Problema constă în a şti dacă, prin simplul fapt de a fi fost exprimată, o emoţie se risipeşte, sau dacă, dimpotrivă, exprimând-o, ajungi s-o crezi”.[29]

Străduindu-se să alcătuiască fraze sonore după toate regulile retoricii învăţate în liceu, Robert speră că tiparele sintactice vor ordona lumea sa interioară cumplit de deficitară, nădăjduieşte într-una că emoţiile şi sentimentele nobile pe care le revendică drept ale lui vor sosi, chemate de cuvinte, pentru a se instala în sufletul său.

Robert se află deci la antipodul soţiei sale, care se exprimă în fraze simple, având mereu grija de a elimina orice cuvânt de prisos şi orice expresii stereotipe, fiind din acest punct de vedere întruchiparea preocupărilor stilistice ale creatorului ei, a cărui proză se epurează treptat până ajunge la puritatea clasică, ce implică renunţarea la culoare în favoarea liniei perfecte.

În vreme ce Robert se complace într-un vag emoţional şi afectiv, pe care nu-şi dă niciodată silinţa să-l analizeze, Éveline trece prin prisma raţiunii atât sentimentele celorlalţi, cât şi pe cele care îi umplu sufletul, neconsiderându-le adevărate decât pe cele confirmate de gesturi, atitudini şi fapte.

Conflictul între două personaje atât de diferite nu putea să întârzie şi, într-adevăr, el izbucneşte puţin timp după căsătorie, când Éveline începe să-şi dea seama de distanţa ce separă vorbele lui Robert de faptele sale.

Idolul făurit de dragostea ei începe să se clatine de îndată ce frazele „înălţătoare” rostite de Robert vor deveni în ochii soţiei sale afirmaţii gratuite.

Din ce în ce mai lucidă, Éveline va supune fiecare frază rostită de Robert unui riguros examen stilistic. Atenta analistă în care s-a transformat entuziasta şi încrezătoarea îndrăgostită din primele timpuri va avea din ce în ce mai des prilejul să constate că orice confuzie pe planul expresiei atrage după sine confuzii pe planul conţinutului, atât cel al ideilor, cât şi cel al sentimentelor.

Ca şi autorul ei, Éveline ar putea declara că „regulile morale şi cele estetice sunt aceleaşi”, de vreme ce, exprimându-se greşit, Robert ajunge să gândească confuz şi să proclame drept adevărate sentimente neautentice.

Cei doi protagonişti din Şcoala femeilor, cărora autorul le dă pe

rând cuvântul, par să întruchipeze o perfectă antinomie, atât pe plan estetic, cât şi pe plan intelectual şi moral.

Pe plan estetic – şi pe acest plan antinomia va fi aparentă la început – retorismului lui Robert i se opune conciziunea şi eleganta naturaleţe a felului de a se exprima al Évelinei, care a învăţat să vorbească şi să scrie la aceeaşi şcoală unde a învăţat şi Gide, şcoala marilor clasici francezi.

„Acolo unde altădată nu ştiam să văd decât fraze pompoase şi retorice dau de voci ce-mi vorbesc în taină, aşa că mă îndrept adesea spre marii clasici ca spre nişte sfătuitori, ca spre nişte prieteni" notează Éveline în jurnalul ei, după douăzeci de ani de căsnicie.

Ca şi André Gide, Éveline se întoarce spre autorii ale căror versuri Ie recitase, pe vremuri la şcoală cu o voce cu totul inexpresivă şi descoperă că acei alexandrini, ce-i păruseră altădată pe veci îngheţaţi în absoluta lor perfecţiune, conţin sentimente cu atât mai răscolitoare cu cât sunt exprimate mai discret.

„Clasicismul, şi prin acest cuvânt înţeleg clasicismul francez, tinde, prin toate operele pe care le-a creat, spre litotă. Este arta de a exprima cât mai mult, spunând cât mai puţin. Este o artă a pudorii şi a modestiei"[30], spune André Gide, definind acest curent literar nu numai prin figura de stil, ce îi este caracteristică, ci şi prin două virtuţi morale: pudoarea şi modestia.

Graniţele dintre planul estetic şi cel moral, abolite în definirea clasicismului, vor fi abolite şi în construirea personajelor din romanul Şcoala femeilor.

Emfaticul Robert, care vrea mereu să pară mai emoţionat decât este în realitate, folosind cuvinte sonore pe care le înşiră mai mult sau mai puţin logic în fraze interminabile, va fi trufaş şi făţarnic, după cum Eveline, care se străduieşte mereu să găsească cuvântul just, cel care va putea exprima în întregime, fără să-i exagereze sau să-i minimalizeze, gândurile şi sentimentele, va fi pudică şi va da întotdeauna dovadă de o înaltă probitate morală.

Modesta Eveline stă în balanţă cu orgoliosul Robert şi lupta dintre cei doi protagonişti se va ridica de la particular la general, devenind lupta dintre aparenţă şi realitate, dintre adevăr şi minciună.

În vreme ce Eveline s-ar putea defini ca fiinţă ontologică, aşa cum a făcut pe vremuri Descartes: „Gândesc, aşadar exist[31]", Robert ar putea spune despre el însuşi: „Vorbesc, aşadar exist", căci vorbele lui sunt destinate să-i facă pe cei din jur, şi mai ales pe el însuşi, să creadă în existenţa omului cinstit, generos şi nobil, ce n-a fost şi nu va fi nicicând Robert. Revelator în acest sens este următorul fragment din lunga scrisoare în care Robert se disculpă de acuzaţiile formulate de Éveline împotriva lui:

„Deoarece publicul acceptase să se lase călăuzit în alegerea

lecturilor, am considerat că va fi bucuros să fie îndrumat şi în alegerea furnizorilor şi că, procedând astfel, aducem reale servicii atât cumpărătorilor, cât şi negustorilor… M-am adresat, deci, acestora din urmă, arătându-le ce avantaje ar decurge pentru ei dacă s-ar adresa, în anumite condiţii pe care urma să le fixez eu, unei clientele de elită… Această nouă afacere, al cărei succes, aşa cum am mai spus, a întrecut toate aşteptările, a luat peste puţină vreme o asemenea amploare încât am fost nevoit să fac o sumedenie de demersuri…”[32]

„Realele servicii” pe care Robert se simte dator să le aducă negustorilor şi cumpărătorilor înseamnă de fapt o campanie publicitară, o afacere deci, o afacere comercială de cea mai pură speţă, de reuşita căreia Robert nu se sfieşte să se arate mândru.

Acţionând întotdeauna sub imboldul unor asemenea principii morale, Robert nu va întârzia să se impună în societatea burgheză prin „serviciile” pe care le aduce întregii naţiuni.

Robert se bucură de stima tuturor şi continuă să se ridice pe scara socială.

Cine se poate îndoi de patriotismul şi de curajul lui Robert, când toată lumea vede strălucind pe pieptul lui cea mai înaltă decoraţie militară? Cine se poate îndoi de mărinimia lui, când Robert a trâmbiţat pe toate cărările ajutorul pe care l-a dat pictorului Burgweilsdorf pe vremea când nimeni nu-i cumpăra tablourile? Cine poate nega că Robert a dat o şansă de afirmare tinerilor critici de artă, invitându-i să colaboreze la revista pe care o conducea?

Nimeni, desigur, în afară de Éveline, care descoperă că „altruistul” Robert are întotdeauna în primul rând grijă de propriile sale interese, că „patriotul” Robert a cerut să se înroleze pentru a se putea „aranja” în timpul războiului, că „mărinimosul” prieten al pictorului Burgweilsdorf făcuse un excelent plasament cumpărându-i tablourile pe vremea când nu erau la mare preţ, că directorul revistei se arătase atât de doritor să-i ajute pe tinerii talentaţi numai fiindcă articolele scrise de ei aveau să apară sub semnătura sa.

Faptele narate de Éveline şi confirmate de scrisoarea lui Robert, în care zadarnic încearcă să se disculpe, sunt suficiente pentru a contura profilul moral şi social al lui Robert.

Găunosul Robert, cel care devine consistent numai prin cuvintele pe care le rosteşte, nu o va putea înşela pe Éveline, dar va izbuti să-i orbească pe ceilalţi ce nu ştiu sau nu vor să vadă ce se ascunde sub cuvintele sale şi, asemenea multor demagogi din toate timpurile, va avea de partea lui pe toţi oamenii care flutură cu ostentaţie flamuri pe care înscriu nobile idealuri numai pentru a-şi acoperi micile şi meschinele lor manevre.

Desluşindu-şi cu greu calea, căci Éveline nu se va elibera decât în urma unor lungi şi sfâşietoare lupte de toate prejudecăţile impuse de

mediul social în care trăise, dezgustată de făţărnicie mincinoasă şi vorbe goale, Éveline îl va părăsi pe Robert.

În ciuda silei pe care i-o produce purtarea lui Robert, Éveline nu se va putea hotărî niciodată să se despartă de copiii ei, de căminul ei, rămânând deci până la urmă soţia lui Rebert.

Dar femeia care nu a putut niciodată să se mulţumească cu vorbe sau gesturi spectaculoase simte din ce în ce mai mult nevoia să-şi pună viaţa în slujba unui ideal care să merite sacrificiile pe care este gata să le facă.

În timpul războiului, Eveline îl va lăsa pe Robert să se plimbe la Paris cu decoraţii militare atârnându-i pe piept şi va pleca să îngrijească bolnavi într-un spital din spatele frontului. Numai fiica ei şi doctorul Marchant ştiu ce fel de bolnavi se află în acel spital, numai ei bănuiesc că Eveline pleacă cu gândul de-a nu se mai întoarce niciodată.

Şcoala femeilor începe şi se sfârşeşte cu moartea eroinei. În partea a doua a ciclului, Robert, Eveline reînvie mai pură şi mai fermecătoare decât ne apăruse în jurnalul ei, cu atât mai pură cu cât soţul ei se străduieşte să ne convingă de „greşelile" şi „rătăcirile" ei. Argumentele lui Robert, departe de a putea arunca o umbră pe luminoasa figură a Evelinei, conferă şi mai multă măreţie acestei femei care nu poate accepta „adevărurile" convenţionale, căreia adevărul găsit de ea, în urma unei febrile dar lucide căutări, îi este tot atât de necesar ca luminile ochilor.

Drama conjugală a celor doi soţi este narată în cadrul unui roman care, în aparenţă, se înscrie pe linia romanelor tradiţionaliste, căci Gide utilizează aproape ostentativ procedeul „manuscrisului găsit" (în cazul de faţă trimis autorului de fiica eroinei).

Dar acest procedeu, care-i permite să înlăture naratorul omniprezent şi atoateştiutor şi să prezinte evenimentele dintr-un unghi particular, este singurul aspect comun pe care-l are romanul semnat de Gide cu cele scrise după formula adoptată de majoritatea contemporanilor săi.

Conform teoriilor expuse în romanul-manifest Falsificatorii de bani, întâmplările vor fi privite printr-o optică diferită, cele două personaje luând pe rând cuvântul pentru a le povesti, fiecare în felul lui. Mai mult încă, atât Eveline cât şi Robert vor considera evenimentele trecute prin prisma experienţelor acumulate ulterior şi în lumina proiectată de prezent asupra trecutului, majoritatea valorilor ce le apăruseră pozitive se vor transforma în valori negative.

Spre deosebire de romanele scrise în secolul al XIX-lea şi întocmai ca în piesele clasice, decorul este inexistent. Nu ni se dau amănunte nici despre hainele pe care le poartă personajele şi nici despre aspectul lor fizic.

Eveline şi Robert pot fi imaginaţi continuând dialogul lor mut pe o

scenă goală, îmbrăcaţi după voia noastră, în haine de epocă sau în costume moderne.

Frumuseţea, farmecul fizic ce contribuie în realitate într-o atât de mare măsură ca doi tineri să se apropie unul de altul, pare să nu aibă nicio importanţă pentru eroii lui Gide.

Eveline îl iubeşte la început pe Robert fiindcă crede că este inteligent, distins, demn şi mărinimos, fiindcă vede în el întruchiparea idealului ei moral. De asemenea, Robert se îndrăgosteşte de Eveline fiindcă e blândă, supusă şi curată trupeşte şi sufleteşte, fiindcă e convins că Eveline posedă toate calităţile necesare pentru a deveni o bună soţie şi mamă.

În momentul când vor constata că fiinţa reală nu se identifică cu fiinţa imaginată de ei, neavând virtuţile pe care i le atribuiseră, cei doi soţi se îndepărtează unul de altul. Vor fi fost, poate, momente când râsul cristalin al Évelinei a avut puterea să şteargă în ochii lui Robert greşelile pe care i le imputã, reînviind sau stârnind sentimente ce nu pot fi zăgăzuite de raţiune, dar despre aceste clipe nu ni se spune nimic.

Cei doi protagonişti evoluează într-o lume abstractă, în care elementele iraţionale nu intervin niciodată, aşa cum nu intervin nici întâmplările sau oamenii din afară.

Dar dacă drama pe care-o trăiesc eroii este redusă la esenţial întocmai ca în tragediile clasice, problematica romanului este modernă, căci în acest roman asistăm la lupta mereu actuală a noului împotriva a tot ce este vechi, prăfuit, perimat, vocaţia Évelinei fiind însăşi vocaţia lui Gide, aceea de a spune mereu adevărul, oricât de greu ar fi, oricâte jertfe ar implica.

„Credem că nu există decât un singur fel de adevărat realism, cum nu poate să existe decât o singură artă care să fie clasică şi că în ambele cazuri criteriul este cel al integrităţii intelectuale şi emotive… Credem că măsura şi armonia sunt numai moduri de existenţă şi că sarcina impusă de epoca noastră constă în instaurarea unei noi ordini care să ne aparţină, o ordine în care să se poată integra toate elementele ce clocotesc în lumea modernă."[33]

Rolul unei opere nu este întotdeauna cel de a indica soluţii, sau de a instaura o nouă ordine, dar orice operă de artă care să-şi merite cu adevărat numele va ridica explicit sau implicit o problemă esenţială care nu fusese pusă înainte, sau care fusese pusă în alţi termeni.

Făcându-ne părtaşi la lunga şi lucida căutare a Evelinei, Gide ne-a silit să reluăm în dezbatere o problemă veche de când lumea, dar care nu-şi va pierde niciodată actualitatea, aceea a minciunii faţă de noi înşine.

IRINA ELIADE

[1] Evanghelia după Matei, Cap. V, par. 15.

[2] C'est Ie fonds qui manque le moins. (Fabula Le laboureur et ses enfants.}

[3] Cea mai înaltă decoraţie militară în timpul primului război mondial.

[4] Urmează trei rinduri care au fost tăiate (nota autorului).

[5] Personaj din piesa Mizantropul de Molière.

[6] Études, 20 iulie 1929 (n. A.).

[7] Cuvintele spuse de diavol, ce se înfăţişează Evei drept şarpe: „Veţi fi asemenea lui Dumnezeu".

[8] André Gide, Incidences, Gallimard, 1924, p. 55.

[9] R. M. Albérès, L'Aventure spirituelle du XX-ème siècle, Albin Michel, 1959, p. 55.

[10] R. M. Du Gard, Les Thibault, Gallimard, 1955, vol. I, p. 260.

[11] André Gide, Journal, Bibliothèque de la Pléiade, 1941, p. 365.

[12] André Gide, Traité du Narcisse, Bibliothèque de la Pléiade, 1864, p, 8.

[13] André Gide, Thésée, Gallimard, 1946, p. 113.

[14] André Gide, Le Prométhée mal enchaâné, Gallimard, 1925, p. 15.

[15] André Gide, Les Caves du Vatican, Gallimard, 1922, p. 235.

[16] Albert Camus, L'Etranger, Gallimard, 1947, p. 87.

[17] André Gide, Les Faux Monnayeurs, Gallimard, 1925, p. 237.

[18] André. Gide, op. Cit., p. 97.

[19] André Gide, Incidences, Gallimard, 1924, p. 47.

[20] André Gide, op. Cit., p. 219.

[21] T. S. Eliot, Eseuri literare, E.L.U., 1966, p. 222.

[22] André Gide, Incidences, ed. Cit., p. 155.

[23] André Gide, op. Cit., p. 42.

[24] André Gide, Les Faux Monnayeurs, ed. Cit., p. 238.

[25] André Gide, op. Cit., p. 95.

[26] André Gide, Journal, ed. Cit., p. 1251.

[27] André Gide, L'Ecole des Femmes, Gallimard, 1944, p. 59.

[28] André Gide, op. Cit „pp, 58—59.

[29] André Gide, op. Cit., p. 95.

[30] André Gide, op. Cit., p. 88.

[31] André Gide, Incidences, ed. Cât., p. 42.

[32] André Gide, Robert, Gallimard, 1944, pp. 131—132.

[33] André Gide, Incidences, ed. Cit., p. 44.

Table of Contents